

Inhimillisyyttä ankeuden keskellä – Tutkimus Köyliön sotavankileiri 1:n olosuhteista ja vaikutuksesta paikallisiin

Kirjoittanut Elina Parkkila, HuK

14.8.2020

Leader-rahoitettu tutkimus, Säkylän talvi- ja jatkosotamuseo

Tutkimustyön valvojana toimi sotakamreeri Ilpo Nurmi

Sisällysluettelo

1 Johdanto.....	1
2 Sotavankileirit organisaationa Suomessa	2
2.1 Suomen sotavankileirit jatkosodassa	2
2.2 Kansainväliset sopimukset ja niiden vaikutus Suomessa.....	4
2.2.1 Haagin IV sopimus	4
2.2.2 Geneven sopimus	5
2.3 Sopimusten käyttöönoton haasteet Suomessa ja maailmalla.....	5
3 Sotavankileiri 1, Köyliö	6
3.1 Sotavankileirin varhaiset vaiheet	6
3.2 Sotavankileiri 1 jatkosodan aikana.....	7
3.3 Köyliön alaleirit sekä toimitilat	9
3.3.1 Kanttiinitoiminta	11
3.3.2 Leirin oma valuutta	11
4 Köyliön sotavankileirin henkilökunta	12
4.1 Vartiointi	13
4.2 Muonitus.....	14
4.3 Majoitus.....	16
4.4 Henkilökunnan suhde vankeihin.....	17
4.5 Rangaistavat teot	18
4.5.1 Kaupankäynti vankileirin sisällä	19
4.5.2 Epäammattimaisuutta – juopuminen työajalla ja sen ulkopuolella	20
4.5.3 Vankien kaltoinkohtelu	21
4.6 Henkilökunnan muistelmia.....	23
4.6.1 Puutyöverstaan kirjuriina toiminut Valto Vaajalan haastattelu	23
4.6.2 Vartija August Ketolan lapset muistelevat isäänsä	24
5 Sotavangit	25
5.1 Keitä vangit olivat?.....	26
5.1.1 Turvasäilövangit	26
5.1.2 Upseerivangit	27
5.1.3 Köyliöön siirretyt sotavangit Karvialta ja Mustiosta	28
5.1.4 Naissotavangit	29
5.2 Miten vangit jaoteltiin?	30
5.3 Työskentely	32
5.3.1 Sotavankien työt sotavankileirillä	33
5.3.2 Sotavankien työt vankileirin ulkopuolella.....	34
5.3.3 Työstä kieltäytyneen sotavangin arki	36

5.4 Oppitunteja, elokuvailtoja ja kirjastotoimintaa – vankien vapaa-aika.....	36
5.4.1 Puhdetyöt – sotavankien omaa käsityökulttuuria	38
5.5 Kurinpitokäytännöt sotavankileireillä	39
5.6 Sodan loppu ja palautus Neuvostoliittoon.....	41
5.7 Pelko tulevaisuudesta – anomukset Suomeen jäämisestä	44
5.7 Sotavankina Köyliössä	46
5.7.1 Aleksei Samuel Tirkeltaubin taival sotavankina Suomessa.....	46
5.7.2 Kenraalimajuri Vladimir Vasiljevitch Kirpitsnikovin arki.....	48
6 Köyliön sotavankileirin vaikutukset paikallisiin.....	49
6.1 Vihollisesta ihmiseksi	49
6.2 Rikollista toimintaa	51
6.3 Sotavangit paikallisten asukkaiden työmiehinä.....	52
6.3.1 Sanoin, elein ja viittomalla.....	55
6.3.2 Luvattomia vieraita, laulua ja musiikkia – ajanvietteitä vapaa-ajalla	56
6.3.3 Karkaamistapauksia paikallisten muistissa	56
6.4 Sotavangit paikallisten lasten näkökulmasta	57
6.5 Kielletty rakkaus	59
6.6 Enemmän kuin ystävyyttä	61
6.6.1 Yöllisiä tapaamisia, rakkauden tunnustuksia ja ilmiantoja – Kiukaisissa sattunut tapaus ..	63
6.7 Neuvostovankien jälkeläiset.....	65
6.7.1 Irmeli Mannelöfin kokemukset sotavangin lapsena	65
6.7.2 Elämä sotavangin jälkeläisenä – Lilja Rönkkö ja Veikko Immonen	67
6.7.3 Enemmän kysymyksiä kuin vastauksia – Marjatan kokemukset sotavangin lapsena.....	69
7 Yhteenveto	71

Taulukkoluetelo:

Taulukko 1. Köyliön sotavankileiri 1:n upseerisotavankien jakautuminen sotilasarvojen mukaan 1941–1944.....	25
Taulukko 2. Köyliön sotavankileiri 1:n muiden sotavankien jakautuminen sotilasarvojen mukaan 1941–1944.....	26
Taulukko 3. Köyliön sotavankileiri 1:n sotavankien palautuskuljetukset.....	37

Liitteitä

Liite 1: Sotavankien kirje presidentille

Liite 2: Sotavankien puhdetöitä – olkirasiat ja -korit

Liite 3: Sotavankileirin väkeä leiritoimiston portailla

Liite 4: Kenraalimajuri Kirpitsnikov

Liite 5: Sotavankeja pakollisella kävelyllä Köyliössä

Liite 6: Parakkeja ja edustalla kenraalimajuri Kirpitsnikov kävelyllä

Liite 7: Ruukkujen valmistusta Köyliön sotavankileirillä

Liite 8: Sotavangin lapsi Irmeli Mannelöf poseeraa neuvostoliittolaisen luutnantin asetakin kanssa

1 Johdanto

Köyliössä Kakkurinsuolla sijaitsevalla vankilalla on ollut moninainen ja pitkä historia. Satakunnan vankilan Köyliön osasto oli aikaisemmin Köyliön varavankila, jossa toiminta on saanut alkunsa jo vuonna 1935. Näiden vuosien sisään mahtuu eräs mielenkiintoinen ajanjakso, joka on myös laajalti vaikuttanut paikallisten elämään monin eri tavoin. Kyseisen varavankilan tiloissa sijaitsi sekä talvi- että jatkosodan aikana oma sotavankileiri, jonne sijoitettiin sodan aikana kiinni saatuja neuvostosotilaita. Tutkimuksen kiintopisteenä on jatkosodan aikana toiminnassa ollut sotavankileiri 1, jonka sisällä toimi Suomen ainut upseerisotavankileiri. Upseerisotavankien kohtelu poikkesi tavallisten sotavankien käsittelystä, sillä heitä koskivat erilaiset säännöt esimerkiksi työskentelystä ja muonituksesta.

Sotavankien läsnäolo Köyliössä ei rajoittunut sotavankileirin sisälle, vaan sotavangit olivat osana paikallisten arkea pahimman työvoimapulan aikana. Sotavankeja hyödynnettiin työvoimana jatkosodan edetessä, ja osa Köyliössä olleista upseerisotavangeista myös työskenteli paikallisilla maatiloilla. Viranomaisten huomautuksista ja ohjeista huolimatta sotavankien elämä maaseudulla osoittautui paljon vapaammaksi ja rattoisammaksi, mitä monet osaavat kuvitella. Heidän elämäänsä sotavankileirin ulkopuolella kuului muun muassa ruokailua isäntäperheen kanssa, kaupankäyntiä ja seurustelusuhteita paikallisten naisten kanssa. Tilanne oli toisenlainen sotavankileirillä, jossa kuria ja järjestystä pitivät siviilien sijasta vartijat.

Näiden sanojen saattelemana tuon tutkimuksessa laajasti esille sotavankileirin olosuhteita henkilökunnan sekä sotavankien kautta. Kaiken keräämäni tiedon avulla tutkin millaisissa oloissa sotavangit elivät jatkosodan aikaisessa Köyliössä, ja miten heidän olemassaolonsa vastaanotettiin paikallisten toimesta. Haluan erityisesti kiinnittää huomiota siihen, millaiset olivat paikallisten siviilien kokemukset sotavankien saapuessa Köyliöön maataloustöihin. Etsiessäni tietoa sotavangeista ja sotavankileireistä olen hyödyntänyt muun muassa Mirkka Danielsbackan teosta ”Sotavankikohtalot: Neuvostovangit Suomessa 1941-1944” sekä Elina Sanan teosta ”Luovutetut: Suomen ihmisluovutukset Gestapolle”. Tietoa Köyliön varavankilasta olen saanut Juha Kujansuun ja Tuomo Junkkarin teoksesta ”Köyliön varavankila – suovankilasta ja sotavankileiristä teollistuneeksi avovankilaksi”. Tutkimuksessa hyödynnetystä kirjallisuudesta ehkä tärkein on Köyliö-seuran luoma ”Köyliist 9: ”Se on niinko ihmine” – Sotavankileiri n:ro 1 – Köyliö”, johon on koottu artikkeleja sekä paikallisten haastatteluja koskien Köyliön sotavankileiriä ja aikaa sota-ajan Köyliössä.

Ensin käsittelen kappaleessa 2 lyhyesti sotavankileireistä organisaationa Suomessa ja kiinnitän huomiota erityisesti vallalla olleisiin sopimuksiin, jotka olivat suoraan yhteydessä sotavankien kohteluun vankileireillä. Siirryn yleisesti sotavankileireistä tarkemmin Köyliön sotavankileiri 1:n vaiheisiin kappaleessa 3. Käyn läpi lyhyesti sotavankileiri 1:n historiaa toisen maailmansodan ajalta nojaten erityisesti jatkosodan aikaisiin tapahtumiin. Kappaleessa huomioidaan myös sotavankileiri 1:n alaisuudessa olleet alaleirit sekä leirin sisällä toiminut kanttiini ja oma valuutta. Seuraavaksi siirryn kappaleessa 4 käsittelemään sotavankileirin henkilökuntaa, heidän työhönsä liittyviä yksityiskohtia, sekä heidän suhdettaan vankileirillä olleisiin sotavankeihin. Kappaleessa 5 käsittelen sotavankileiri 1:lle sijoitettuja sotavankeja, työntekoa, vapaa-aikaa ja olosuhteita vankileirillä ja sen ulkopuolella. Kiinnitän tässä kappaleessa huomiota myös sotavankien anomuksiin jäädä Suomeen, ja sitä miten sotavankien palautukset Neuvostoliittoon vaikuttivat heihin ja sotavankileirin oloihin.

Kappaleessa 6 siirryn käsittelemään paikallisten kokemuksia sotavankileirin ollessa toiminnassa Köyliössä. Tutkimuksessa on erityisesti huomioitu sotavankien suhteet paikallisiin työnantajiin ja asukkaisiin, muun muassa lapsiin. Kappaleessa käsitellään myös sotavankien ja naisten välisiä suhteita ja näistä suhteista syntyneiden lasten kokemuksia sodan jälkeisessä Suomessa. Viimeiseksi yhteenvedossa kokoan näiden tietojen perusteella päätelmäni siitä, millaiset olot sotavangeilla oli jatkosodan aikaisessa Köyliössä ja miten sotavankileirin olemassaolo Köyliössä on vaikuttanut paikallisiin henkilökunnan, siviilien ja sotavankien kautta.

2 Sotavankileirit organisaationa Suomessa

2.1 Suomen sotavankileirit jatkosodassa

Jatkosodan aikana vankileiriorganisaatio koostui sotavankien järjestelyleireistä ja varsinaisista sotavankileireistä.¹ Järjestelyleirejä oli yhteensä kaksi, joissa vangit vastaanotettiin, ryhmiteltiin, kuulusteltiin ja jaettiin varsinaisille sotavankileireille.² Sotavankileirejä oli useampia ja niitä sijaitsi Suomen kotialueella sekä vallatuilla alueilla. Vuosina 1941-1944 Suomeen perustettiin yhteensä 32 sotavankileiriä.³ Kaikki vankileirit eivät kuitenkaan olleet toiminnassa samanaikaisesti, vaan leirejä perustettiin ja lakkautettiin erinäisten tarpeiden

¹ Danielsbacka 2016, 51.

² Ibid.

³ Kujansuu 2008, 12. (KÖYLIÖ)

vaatiessa.⁴ Sotavankileirit jakautuivat tarvittaessa myös pää-, ala- ja työmaaleireihin.⁵ Nämä vankileirit ja niihin liitetyt työpisteet loivat laajan verkoston, joka kattoi lähestulkoon koko Suomen alueen. Huomioitavaa on kuitenkin, että pohjoisessa Suomen alaisia vankileirejä oli vähemmän, koska Lapissa oli saksalaisten sotilashallinnon alaisena omat vankileirit.⁶

Sotavankileirien johtaminen on ollut jatkosodan aikana monivaiheinen erilaisten muutoksien vuoksi. Alkujaan sotavankiasioita hoiti päämajan järjestysosaston hallinnollinen osasto yhtenä vastuualueenaan. Kotialueen sotavankileirit kuuluivat kotialueen esikunnan alaisuuteen, joilla oli sotavankiasioita varten perustettu oma sotavankitoimisto. Takaisin vallattujen sekä vallattujen alueiden sotavankileirit olivat sotatoimiyhtymien määräysvallan alla. Sotatoimiyhtymien toiminnasta vastasi toukokuuhun 1942 asti yhtymän esikunnan osasto 4 sekä hallinnollinen toimisto, mutta toukokuusta 1942 eteenpäin asioita hoiti vain hallinnollinen toimisto. Nämä järjestelyt kuitenkin pitemmän päälle aiheuttivat päällekkäisyyksiä ja sekaannuksia, jonka johdosta vankiasioiden hoito uudelleenorganisoidtiin aluksi keväällä 1942 ja perusteellisemmin syksyllä 1943. Ensimmäinen uudistus osoittautui aiheuttavan enemmän sekaannuksia kuin selvennyksiä, jonka vuoksi vielä myöhemmin tehtiin kattavampi katsaus sotavankitoimintaan. Tämä perusteellisempi uudistus jatkui aina sodan loppuun asti. Uudistuksessa yleisesikunnan päällikön alaisuuteen määrättiin sotavankipäällikkö, joka sai käyttöönsä sotavankitoimiston. Kotijoukkojen esikunnan sotatoimisto lakkautettiin ja siihen kuulunut henkilökunta siirrettiin sotavankikomentajan esikunnan henkilökuntaan. Muutoksista huolimatta koko sodan aikana sotavankiasioiden korkein johto oli päämajalla. Itse vankileirien ylin johto koostui leiripäälliköstä ja hänen apulaisestaan, sisäinen organisaatio leireillä jakaantui esikuntaan ja vartiostoon.⁷

Jatkosodan aikana vankimäärät kasvoivat niin suuriksi, että vankien käsittelyn helpottamiseksi heidät jaettiin viiteen eri ryhmään. Näiden ryhmien mukaan vangit sijoitettiin eri sotavankileireille. Ryhmiin kuuluivat upseerit ja niihin verrattavat (1), poliittinen henkilöstö arvoon ja asemaan katsomatta (2), alipäällystö ja siihen verrattavat henkilöt (3), miehistö ja siihen verrattavat henkilöt (4), sekä Suomelle myötämieliset vähemmistökansallisuuksiin kuuluvat miehistön tai alipäällystön jäsenet (5).⁸ Niin sanottuja erityisryhmiä varten myös perustettiin omia vankileirejä, joihin sijoitettiin upseerit, poliittiset henkilöt, suomensukuiset

⁴ Ibid.

⁵ Danielsbacka 2016, 51.

⁶ Ibid., 52.

⁷ Danielsbacka 2016, 49–51.

⁸ Junkkari & Kujansuu 1997, 52–53.

sekä vaaralliseksi katsotut vangit.⁹ Tutkimuksen keskipisteessä olevaan Köyliön sotavankileiriin sijoitettiin sotavankiryhmään 1 kuuluvia sotavankeja, mikä tietysti asetti sotavankileiri 1 yhdeksi erityisleireistä.¹⁰ Naisvankeja esiintyi sotavankileireillä omissa osastoissaan.¹¹

2.2 Kansainväliset sopimukset ja niiden vaikutus Suomessa

Sotavankileirien toimintaa määrittelivät jo toisen maailmansodan aikana erilaiset kansainväliset sopimukset, joilla pyrittiin suojaamaan sotavankien asemaa sekä takaamaan heille inhimillistä kohtelua vankeutensa aikana. Näin ollen jo toisen maailmansodan aikaan oltiin tietoisia erilaisista humanitaarisista ja eettisistä ongelmista, joita sotavankien säilyttäminen saattoi aiheuttaa. Suomessa pyrittiin noudattamaan näitä sovittuja sopimuksia muiden maiden tavoin. Näistä tärkeimmät olivat Haagin IV yleissopimus vuodelta 1907 sekä Geneven sopimus vuodelta 1929.¹² Sotavankien etuja ja kohtelua valvoi Kansainvälinen Punainen Risti, joka välitti avustusruokaeriä, sotavankipostia sekä lahjapaketteja sotavankileireille.¹³ Sopimuksissa sotavankien kohteluun vaikutti sotavangin sotilasarvo, jonka mukaan he saivat erilaista kohtelua muun muassa majoituksen ja työnteon osalta. Köyliön sotavankileiri 1:lle nämä sopimukset olivat olennaisia, koska suurin osa sotavangeista olivat upseereita.¹⁴

2.2.1 Haagin IV sopimus

Sopimusta on myöhemmillä vuosilla uudistettu, joten viittaamani tiedot saattavat sisältää myös uudistettuja kohtia. Sanoma sopimuksessa on kuitenkin säilynyt siitä, miten sodankäynnissä kuuluu toimia erinäisten tilanteiden sattuessa. Esimerkiksi sopimuksessa määritellään erikseen sodan käynnistä ja siitä mikä lasketaan sodankäynniksi. Sopimuksessa myös luetellaan hyväksytyjä sekä kiellettyjä tapoja käydä sotaa vihollista vastaan. Sopimuksessa myös määritellään valloitukset ja siihen liittyviä seikkoja, kuten esimerkiksi vallattujen alueiden väestön omistusoikeus. Näiden kohtien lisäksi tutkimuksen kannalta tärkeä osio sopimuksessa koskee sotavankeja ja heidän kohteluaan. Säädökset muun muassa koskevat vankien inhimillistä kohtelua, uskon vapautta, työntekoa sekä muonitusta. Sopimuksessa on

⁹ Danielsbacka 2016, 51.

¹⁰ Junkkari & Kujansuu 1997, 53.

¹¹ Kujansuu 2008, 12.

¹² Danielsbacka 2016, 45.

¹³ Borg 1980, 186.

¹⁴ Kujansuu 1996, 56.

myös muutamaa otteeseen eritelty upseereille säädöksiä, jotka ovat suuressa roolissa tässä tutkimuksessa.¹⁵

2.2.2 Geneven sopimus

Haagin sopimuksen tavoin Geneven sopimusta on vuoden 1929 jälkeen täydennetty, mutta sopimuksen sanoma on enimmäksä määrin sama. Kuitenkin tiedot, joiden avulla kuvailen Geneven sopimusta sisältävät näitä vuosien varrella kertyneitä uudistuksia. Geneven sopimukseen sisältyy useita eri alakohtia, jotka ottavat huomioon maasotavoimiin sekä merisotavoimiin kuuluvien haavoittuneiden ja sairaiden aseman parantamisen, sotavankien kohtelun sekä siviilien suojelemisen sodan aikana.¹⁶ Tutkimuksen kannalta tärkein alakohta koskee sotavankien kohtelua. Sopimuksessa määritellään muun muassa mitä sotavanki käsitteenä sisältää sekä mitä sisältyy sotavankien yleiseen kohteluun, johon liittyvät myös pykälät koskien majoitusta, muonitusta, vaatetusta sekä sairaanhoitoa.¹⁷ Sopimuksessa otetaan myös huomioon sotavankien inhimillinen kohtelu sekä suojeleminen sodan keskellä, johon liittyvät pykälät muun muassa kurista, kuljetuksesta ja vankeuden toimeenpanosta ja vankeuden päättymisestä.¹⁸ Kaikki nämä pykälät ovat sotavangin suojelelun varten, jotta heitä kohdeltaisiin vankeutensa aikana inhimillisesti.

2.3 Sopimusten käyttöönoton haasteet Suomessa ja maailmalla

Näiden sopimusten käyttöönotossa ja tulkitsemisessä on kuitenkin ollut ongelmia niin Suomessa kuin muissakin maissa toisen maailmansodan aikana. Yksi isoimmista ongelmista sopimusten noudattamisessa oli ristiriidat oman lainsäädännön kanssa, sekä Neuvostoliiton ja muiden maiden haluttomuus noudattaa suurta osaa kansainvälisistä sopimuksista. Vuorovaikutteisuus tai sen puuttuminen eri maiden välillä vaikutti paljon valtioiden johtajien motivaatioon noudattaa sopimusten ehtoja. Epäselvyys Haagin sopimuksen noudattamisesta on hyvä esimerkki sopimusten tuottamista ristiriidoista. Haagin sopimus astui Suomessa voimaan vuonna 1924. Jatkosodan päämajan ohjeissa kuitenkin todettiin vastavuoroisuusperiaatteeseen vedoten, ettei sopimus koske Suomea, sillä sopimus ei päde Neuvostoliitossa. Tämä johtui siitä, että sopimuksen oli allekirjoittanut ja ratifioinut tsaarinaikainen Venäjä ja uusi neuvostohallitus

¹⁵ Ulkoasiainministeriö 1980, 158 ja 161–165.

¹⁶ Ulkoasiainministeriö 1980, 5.

¹⁷ Ibid., 34–41.

¹⁸ Ibid., 34–64.

mitätöi kaikki maan aikaisemmat sitoumukset. Kuitenkin kansainvälisen oikeuden mukaan hallitusmuodon vaihdos ei tarkoittanut sitä, että valtio vapautuisi aikaisemmista sitoumuksistaan. Näin ollen totuus siitä, koskiko Haagin sopimus Neuvostoliittoa oli tulkinnanvarainen. Tästä ristiriidasta huolimatta päämajan ohjeissa todettiin, että sopimuksen määräyksiä tulee tietyin osin noudattaa, oli Suomi sitten sitoutunut tai sitoutumaton sopimukseen.¹⁹

Samankaltaista hankaluutta esiintyi myös Geneven sopimuksen noudattamisessa. Geneven sopimuksessa esiintyi kohtia, jotka olivat ristiriidassa Suomen lainsäädännön kanssa muun muassa sotavankien kuolemanrangaistuksen osalta. Myös Neuvostoliiton haluttomuus sitoutua Geneven sopimukseen kokonaisuudessaan tuotti Suomessa kitkaa sopimuksen noudattamiseen. Suomi ei ollut ainut valtio, joka ei ratifioinut Geneven sopimusta tällä ajanjaksolla. Muun muassa Japani ja Neuvostoliitto eivät loppujen lopuksi ratifioineet sopimusta, vaikka olivat alun perin allekirjoittaneet sen Suomen tavoin. Jokainen maa, Suomi mukaan lukien, lupautui kuitenkin kohtelevaan sotavankejaan Geneven sopimuksen hengessä. On hyvä kuitenkin muistaa, että sopimusten olemassaolo ei välttämättä takaa niiden noudattamista. Sodan aikana monet maat joutuivat poikkeamaan näistä sopimuksista, vaikka pyrkimys olikin kohdella sotavankeja inhimillisesti. Osasyynä tähän oli pitkittynyt sota, sotavankien valtava määrä sekä resurssipula, jonka johdosta monet Geneven sopimuksen kohdat eivät esimerkiksi toteutuneet muonituksen, majoituksen sekä kuljetusten osalta. Nämä haasteet kuvaavat hyvin myös Suomen tilannetta pitkittyneessä jatkosodassa.²⁰

3 Sotavankileiri 1, Köyliö

3.1 Sotavankileirin varhaiset vaiheet

Sotavankileiri 1:n tilat sijaitsivat Satakunnassa Köyliön Kakkurinsuolla noin 12 kilometrin päässä Säkylästä. Ennen talvi- ja jatkosotaa, kyseiset tilat toimivat tavallisena varavankilana siviileille. Varavankila aloitti toimintansa vuonna 1935 vaatimattomissa puitteissa, sillä teknisesti ottaen varsinainen vankila ei ollut vielä siihen aikaan valmistunut. Tilapäisvankiloina toimi lähikylässä sijaitsevat Jaakkolan ja Vilppulan talot varavankilan valmistuessa

¹⁹ Danielsbacka 2016, 45–47.

²⁰ Danielsbacka 2016, 46–48.

vankityövoiman avulla. Varavankila kerkesi olemaan toiminnassa vajaat 4 vuotta ennen sotien alkua.²¹

Talvisodan alkaessa vuonna 1939 varavankilaa hyödynnettiin myös sotavankien säilytyksessä. Ensimmäiset sotavangit saapuivat joulukuun puolivälissä samana vuonna. Varavankila joutui luovuttamaan sotavankileiriä varten tiloja sekä henkilökuntaa. Tämä käytäntö aiheutti paljon lisätyötä varavankilan henkilökunnalle sekä siviilivangeille, joiden työvoimaa hyödynnettiin esimerkiksi leipomiseen ja vankilan tilojen muutostöihin. Talvisodan aikaiset sotavangit Köyliössä olivat joko poliittisia henkilöitä, upseereita tai alipääallystöä. Talvisodan aikana sotavankien määrä on ollut huomattavasti pienempi ja vankeuden kesto lyhyempi verrattuna jatkosotaan. Sotavangit siirrettiin talvisodan päättyttyä pois Köyliöstä 19.4.1940²². Varavankilan toiminta lakkautettiin talvisodan jälkeen erinäisten muutosten takia, mutta jo välirauhan aikana vuoden 1941 alussa vankila jatkoi jälleen toimintaansa. Uudessa varavankilassa säilytettiin enimmäkseen turvasäilövankeja eli poliittisia vankeja. Tämän uuden varavankilan toiminta jatkui vielä pitkälle jatkosodan alkamisen jälkeen ennen kuin siviilivangit siirrettiin pois laajenevan sotavankileirin tieltä.²³

3.2 Sotavankileiri 1 jatkosodan aikana

Jatkosodan alkaessa kesäkuussa 1941 vankilassa toimi talvisodan aikaisen mallin mukaisesti vankeinhoitolaitoksen alaisena varavankila, sekä puolustusvoimien alaisuudessa sotavankileiri. Vankilassa oli siis säilössä samaan aikaan kahteen eri osastoon kuuluvia vankeja: poliittisia vankeja ja sotavangeja. Tietoja vangeista käsitellään yksityiskohtaisemmin kappaleessa 5. Varavankilan johtajan T. A. Salosen alaisuudessa työskenteli varavankilan henkilökunta sekä sotavankileirin sotilasvartiosto, vaikka sotilasvartiostolla oli oma henkilökunta huolehtimassa sotavangeista. Vankilanjohtajan lisäksi osa varavankilan henkilökunnasta määrättiin myös toimimaan sotavankileirillä. Näihin lukeutuivat silloinen taloudenjohtaja K. Kosonen ja sairaanhoitaja H. Kosonen. Vaikka sotavankileiri oli varavankilan alaisuudessa, vastasi vankien vartioinnista eri tahot. Turvasäilövankeja vartioitiin varavankilan vartioiden toimesta ja sotavankien vartioinnista vastuussa olivat Vakka-Suomen suojeluskuntapiirin lähettämät sotilaat.²⁴

²¹ Junkkari & Kujansuu 1997, 14–15 ja 17.

²² Kujansuu 2008, 15.

²³ Junkkari & Kujansuu 1997, 43 ja 51.

²⁴ Junkkari & Kujansuu 1997, 55 ja 59.

Odotettua pidempi jatkosota ja yhä kasvava sotavankien määrä aiheutti varavankilan ja sotavankileirin välille muun muassa epäselvyyksiä johtajuudesta sekä vankien kohtelusta ja sijoituksesta. Näitä ongelmia esiintyi myös muissakin varavankiloissa, joiden yhteydessä säilytettiin sotavankeja.²⁵ Köyliössä eritoteen hankaluuksia aiheutti poliittisten vankien läsnäolo. Turvasäilövankien turvattu asema vankilan suojissa sodan keskellä aiheutti paljon katkeruutta sekä järjestelyongelmia tilanpuutteen vuoksi. Ensimmäinen sotavuosi oli kaikille sotavankileireille haasteellinen, koska kyseistä vuotta leimasi sotavankien määrän aliarviointi, pitkittynyt sota sekä resurssipulat koko Suomessa. Näiden syiden vuoksi myöskään Köyliössä vankien olot eivät olleet ensimmäisenä vuonna tasokkaita.²⁶

Lokakuussa 1942 tultiin siihen päätökseen, että varavankila siirretään kokonaisuudessaan puolustusvoimien alaisuuteen ja varavankilassa olleet poliittiset vangit siirrettiin Karvian varavankilaan. Ymmärrettävästi varavankilan siirtyminen pois Köyliöstä oli vaikea tilanne monelle varavankilan henkilökuntaan kuuluneelle. Kuitenkin sotavankileirin kannalta päätös oli erittäin ratkaiseva vankien hyvinvoinnin ja järjestyksen kannalta. Varavankilan siirtyessä muualle, jäi sotavankileirin vastuuksi huolehtia säännöllisen maaviljelyn ylläpidosta vankilan alueella sijaitsevilla mailla. Vankileirin johtajuus vaihtui myös tämän muutoksen myötä luutnantti T. A. Saloselta kapteeni K. E. Mustoselle.²⁷

Samana vuonna vastavuoroisesti Karvian varavankilassa sijainnut Sotavankileiri 2 lopetettiin ja siellä olleet sotavangit siirrettiin Köyliöön, jolloin leirille saapui myös muihin sotavankiryhmiin kuuluvia sotavankeja.²⁸ Karvialta Köyliöön siirrettiin myös vartiohenkilöstöä, varusteita, sairaalamateriaaleja sekä Sotavankileiri 2:n arkistot.²⁹ Näiden muutosten jälkeen Köyliössä säilytettiin sodan loppuun asti pelkästään sotavankeja. Sotavankien määrä kasvoi, kun Sotavankileiri 7:stä saapui Köyliöön aliupseeri- ja miehistövankeja.³⁰ Syynä vankien uudelleen sijoittamiseen oli Sotavankileiri 7 siirto Hankoon, jolloin sieltä Varsinais-Suomeen töihin sijoitetut sotavangit oli siirrettävä lähimpänä olevan sotavankileirin alaisuuteen. Siirrettävien sotavankien olosuhteet eivät kauheasti tämän vuoksi muuttuneet, sillä suurin osa siirretyistä vangeista työskentelivät lähialueiden maatiloilla ja pysyivät samalla työnantajalla. Vankimäärän kasvun vuoksi Köyliön sotavankileiri päätettiin jakaa kahteen osastoon maaliskuussa vuonna 1943. Osasto 1 koostui upseerivangeista ja osasto

²⁵ Kujansuu 2008, 12.

²⁶ Junkkari & Kujansuu 1997, 58–59.

²⁷ Junkkari & Kujansuu 1997, 59–61 ja Kujansuu 2008, 18.

²⁸ Kujansuu 2008, 18.

²⁹ Junkkari & Kujansuu 1997, 65.

³⁰ Kujansuu 2008, 18.

2 sisälsi alipäällystövangit sekä miehistövangit. Köyliön sotavankimäärä siis kasvoi huomattavasti uusien järjestelyjen vuoksi jatkosodan kehittyessä. Erikoisjärjestelyjen vuoksi sotavankileirillä oli esimerkiksi omat sairaalat molemmille osastoille.³¹

Vankileirin sisällä tapahtui yhä enemmän jakautumista, kun upseerivangit jaettiin kahteen eri osastoon maaliskuussa 1944. Toiseen osastoon jaettiin työstä kieltäytyneet upseerivangit ja toiseen työskentelevät upseerivangit. Tällä pyrittiin rauhoittamaan vankien välisiä suhteita upseeriosaston sisällä. Kaikki uudet muutokset loivat uusia haasteita sotavankileirin henkilökunnalle, koska tilaa oli vangeille vain rajallisesti. Sen vuoksi jatkosodan aikana heinäkuussa 1943 perustettiin alaleiri Niinisaloon ja myöhemmin elokuussa 1944 saatiin luvat perustaa myös toinen alaleiri Kokemäelle. Alaleirien avulla pystyttiin työllistämään sotavangeja paremmin lähialueille, jolloin vartiointi jokaisessa vankileirin pisteessä helpottui sotavankien jakaantuessa tasaisemmin eri kohteisiin. Myös sotavankien lähettäminen paikallisille maatiloille helpotti henkilökunnan haasteita hallita suurta vankien määrää, koska maatiloilla työskennelleet vangit yöpyivät lähialueella sijainneissa majoituspaikoissa vankileirin sijaan.³²

Jatkosodan päättyessä syyskuussa 1944 oli sotavankileirien haasteena palauttaa kaikki neuvosto- ja liittolaisvangit sekä muita henkilöitä, jotka lueteltiin välirauhansopimuksen 10. artiklassa. Sotavangit koottiin yhteen ja sijoitettiin kokoamiskuljetuksilla eri sotavankileireille, joissa heidät tarkastettiin, vaetetettiin ja luettelointiin. Köyliön sotavankileiri toimi palautuskuljetusten yhteydessä tällaisena tarkastuspaikkana, josta sotavangit lähetettiin useissa erissä junakuljetuksella kohti Neuvostoliittoa. Köyliön sotavankileiri jatkoi toimintaansa aina 23.11.1944 asti, vaikka useat muut sotavankileirit pystyttiin lakkauttamaan heti sotavankien luovutusten jälkeen. Sotavankileirin lakkauttamisen yhteydessä vankileirin tilat luovutettiin takaisin vankeinhoitolaitokselle. Köyliön varavankila aloitti taas toimintansa siviilivankilana uuden vankilanjohtajan Yrjö Laureman johdolla 1.12.1944 lähtien.³³

3.3 Köyliön alaleirit sekä toimitilat

Sotavankileiri 1:n alaisuudessa toimi myös useita lähialueilla sijaitsevia alaleirejä. Näihin kuuluivat Kokemäellä sijaitseva Pitkäjärven alaleiri sekä Niinisalossa ollut Kankaanpään alaleiri, joista matkaa Köyliön sotavankileirille oli suurin piirtein 25 kilometriä sekä 110

³¹ Junkkari & Kujansuu 1997, 66–68.

³² Junkkari & Kujansuu 2008, 72 ja 75.

³³ Junkkari & Kujansuu 2008, 75–76 ja 78.

kilometriä. Näiden uusien alaleirien avulla saatiin eristettyä vankeja toisistaan, sekä pystytettiin sijoittamaan uutta vankityövoimaa paremmin Satakuntaan ja Varsinais-Suomeen. Vangit majoittuivat myös maatiloilla työskennellessään erinäisiin majoituspaikkoihin, joita oli Köyliössä useita. Näitä myös kutsuttiin alaleireiksi, mutta käytännössä nämä paikat toimivat enemmän majoituspaikkoina kuin vankiloina.³⁴

Köyliö-seuran tuottamassa Köyliöst 9 -kirjassa mainitaan muutama näistä majoituspaikoista ihmisten muistellessa aikaa jatkosodan aikaisessa Köyliössä. Näitä mainittuja majoituspaikkoja oli esimerkiksi Tälläri, joka oli Tuiskulan Myllykylässä sijainnut sahanasettajan asunto.³⁵ Voitoisissa osa vangeista majoittui Voitoisten Vanhankartanon tiloissa.³⁶ Myös Köyliön Vanhankartanon sivutilalla, Järvenpään Ylikokilla, sijaitsi vangeille tarkoitettu majoituspaikka.³⁷ Vinnarin Vähätalossa sekä Pajulan kartanossa oli myös majoitus useammalle sotavangille.³⁸ Köyliöstä vähän kauempana löytyi Eurasta Vaanin kartanosta myös majoitus alueella työskennelleille sotavangeille. Lisäksi vankeja sijoitettiin tilapäisesti Tuiskulan seuratalolle ja Kepolan työväentolalle muutamien kuukausien ajaksi sodan loppua kohden.³⁹ Suurin osa vangeista näissä kahdessa viimeksi mainitussa kohteessa oli siirretty Suomen pohjoispuolella sijainneista saksalaisten sotavankileireiltä etelään sotatilanteen muuttuessa Lapissa. Näistä Köyliön lähialueella sijainneista paikoista käsin sotavangit työskentelivät lähialueiden maataloissa.

Sotavankileirin tiloihin kuului useita eri rakennuksia, jotka vuosien varrella lisääntyivät majoitustarpeiden ja vankimäärien kasvaessa. Esimerkiksi kevääseen 1944 mennessä alueelle oli vankien työvoiman avulla rakennettu yhteensä 27 parakkia. Sotavankileirin alueeseen kuului myös muun muassa henkilökunnan asuinrakennuksia, sairaala, verstaita, saunatilat, koulurakennus, sekä pelloista ja maatalousrakennuksista muodostuva maatila. Näissä eri tiloissa sotavangit suorittivat töitä, sekä nauttivat viihdytystoimista. Verstaissa vangit tuottivat esimerkiksi saviastioita, pärekoreja sekä muita hyötytarvikkeita tilauksesta. Maatilan maista jaettiin vangeille viljelykelpoisia palstoja muun muassa tupakan ja juurikasvien viljelyyn.⁴⁰

³⁴ Kujansuu 2008, 18–19.

³⁵ Köyliö-seura 2008, 103.

³⁶ Ibid., 99.

³⁷ Ibid., 146.

³⁸ Ibid., 143 ja 186.

³⁹ Ibid., 131.

⁴⁰ Kujansuu 2008, 26 ja Järnfors 2008, 72–73.

3.3.1 Kanttiinitoiminta

Sotavankileirillä toimi huhtikuusta 1943 alkaen myös oma kanttiini, josta vangit saivat halutessaan ostaa itselleen erilaisia virvokkeita.⁴¹ Kanttiinissa myytiin siis elintarvikkeita, joita sotavangit eivät voineet saada säännösteltyjen yhteydessä. Näihin elintarvikkeisiin kuului muun muassa perunaa, porkkanaa, limonadia, savukkeita ja niihin tarvittavia tarvikkeita sekä kuivamuonaa. Muita kanttiinista ostettavia hyötytarvikkeita olivat muun muassa peilit, partakoneet ja niihin tarvittavat terät, maalaus- ja piirustustarvikkeet sekä hygieniatuotteet. Jokaisella tuotteella oli luonnollisesti omat hintansa. Kanttiinitoiminnan haluttiin motivoivan vankeja työntekoon, mikä toisaalta edesauttoi vankien kuntoutumisessa ja viihtymisessä.⁴²

3.3.2 Leirin oma valuutta

Alkujaan Köyliön sotavankileirillä työskentelevät sotavangit keräsivät palkkansa niin sanotulle yhteiselle päivärahatilille. Tilin varoja hyödynnettiin erilaisiin vapaa-ajan tarpeisiin, kuten soittimien, ajanvietepelien, kessun sekä erilaisten säännöstelemättömien elintarvikkeiden hankintaan. Näin toimittiin myös muilla sotavankileireillä jatkosodan aikana. Köyliössä tuli muutos tähän käytäntöön 1.2.1943, jolloin maksettu päiväraha siirrettiin yhteisen tilin sijaan sotavangin henkilökohtaiselle tilille. Vaikka vangit saivat tietyn rahamäärän edestä palkkaa töistään, heille ei maksettu Suomen markkoissa. He saivat palkkaa vastaavan määrän vankilan niin sanottua omaa valuuttaa, joka toimi ainoastaan kanttiinin yhteydessä. Näin välttyttiin siltä, ettei esimerkiksi vanki pystyisi omilla varoillaan karkaamaan vankilasta. Sekaannuksien välttämiseksi kanttiinin rahoissa esiintyi vain venäjän kieltä.⁴³

Ensimmäiset tiedot setelien painattamisesta on toukokuulta vuonna 1943, jolloin eriarvoisia seteleitä painettiin yhteensä 52 000 kappaletta. Tietoa näitä edeltävistä seteleistä tai ”kupongeista” ei ole. Seteleitä oli neljää eri arvoa, joista kolme tiedetään varmasti: 1, 5 ja 10 markan setelit. Neljäs seteli oli mahdollisesti 2 markan suuruinen, mikä vastasi arvoltaan sotavangin ansaitsemaa päivärahaa. Vuoteen 1944 tultaessa rahamäärät kasvoivat niin suuriksi, että suurempia seteleitä täytyi ottaa käyttöön. Näihin kuuluivat muun muassa 10, 20, 50 ja 100 markan arvoisia seteleitä. Uudet setelit saivat hieman koristeellisemman ulkoasun venäläisen luutnantti Dimitr Zelenkovin toimesta, joka oli yksi Köyliössä olleista sotavangeista. Koristeellisuudesta huolimatta seteleissä luki venäjäksi: ”KUPONKI kelpaa ainoastaan

⁴¹ Junkkari & Kujansuu 1997, 69.

⁴² Borg 1980, 184 ja 188.

⁴³ Borg 1980, 181–182.

sotavankiupseerikanttiinissa leirin päällikkö kap.”. Setelistä löytyi myös sotavankileiri 1:n oma leima, kapteeni K.E. Mustosen nimikirjoitusleima sekä käyttöönottopäivämäärä käsin kirjoitettuna.⁴⁴

4 Köyliön sotavankileirin henkilökunta

Sotavankileirien sisäinen rakenne oli kaikkialla samanlainen, mutta luonnollisesti henkilökunnan määrä vaihteli leirien suuruuden mukaan. Sisäinen organisaatio leirillä jakautui esikunnaksi ja vartiokomppaniaksi. Leirin ylimmässä johdossa toimi leirin päällikkö ja hänen apulaisensa, joiden alaisuudessa toimi vartiokomppania sekä esikunta. Esikuntaan kuului erilaisia toimistoja, kuulustelijoita, tulkkeja ja kortistinhoitajia. Köyliön sotavankileirin henkilökunta koostui alkujaan yhdestä upseerista, yhdestä vääpelistä ja viidestä partiorhytmästä, joiden vahvuus oli aliupseeri ja yhdeksän miestä. Sodan jatkuessa henkilöstöä kasvatettiin aika ajoin ja vuoteen 1944 mennessä vankileirillä oli yhteensä 18 upseeria, 55 aliupseeria ja 303 sotamiestä. Henkilökunnan määrän kasvuun vaikutti varavankilan siirto Karvialle sekä sotavankien määrän suureneminen.⁴⁵

Henkilökunnan tehtävänä vankileirillä oli huolehtia yleisestä järjestyksestä, johon kuului muun muassa sotavankien vartiointi, muonitus sekä majoitus. Työtehtävien jakoon vaikutti varavankilan olemassaolo vuoteen 1942 asti, jolloin vankilassa toimi kahden eri tahon henkilökuntaa. Siihen aikaan sotavankileiri ja siellä toimiva sotilasosasto oli varavankilan johtajan Asser Salosen komennossa⁴⁶. Tämän lisäksi osa varavankilassa olleesta henkilökunnasta toimi myös sotavankileirin palveluksessa. Myöhemmin varavankilan siirtyessä pois Köyliöstä, selkeni myös henkilökunnan vastuualueet sotavankileirillä tarkemmiksi varsinkin vartioinnin ja majoituksen osalta. Suuri osa henkilökunnasta majoittui vankileirissä olevissa rakennuksissa. Asuminen leirin ulkopuolella oli myös mahdollista, mutta siihen vaadittiin anomus. Esimerkiksi vuonna 1944 lupaa asua leirialueen ulkopuolella myönnettiin vain poikkeustapauksissa ja hyvin perustelluin syin.⁴⁷

Jatkosodan aikana sotavankileirin päällikkönä toimi ensin luutnantti T.A Salonen ajanjaksolla 29.6.1941–14.7.1942 ja hänen jälkeensä kapteeni Karl Emil Mustonen aina 25.11.1944 saakka.⁴⁸ Vartioiden lisäksi leirillä toimi päivystäjä ja päivystäväupseeri, jotka

⁴⁴ Borg 1980, 182–183 Järnfors 2008, 72.

⁴⁵ Kujansuu 2008, 20.

⁴⁶ Kujansuu 1996, 58

⁴⁷ KA T-19655.

⁴⁸ Westerlund 2008, 53.

huolehtivat vankien herätyksestä ja toimittivat iltaisin vankien vahvuuslaskennan. Öisin parakkeja valvoi vankipäivystäjä, jonka tehtävänä oli yörauhan ylläpitäminen. Päivystävän upseerin piti myös pitää silmällä vartiomiehiä, jotta he eivät seurustelisi vankien kanssa missään muodossa. Alueella oli myös ilma-valvontaa, sillä vankilan lähellä sijaitti ilma-valvontatorni, jossa paikalliset lotat olivat yhteyksissä suojeluskunnan paikalliseen keskukseseen Lallintalolla. Naisia oli myös töissä sotavankileirin keittiössä, kanttiinissa ja sairaalassa.⁴⁹

4.1 Vartiointi

Turvasäilövankien ollessa Köyliössä, vastasi heidän vartioinnistaan varavankilan henkilökunta. Vaikka osa varavankilan henkilökunnasta toimi myös sotavankileirin alaisena, huolehti sotavankien vartioinnista sotilasosasto. Tähän sisältyi vartiosto ja myöhemmin vuoden 1943 vartio-organisaation uudistuksen jälkeen muodostetut vartioyksiköt: joukkueet, pataljoonat ja komppaniat. Sotavankien määrän mukaan vankileireillä saattoi olla useampikin vartiokomppania. Köyliössä oli niitä vain yksi.⁵⁰

Sota-ajan Suomessa sotavankileirien haasteena oli löytää vartiointiin kelpaavia miehiä tilanteesta, jossa kaikki fyysisesti hyvässä kunnossa olevat miehet olivat rintamalla. Sotavankileirien täytyi turvautua rintamakelpoisuutensa menettäneisiin miehiin, B-miehiin, jotka saattoivat olla fyysisesti tai psyykkisesti kykenemättömiä sotaan tai olivat sodassa vammautuneita. Vaikka osa B-miehistä olivat olleet mahdollisesti rintamalla, ei heillä ollut yleensä minkäänlaista koulutusta vartiointitehtäviin. Koulutuksen ja kokemuksen puute oli mahdollisesti syitä, joiden vuoksi monissa sotavankileireissä vartioiden epäammattimaisuudesta tuli valituksia. Usein valituksien syynä oli liian vähäinen kuri sekä tuttavalliset olot vankien keskuudessa, mikä antaa osittain vartijoista inhimillistä kuvaa. Mahdollinen syy kurin vähäisyyteen oli myös vartioiden haluttomuus noudattaa sotilaskuria. Kuitenkin toisena ääripäänä esiintyi paljon väkivaltaisuutta sotavankeja kohtaan. Köyliössä ei myöskään välttytty epäammattimaisuuksilta ja ylilyönneiltä, sillä esimerkiksi vuodelta 1942 löytyy merkintöjä tarpeettomista pahoinpitelyistä.⁵¹

Köyliön sotavankileirillä tilanne vartioiden osalta oli hieman erilainen verrattuna tavallisiin sotavankileireihin. Erikoisvankileirinä Köyliön henkilökunnan piti kiinnittää paljon enemmän huomiota vartiohenkilöstöön ja heidän osaamiseensa. Tämä johtui sotavankien korkeista sotilasarvoista, sekä poliittisten vankien läsnäolosta. Köyliössä vartiointiin suosittiin

⁴⁹ Kujansuu 2008, 22 ja Junkkari & Kujansuu 1997, 59.

⁵⁰ Kujansuu 2008, 20–21.

⁵¹ Danielsbacka 2016, 192–193 ja 197–198 ja Kujansuu 2008, 22.

sodasta kotiutuneita miehiä, koska heidän nähtiin hoitavan vartiotehtäviä muita B-miehiä paremmin. Ammattimaisuuden lisäksi kiinnitettiin huomiota myös vaatetukseen, jolla pidettiin yllä korkeaa auktoriteettia. Tarkemmasta valikoinnista huolimatta Köyliössä ei kuitenkaan säästyty epäkelvollisten vartioiden palkkaamisessa, sillä jo vuonna 1941 viisi vartiomiestä jouduttiin siirtämään muualle.⁵² Vartioiden tehtäviin kuului vankien valvominen, karkaamisen estäminen, kapinahankkeiden estäminen sekä varmistaa vankien työskentelevän ahkerasti ohjeistusten mukaan.⁵³ Vastuu työskentelystä ja sen laadusta olivat Köyliössä hieman erilaiset verrattuna tavallisiin sotavankileireihin, sillä upseerisotavangit eivät olleet asetettuna pakkotyöhön.

Maalla työskennellessä sotavankien vartiointiin vaadittiin luovuutta, sillä puitteet eivät olleet vankileirin kaltaiset. Yhtenä ehtona maatiloilla työskentelyyn oli riittävän tehokas vartiointi (sv130). Alkuperäisenä tarkoituksena oli majoittaa maalla työskentelevät vangit sotavankileirillä, mutta käytännössä tämä osoittautui lähes mahdottomaksi toimenpiteeksi. Näin ollen muonituksen lisäksi myös majoitus oli työnantajan vastuulla jatkosodan alussa.⁵⁴ Verrattuna vankileiriin, sen ulkopuolella työskenteleville sotavangeille vartiointi oli ajoittain erittäin heikkoa.⁵⁵ Tavallisten siviilien ammattitaitoisuus vartiointitehtävissä eivät olleet sotavankileirin standardin mukaisia, sillä heille ei ollut annettu minkäänlaista koulutusta tai opastusta työhön. Sotavankien kuului olla aina vartioituina ja mitään kanssakäymistä sivullisten kanssa ei sallittu. Mahdollisuuksien mukaan heidät tuli myös pitää muusta työvoimasta erillään. Näitä sääntöjä oli miltei mahdotonta noudattaa olosuhteiden vuoksi. Yöksi sotavangit laitettiin lukkojen taakse ja mahdolliset karkausyritykset täytyi estää.⁵⁶ Kuitenkin sotavankeihin langetetuista rangaistuksista vastasi vain sotavankileirin päällystö. Erittäin heikko vartiointi ja säädösten huono noudattaminen johti sotavankien ja paikallisten lämpimiin väleihin, joka haluttiin estää. Tämän vuoksi maatiloilla työskentely lakkautettiin hetkellisesti, mutta myöhemmin käytäntö otettiin takaisin työvoimapulan kasvaessa liian suureksi.⁵⁷

4.2 Muonitus

Sotavankileirien muonituksesta vastasi jatkosodan aikana Suomen puolustusvoimat sekä myöhemmin myös yksityiset työnantajat, jotka käyttivät sotavankeja työvoimanaan. Yksityisiin

⁵² Kujansuu 2008, 21–22.

⁵³ Danielsbacka 2016, 193 ja 195.

⁵⁴ Danielsbacka 2016, 130.

⁵⁵ Kujansuu 2008, 47.

⁵⁶ Danielsbacka 2016, 131.

⁵⁷ Ibid., 231.

työnantajiin lukeutui muun muassa erilaiset tehtaot sekä maatilat. Heidän kuului noudattaa kansanhuoltoministeriön määrittelemää sotavankien muona-annosta. Puolustusvoimien sisällä huollon käytännön järjestäminen oli joko kotijoukkojen esikunnan, sotilashallinnon tai armeijakuntien vastuulla riippuen siitä, missä sotavankileiri sijaitsi. Köyliön sotavankileiri sijaitsi kotirintamalla, joten näin ollen siitä vastasi kotijoukkojen esikunta. Muissa maissa muonituksen suuruus sotavankia kohden vaihteli eri kriteereiden pohjalta. Suomessa muona-annoksen suuruus määräytyi työn teon raskauden, korkean sotilasarvon tai heimosukulaisuuden mukaan. Ruuan määrää myös vaihdeltiin rangaistustoimenpiteenä.⁵⁸

Päämajan määrittelemiä muona-annoksia oli eri suuruisia ja perustuivat sen ajan käsityksiin ravintoarvoista. Nämä muona-annosten koot myös muuttuivat sodan edetessä muutaman kerran. Kiistat annoksien korottamisesta liittyivät vahvasti koko Suomessa vallinneeseen elintarvikepulaan.⁵⁹ Jatkosodan alussa perusannoksena toiminut muona-annos A sisälsi 1508 kilokaloria ja työtä tekevien vankien muona-annos B sisälsi 2143 kilokaloria.⁶⁰ Annoskoot eivät olleet kovinkaan runsaat, sillä normaalikokoisen miehen päivittäinen kalorimäärä vaihtelee nykytietämyksen mukaan 2800–3000 kilokalorin välillä. Muonituksessa ei myöskään noudatettu Geneven sopimusta, sillä sopimuksen mukaan vangeille olisi kuulunut tarjota maan kotijoukkojen muona-annosta vastannut ruokamäärä, joka koostui noin 3000 kilokalorista.⁶¹ Ensimmäisen kerran annoskokoja muutettiin joulukuussa 1941, mutta jo tammikuussa 1942 siirryttiin uusiin muona-annoksiin.⁶² Muutoksen myötä muona-annos A eli yleisannos levossa oleville oli 1889 kilokaloria, muona-annos B eli annos työssä oleville oli 2389 kilokaloria ja muona-annos C eli uusi annos raskaassa työssä oleville oli 2800 kilokaloria.⁶³ Viimeisen muutoksen jälkeen kokoja ei muutettu, mutta myöhemmin 5. kesäkuuta 1943 poistettiin muona-annos A kokonaan käytöstä.⁶⁴

Jatkosodan alussa Köyliössä upseerisotavangit olivat ohjeiden mukaisesti oikeutettuja muona-annos B:hen sekä kolmeen savukkeeseen päivässä. Kuitenkin elintarvikepulan vaikutukset ulottuivat myös Köyliöön, jonka vuoksi muonituksessa vaihdeltiin muona-annos A:n ja B:n välillä vuoden 1941 loppuun tultaessa. Joulukuusta alkaen muona-annos A:ta saivat leirillä olleet vangit ja muona-annos B:tä saivat ainoastaan jatkuvassa ruumiillisessa työssä olleet vangit. Työssä olleita vankeja ei siihen aikaan ollut paljoa, joten

⁵⁸ Danielsbacka 2016, 83.

⁵⁹ Danielsbacka 2016, 97.

⁶⁰ Ibid., 84.

⁶¹ Ibid., 92.

⁶² Ibid., 97 ja 109.

⁶³ Danielsbacka 2016, 109 ja Kujansuu 2008, 36.

⁶⁴ Danielsbacka 2016, 110.

suurin osa upseerivangeista eli perusannoksen turvin. Niukan muona-annoksen vuoksi monet vangeista kärsivät nälkää vuosien 1941-1942 vaihteessa, jolloin sotavankileirin kuolleisuus nousi huippuunsa. Elintarvikepulan hellittäessä vuoden 1942 aikana alettiin kiinnittää enemmän huomiota Köyliössä olleiden sotavankien oloihin, jolloin kesäkuusta alkaen kaikille sotavankileirillä olleille määrättiin muona-annos B. Myöhemmin lokakuussa määrättiin varavankilan tiloissa olleille upseerisotavangeille annokseksi muona-annos C. Poikkeuksena tähän säädökseen oli upseerisotavankiosasto 2:n muonitus, jossa työstä kieltäytyvät upseerisotavangit saivat muona-annos B:n aina syyskuuhun 1944 asti. Siitä eteenpäin kaikki upseerisotavangit olivat oikeutettuja muona-annos C:hen, ja lokakuussa samana vuonna muona-annos muuttui samaksi kuin sotaväellä.⁶⁵

Upseerisotavankien muonituksesta maalaistaloissa työskennellessä vastasi yksityinen työnantaja, tässä tilanteessa esimerkiksi maalaistalon omistaja. Useimmiten sotavangit söivät täsmälleen samaa ruokaa kuin talonväki, mikä myös lisäsi vuosien varrella monen sotavangin motivaatiota työskennellä maalaistaloissa.⁶⁶ Maalla työskennelleiden upseerisotavankien oloista viestii hyvin se, että usein paikalliset vitsailivat upseerisotavankien tulleen maalle vain lihomaan. Kodista riippuen sotavanki saattoi ruokailla kotiväen kanssa samanaikaisesti yhteisen pöydän ääressä tai päinvastoin heidät saatettiin kylmästi asettaa ruokailun ajaksi toiselle puolelle huonetta. Maalaistalojen muonitusvastuu kevensi sotavankileirin muonitustaakkaa, joten on ymmärrettävää, miksi kyseistä käytäntöä harjoitettiin jatkosodan aikana.

4.3 Majoitus

Majoituksen järjestäminen sotavankileiri 1:ssä sodan alkuaikoina oli erittäin haasteellista. Osasyynä tähän oli sotavankien odotettua suurempi määrä, jonka johdosta majoitusten osalta täytyi turvautua alkeellisiin tilapäisratkaisuihin. Alkuperäisen varavankilan tiloihin oli suunniteltu 200-300 vangin tarpeisiin soveltuvat majoitustilat, joten oli lähes mahdotonta saada samoihin puitteisiin mahtumaan liki tuhat sotavankia oikeaoppisesti. Näin ollen sotavankeja sijoitettiin esimerkiksi makaamaan olkien pehmittämille kylmille ja kosteille kivilattioille ja talven tehdessä tuloaan sotavankeja siirrettiin lämmityslaitteilla varustettuihin navettoihin ja talleihin. Suurinta majoituspulaa helpotti uuden parakin saapuminen vuoden 1941 lopussa, jonne pystytettiin majoittaa 200 sotavankia. Toivotonta majoitustilannetta myös helpotti

⁶⁵ Kujansuu 2008, 37–38.

⁶⁶ Kujansuu 2008, 39.

varavankilan siirtyminen Karviaan vuonna 1942, jolloin turvasäilövankien majoitustiloihin pystytettiin sijoittaa sotavankeja.⁶⁷

Sotatilanteen kehittyessä Suomelle epäedulliseen suuntaan, alettiin myös upseerivankien oloihin kiinnittää enemmän huomiota. Taustalla oli luonnollisesti halu luoda upseerisotavangeille positiivinen kuva Suomesta, joten heidän olojensa parantaminen koettiin ensisijaisen tärkeäksi. Yleensä vangit nukkuivat parakeissaan työvaatteet päällään ilman erillisiä vuodevaatteita. Tähän tilanteeseen tuli muutos vuoteen 1943 tultaessa, jolloin upseerisotavangeille hankittiin omat vuodevaatteet nukkumista varten. Parakeissa sotavangit nukkuivat olkien pehmittämällä lavereilla. Alaleirien perustaminen, varavankilan siirtyminen muualle sekä sotavankien työskentely vankileirin ulkopuolella olivat helpottavia tekijöitä luomaan kattavammat puitteet vankileirille. Esimerkiksi kenraalille ja esiupseereille pystytettiin antamaan yksityisiä vankihuoneita ja yksi kokonainen parakki jopa varattiin valistus- ja viihdytystoimintaan. Raporttien mukaan sotavankien olot olivat kevääseen 1943 kohentuneet niin paljon, että sotavangeilla oli riittävästi valoa, tilaa ja lämpöä.⁶⁸

Siviilien työllistämät sotavangit majoituivat heidän kustantamissaan majoitustiloissa, jotka sodan alkupuolella vaihtelivat resurssien mukaan tiloilla olleista käyttörakennuksista sotavankeja varten kehitettyihin parakkeihin. Tilojen kuului olla säädösten mukaiset, joten osassa majoitustiloista oli esimerkiksi piikkilangalla varustetut ikkunat ja lukittavat ovet. Kuitenkin vartiointia tiukentaakseen maaseudulla sotavangit myöhemmin siirrettiin heidän työpistettään lähellä olleisiin majoitustiloihin, jonne heidän oli vetäydyttävä työpäivien jälkeen. Minimikoko näille majoitustiloille oli yhteensä 15 sotavankia. Kuitenkin jotkut sotavangit saattoivat tästä järjestelystä huolimatta majoittua työnantajinsa tiloissa satunnaisesti, sillä työmatkat saattoivat olla monilla sotavangeilla hyvin pitkät ja epäkäytännölliset.⁶⁹

4.4 Henkilökunnan suhde vankeihin

Ympäri Suomen eri sotavankileireillä esiintyi samankaltaisia ongelmia epäammattimaisuudesta ja kurittomuudesta sotavankeja kohtaan. Näitä tilanteita saatettiin kuvata esimerkiksi sanoilla ”humaanisuus”, ”hellämielisyys”, ja ”säälintunne”. Puolustusvoimien sekä siviilipuolen valvontaviranomaiset olivat huolissaan sotavankien myötämielisen kohtelun vaikutuksista kansalaisiin esimerkiksi aatetasolla. Kuitenkin myötämielisyyden keskellä saattoi tapahtua

⁶⁷ Kujansuu 2008, 32.

⁶⁸ Kujansuu 2008, 33.

⁶⁹ Kujansuu 2008, 46.

paljonkin väkivaltaisuutta ja mielivaltaisuutta sotavankeja kohtaan. Nämä keskeiset asiat olivat sodan aikaan suurelta osin ristiriidassa ihmisten moraalikäsitysten sekä viranomaisten pelkojen kanssa. Ei saanut olla liian julma, mutta ei olisi saanut olla liian myötämielinenkään. Sotavankiviranomaiset olivat enemmän huolissaan vankien liian myötämielisestä kohtelusta kuin liian kovasta kohtelusta.⁷⁰

Köyliössä tätä myötämielisyyttä oli myös esillä erilaisin tavoin. Ne ilmenivät muun muassa erinäisten rikkeiden yhteydessä. Esimerkiksi osa rikkeiden arvoisista teoista vaativat sotavangin ja vartijan välillä suurta luottamussuhdetta. Vartijat saattoivat muun muassa käyttää sotavankeja omien kivääriensä puhdistukseen, mikä luonnollisesti oli täysin säädöksen vastaista.⁷¹ Näissä yhteyksissä vartijoilla on pitänyt olla jonkin tasoinen luottamus sotavankeja kohtaan, sillä oman aseensa luovuttaminen toisen käsiteltäväksi olisi saattanut aiheuttaa suuriakin tapaturmia. Samankaltaista luottamusta esiintyi Yttilästä kotoisin olevan Mikko Palosen haastattelussa, jossa hän muisti erään tapauksen liittyen vartijan ja sotavangin väliseen luottamussuhteeseen.⁷² Palonen oli nuorena toiminut läheisen kaupan juoksupoikana ja nähnyt kuinka kaupalle oli saapunut sotavankileirin vartija häikäpönttöauton kanssa. Pilkkeiden lisäämisen jälkeen vartija nousi takaisin autoon, mutta oli unohtanut kiväärinsä auton katolle. Sen sijaan, että vartija olisi noussut autosta ja hakenut kiväärinsä itse, vartija pyysi auton lavalla ollutta sotavankia ojentamaan aseensa hänelle. Nämä esimerkit eivät ole ainoita hetkiä, jolloin vartijoiden ja sotavankien suhde on ollut lähes toverillinen. Sotavankileirin henkilökunta saattoi useasti rikkoa sääntöjä, jotka koskivat sotavankien kanssa seurustelua ja kanssakäymistä.

4.5 Rangaistavat teot

Henkilökunnan niskuroinnista, epäammattimaisesta käytöksestä sekä laittomuuksista langetettiin erilaisia rangaistuksia. Monet niistä vaihtelivat eri asteisista aresteista jopa vankeustuomioihin. Köyliön sotavankileirin osalta rangaistuksia antoivat esimerkiksi leirin päällikkö tai hänen apulaisensa, vartiokomppanian päällikkö tai Vakka-Suomen suojeluskuntapiirin kenttäoikeus. Rikkeen vakavuus luonnollisesti vaikutti rangaistuksen suuruuteen. Arestien pituudet muun muassa vaihtelivat rikkeestä riippuen yhdestä päivästä jopa useaan viikkoon. Esimerkkinä annetuista rangaistuksista käytän vuoden 1944 päiväkäskyjä, joissa on eritelty henkilökunnalle langetetut rangaistukset. Yleisin rangaistusmuoto vuonna 1944 oli niin sanottu yksinkertainen aresti, jota oli henkilökunnan jäsenille annettu muun

⁷⁰ Danielsbacka 2016, 199–200 ja 280.

⁷¹ Kujansuu 1996, 58.

⁷² Köyliö-seura 2008, 202.

muassa valtion varusteiden vilpillisestä käsittelystä, omavaltaisesta lomalle lähtemisestä, esimiehen käskyn täyttämättä jättämisestä sekä epäsotilaallisesta käyttäytymisestä.⁷³ Kovennettua arestia vuonna 1944 sai esimerkiksi omavaltaisesta palveluksesta pois jäämisestä.⁷⁴

Kovempiakin tuomioita langetettiin. Vuoden 1944 päiväkäskyistä käy ilmi, että rankempien rangaistusten yhteydessä henkilökunnan jäsen on syyllistynyt useampaan rikkeeseen kerralla. Vankeustuomioiden syinä oli esimerkiksi päihtyminen, sotavankien kanssa seurustelu, vartijavelvollisuuden laiminlyönti, kavallus sekä omanvoiton pyynnöstä tehty palvelusvelvollisuuden rikkominen. Myös muutaman henkilön rangaistus oli lähetys kuritushuoneelle. Rangaistuksen syyt olivat laitton kanssakäyminen alaikäisen kanssa (päiväkäskyssä käytetty sanaa ”makaaminen”), sekä esimieheen kohdistunut vakavan ruumiinvamman tuottaminen pahoinpitelyn yhteydessä. Näistä kahdesta lainrikkajasta ensimmäinen menetti myös sotilasarvonsa. Kuritushuone rangaistuksena ei ollut ainakaan vuonna 1944 kovinkaan yleinen näitä kahta tapausta lukuun ottamatta. Kuitenkin tarpeeksi vakavan rikoksen sattuessa sitä myös käytettiin yhtenä rangaistuksen muotona.⁷⁵

4.5.1 Kaupankäynti vankileirin sisällä

Kaupankäynti sotavankileirin henkilökunnan ja sotavankien välillä oli kielletty rangaistuksen uhalla.⁷⁶ Kielloista huolimatta vartijat kävivät kauppaa sotavankien kanssa, mikä luonnollisesti koettiin leirin johdon puolesta ongelmana.⁷⁷ Useimmiten kaupankäynnissä oli kyse vaihtokaupasta eikä ehdot vaihtokauppojen yhteydessä olleet aina täysin tasavertaisia. Sotavankileirin henkilökunta pystyi käyttämään hyväkseen sotavankien ahdinkoa pyrkiessään saamaan itselleen erilaisia arvotavaroita. Esimerkiksi tupakkaa myymällä vankileirin vartijat olivat saaneet ”ostettua” itselleen kelloja, turkisliivejä ja muita arvokasta esineistöä.⁷⁸ Monella sotavangilla tupakan tarve oli niin suuri, että he saattoivat vaihtokaupan yhteydessä antaa pois erittäin arvokastakin tavaraa. Olosuhteista huolimatta kauppa vartijoiden ja sotavankien välillä ei ollut yksipuolista, sillä sotavangit myös hyödynsivät paikallisten ahdinkoa erilaisten tarvikkeiden ollessa vähissä. Sotavangit myivät salaa vartijoille vankileirin maatilalla kasvavia

⁷³ KA T-19655.

⁷⁴ Ibid.

⁷⁵ KA T-19655.

⁷⁶ Kujansuu 2008, 22.

⁷⁷ Junkkari & Kujansuu 1997, 57.

⁷⁸ Kujansuu 2008, 23.

hyötykasveja.⁷⁹ Näitä elintarvikkeita vartijat myivät itse eteenpäin paikallisille. Kyseessä oli luonnollisesti rike, sillä sotavankien huoltama maatila oli tarkoitettu heidän ruokkimiseen. Näiden kauppojen yhteydessä sotavangit saattoivat saada vartijoilta itselleen esimerkiksi uusia varusteita sekä ruokaa omaan käyttöönsä.

Vuoden 1944 päiväkäskyissä ilmenee erilaisia rangaistuksen syitä, jotka ovat voineet osittain olla yhteydessä vankileirillä käytyyn salaiseen kauppaan. Muun muassa varusteita on saatettu käsitellä vilpillisesti, vahingossa hukata tai varastaa.⁸⁰ Päiväkäskyissä ei kuitenkaan rangaistuksen syynä ilmoitettu koskaan suoraan kaupankäyntiin liittyviä ilmauksia. Yhtenä rangaistuksen syynä on monessa otteessa kuitenkin ollut ”omanvoitonpyynnöstä tehty palvelusvelvollisuuden rikkominen”, mikä viittaa kaupankäynnin kaltaiseen rikkomukseen. Vaikka päiväkäskyissä esitetään rangaistuksen syy, se ei luonnollisesti tuo esille motiivia rikkeen teon takana. Kuitenkin vartijat tiedettävästi kävivät kauppaa sotavankien kanssa ja myivät heille myös esimerkiksi varusteita, joita oli pystynyt hankkimaan sotavankileirin varastoista.

4.5.2 Epäammattimaisuutta – juopuminen työajalla ja sen ulkopuolella

Vartioon ja muihin henkilökunnan tehtäviin valittiin osittain muuhun vastuutyöhön kelpaamatonta väkeä. Tämä osittain saattaa olla syynä ilmiöön, joka nähtävissä esimerkiksi vuoden 1944 päiväkäskyissä. Kyseisen vuoden aikana oli havaittavissa useampia kertoja, jolloin henkilökuntaa rankaistiin juopumuksesta. Luonnollisesti työn ohella juopuminen on missä tahansa työssä paheksuttava teko, mutta sotavankileirillä saatettiin rankaista henkilökuntaa myös heidän vapaa-ajallaan tapahtuneista selkkauksista. Esimerkiksi kaksi henkilökunnan jäsentä syyllistyivät samana päivänä juopumukseen leirin alueella palveluksensa ulkopuolella 11.1.1944. Suurin osa henkilökunnasta vuoden 1944 aikana asuivat leirialueella ja leirialueen ulkopuolella asumiseen vaadittiin erillinen anomus, joten oleskelu leirillä palveluksen ulkopuolella oli välttämätöntä. Leirialueella ei kuitenkaan palveluksen ulkopuolella voinut käyttäytyä miten tahtoi, jonka johdosta nämäkin rangaistukset langetettiin. Ei ole selkeyttä olivatko nämä kyseiset kaksi henkilöä kenties yhdessä lasillisen äärellä, vai oliko samanaikainen juopumus vain pelkkää sattumaa. Myös lomalla ollessaan saattoi käyttäytyä niin epäsopivasti, että siitä sai rangaistuksen lomalta takaisin tullessa. Näin kävi eräälle alikersantille, joka lomalla ollessaan joutui juopumuksensa takia partion pidättämäksi.

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ KA T-19655.

Pidätyksen lisäksi hän sai siis sotavankileirin vartiokomppanian päälliköltä rangaistukseksi 7 vuorokautta yksinkertaista arestia.⁸¹

Joissain tilanteissa juopumuksen yhteydessä on myös rankaistu sotavankien kanssa seurustelusta, mutta selkeää ei ole liittyyvätkö tapaukset suoraan toisiinsa. Eräs vääpeli sai kuitenkin 24.1.1944 rangaistuksen juopottelusta palveluksen aikana, jolloin hän oli myös tarjonnut väkijuomia sotavangeille.⁸² Näin ollen jopa sotavangit ovat siis olleet osallisena vartioiden alkoholin nauttimisessa. Usein päihtymisestä annettiin rangaistuksena arestia, mutta joskus päihtyminen on ollut myös kenttäoikeuden langettamien rangaistusten syynä. Lienee se ollut yksi raskauttava asianhaara muun epäsovinnalliseksi koetun käytöksen lisäksi.

4.5.3 Vankien kaltoinkohtelu

Merkintöjä vankeihin kohdistuvista pahoinpitelyistä ei ollut nähtävillä vuoden 1944 päiväkäskyissä, mutta kaksi vuotta aikaisemmin tilanne oli ollut toinen. Vuoden 1942 päiväkäskyissä löytyy mainintoja tarpeettomista vankeihin kohdistuneista pahoinpitelyistä.⁸³ Syyksi näille pahoinpitelyille mainittiin esimerkiksi vartioiden ja sotavankien välinen kielimuuri, jonka johdosta jokaiseen parakkiin myöhemmin sijoitettiin vähintään yksi suomea taitava vanki.⁸⁴ Sodan alkupuolen väkivaltaisuus heijastui myös karkauksien yhteydessä ammuttujen sotavankien määrään. Karkureiden pidättämisen yhteydessä kuoli vuonna 1941 yhteensä kolme sotavankia ja vuonna 1942 jopa seitsemän sotavankia saivat surmansa.⁸⁵ Kaiken kaikkiaan ampumatapauksien yhteydessä kuoli Köyliössä 12 sotavankia, joten vuosien 1941-1942 tapaukset kattavat liki 80% näistä surmatuista sotavangeista. Väkivaltaisuuksien taustalla saattoi esiintyä esimerkiksi kostonhalua, sillä monilla henkilökunnan jäsenistä oli sodassa kaatuneita omaisia. Tätä kostomentaliteettia luultavasti vähensi vuoden 1942 jälkeen asemasotaan siirtyminen, jolloin henkilötappiot alkoivat vähentyä sodan alkuvaiheisiin verrattuna.⁸⁶ Vallitseva sotatilanne Suomessa ja maailmalla vaikutti siis paljon sotavankien oloihin.

Maaseudulla työskennellessä sotavanki ei ollut myöskään täysin turvassa kaltoinkohtelulta. Esimerkiksi 29.9.1944 tehdyn kuulustelupöytäkirjan mukaan eräs sotavanki

⁸¹ KA T-19655

⁸² KA T-19655

⁸³ Kujansuu 2008, 22.

⁸⁴ Junkkari & Kujansuu 1997, 57.

⁸⁵ Ibid., 64.

⁸⁶ Danielsbacka 2016, 281.

ilmoitti vankileirin johdolle joutuneensa pahoinpidellyksi talon isännän toimesta.⁸⁷ Sotavangin kertomuksen mukaan isäntä oli lyönyt sotavankia peltotöissä ollessa, kun hän oli havainnut sotavangin vahingossa katkaisseensa käyttämästään hangosta toisen piikin. Tilanteen jälkeen sotavanki kärsi nenäverenvuodosta ja mustasta silmästä useamman päivän. Valitettavasti kuulustelupöytäkirjasta ei käy ilmi tuliko tämän asian tiimoilta talon isännälle jonkin näköistä rangaistusta. Kuitenkin sotavanki oli uskaltanut tuoda asian julki sotavankileirin henkilökunnalle, joten oletettavasti tämän kaltaisia tekoja ei hyväksytty. Isännälle oli myös sotavangin kertomuksen mukaan annettu huomautuksia muun talossa olleen väen toimesta asiaan liittyen.

Vaikka tämä lyhyt katsaus sotavankeihin kohdistuneista väkivaltaisuuksista on varsin suppea, haluan painottaa, ettei tämä kuitenkaan välttämättä heijasta koko totuutta sotavankien oloista Köyliössä. Raportointi ja tilanteisiin puuttuminen eivät välttämättä ole olleet aina täysin asianmukaisia. Vartioiden asenteet sotavankeja kohtaan ovat saattaneet vaihdella erittäin paljon, mikä taas omalla tavallaan on vaikuttanut vartioiden tapaan kohdella sotavankeja. Tekoja on saatettu mahdollisesti katsoa läpi sormien ja koko totuutta tapahtuneista tilanteista ei välttämättä saa irti virallisista raporteista. On myös hyvä huomioida, ettei kaikkia vankileiriin kohdistuvia rikkeitä ja niiden syitä välttämättä ilmoitettu asianmukaisesti eteenpäin. En kuitenkaan halua antaa myöskään sellaista kuvaa, että sen ajan raportit ja kuulustelut olisivat valheellisia. Tuon vain esille sen tosiasian, että sotavangit ovat aina olleet epäoikeudenmukaisuuksien sattuessa altavastaajina ja täysin vangitsijamaansa oikeudenmukaisuudentunnon alaisia. Köyliössä ennemmin rankaistiin henkilökuntaa liian läheisistä väleistä sotavankien kanssa kuin pahoinpitelyistä.⁸⁸ Hyvänä esimerkkinä tällaisesta tilanteesta tapahtui kesällä 1944, jolloin kersantti Lepistö ampui kuolettavasti sotavankia kuulustelun yhteydessä.⁸⁹ Tilanteen vakavuudesta huolimatta kersantti Lepistö ei tästä tapahtuneesta saanut mitään rangaistusta, sillä hänen nähtiin hoitaneen maatilaa hyvin sotavankien niskuroinnista huolimatta. Kyseinen esimerkki on ääritapaus, joka tuo valitettavan hyvin esille sen eriarvoisuuden mitä henkilökunnan teoilla saattoi olla. Ei ole siis yllättävää, ettei Köyliössä yhtäkään henkilökunnan jäsentä rankaistu sotavankeihin kohdistuvasta väkivaltaisuudesta.⁹⁰

⁸⁷ KA T-19666, Kuulustelupöytäkirjat

⁸⁸ Kujansuu 2008, 23.

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ Ibid.

4.6 Henkilökunnan muistelmia

Köyliist 9 -kirjassa löytyvien haastattelujen joukossa oli myös mainintoja sotavankileirillä töissä olleista paikallisista. Olen tähän kappaleeseen koonnut näitä mainintoja.

4.6.1 Puutyöverstaan kirjurina toiminut Valto Vaajalan haastattelu

Valto Vaajalan haastattelu löytyy jo paljon mainitusta Köyliist 9 -kirjasta, jossa hän muistelee sodan aikaista elämäänsä.⁹¹ Kirja valmistui vuonna 2008. Tarkempaa ajankohtaa haastattelun päivämäärästä ei ole. Tiivistelmän haastattelusta on laatinut Elina Parkkila.

Yttilässä asunut Valto Vaajala ei lähtenyt jatkosotaan lääkärintarkistuksessa löydetyn mahahaavan vuoksi. Jatkosodan alun hän vietti kotioiloissa, mutta vuoden 1943 alussa hänet määrättiin Rauman Vartiokomppaniaan. Vaajala anoi työpaikkaa Köyliön sotavankileirille, jotta olisi lähempänä kotiaan. Toukokuussa samana vuonna hän sai anomansa siirron sotavankileiri 1:n vartiokomppaniaan, jossa hänet sijoitettiin puuverstaan kirjuriksi. Vaajala muisteli upseerisotavankeja olleen siihen aikaan yhteensä 1200 sekä yli sata aliupseeria tai miehistöön kuuluvaa sotavankia, jotka toimivat upseerien sotilaspalvelijoina. ”Herra on herra vankilassakin”, toteaa Vaajala.

Osa vangeista tekivät töitä, mutta osa kieltäytyi töistä vedoten asemaansa ja aatteisiinsa. Nämä vangit sijoitettiin isolaattoreiksi kutsuttuihin parakkeihin, jotka olivat eristysparakkeja. Parakeissa olleilla vangeilla oli Vaajalan mukaan oletettavasti eristyksen lisäksi huonompaa ruokaa ja kovempaa kuria verrattuna muihin vankeihin. Kesällä vangit tekivät maataloustöitä luutnantti Tervon johdolla. Osa vangeista työskenteli myös vankileirin keittiössä, mutta Vaajala ei muistanut oliko keittiöllä erikseen omaa emäntää. Keittiössä sotavangit leipoivat ja laittoivat ruokaa. Yleisesti sotavankileirin ruuasta Vaajala kommentoi seuraavasti: ”Ei sapuska leirillä hääviä ollut. Ennen minun vartiokomppaniaan menoani talvi 1942 oli pahin elintarvikkeiden kannalta. Perunat loppuivat jo huhtikuussa. Pääravintona oli lantuista tehtyä soppaa. Vankeja kuoli sinä talvena paljon.”

Upseerivangit lähtivät mielellään taloihin töihin paremman ruoan takia ja monissa taloissa oli luottovanki työapuna. Korjuuaikoina oli myös kiertäviä sekä alaleireiltä taloihin tilattuja vankeja auttamassa. Paikallisten suhtautumisesta vankeihin Vaajala kommentoi seuraavasti: ”Taloissa huomattiin vankien tuoman työavun merkitys ja siksi suhtautuminen heihin oli kohtuullisen hyvää, vaikka mitään isompaa veljeilyä ei ollut. Kielimuurikin oli

⁹¹ Köyliö-seura 2008, 196–200.

varmasti yksi este, vaikka jotkut vangit osasivat ymmärrettävästi suomea.” Peltohommat muuttuivat talvisin metsätöiksi. Halkoja tarvittiin juniin ja häkäpönttöautoja varten tarvittiin puupilkkeitä.

Juuri perustetussa puuverstaassa Vaajala aloitti kirjurin työt. Verstaalla työskentelivät kaikki puutöitä taitavat vangit. Verstaalla valmistui parakkeja varten pöytiä ja lavereita. Piirustusten mukaan valmistettiin myös ikkunakehyksiä sekä huonekaluja. Näitä erilaisia puutöitä saivat myös siviilit ostaa ja Vaajalankin kotoa löytyy esimerkiksi vangin valmistama keinutuoli. Puuverstas sijaitsi nykyisen navettarakennuksen paikalla. Työn jakamisesta vangeille Vaajala kertoo seuraavaa: ”Vangeille haluttiin löytää taitojen mukaista työtä. Jotkut osasivat tehdä pajukoreja ja toiset ilmaisivat osaavansa käsitellä savea. Niinpä perustettiin saviverstas [...]”. Kyseinen verstas oli vuosia vankilan alueella, mutta se on jo nyt hävitetty. Saviverstaalla valmistettiin erilaisia tarve-esineitä ja niiden koristeluun käytettiin lyijymönjäjauhetta ja myöhemmin sen loppuessa pelkkää mutaa. Vankien joukossa oleva taitelija maalasi Vaajalan ja hänen vaimonsa Ennin hääkuvan. Kelloseppänä toiminut vanki kokosi vanhoista toimimattomista kelloista käyntikuntoisia.

Vaajala kertoo, kuinka Karhialla Suonion paikassa kasvatettiin kessua vangeille myytäväksi. Kessua annettiin myös palkinnoksi vangeille työtehtävien täyttämisestä. Muusta kaupankäynnistä vankileirillä Vaajala kommentoi seuraavasti: ”Muutakin kauppaa käytiin, tosin lähinnä sellaista harmaata kauppaa. Vankilan lääkäriltä sai sopivan reseptin maataloustuotteita, voita tai kanamunia vastaan.” Vaajala sai myös halvalla ostettua itselleen leirin johdolle kelpaamattomat puutavarat oman tilansa päärakennuksen valmistukseen. Urakkaa varten hän sai myös ottaa mukaansa 12 vankia. ”Vangit työskentelivät ilman vartijaa isäni kanssa. Monesti tapana oli, että se talo, jossa töissä oltiin, hoiti vartioinnin. Vangit nukkuivat yöt saunassa, vaikka siellä ahdasta olikin. Ennillä oli kova työ ruokkia vangit, mutta meillä oli 150 kanaa”, kertoo Vaajala rakennusurakasta tilallaan. Talo valmistui ennen sodan päättymistä vesikattoon asti ja sisätyöt Vaajala teetti sodan jälkeen paikallisten ammattimiesten avulla. Omalle kotipellolle hän pääsi töihin syyskuussa 1944, jolloin vankeja alettiin lähettää takaisin Neuvostoliittoon.

4.6.2 Vartija August Ketolan lapset muistelevat isäänsä

Köyliist 9 -kirjan eri haastatteluissa monet mainitsevat yhden ja saman vartijan nimeltä. Hän oli August Ketola, tai tuttavallisemmin Aku, jonka lapset Liisa Pihala ja Tauno Ketola

muistelevat haastattelussa isäänsä ja sodan aikaista Köyliötä.⁹² Köyliist 9 -kirja valmistui vuonna 2008. Haastattelun tarkempaa ajankohtaa ei ole selvitetty. Tiivistelmän haastattelusta on laatinut Elina Parkkila.

August Ketola pääsi pois rintamalta ikänsä sekä mahdollisesti myös kuulovamman perusteella oletettavasti vuonna 1942. Liisan ja Taunon vanhemmat viljelivät Voitoisissa pienellä tilalla nimeltä Tuomisto. Kuitenkin lisäansio oli tarpeen ja näin ollen August toimi myös sotavankileirin vartijana Kakkurissa. Tehtäviään hän hoiti ainakin Tuiskulassa, jossa vankien yöpaikkana toimi Tälläri sekä Voitoisten kartanolla. Tauno oli vuonna 1942 kymmenen ja Liisa oli kuusi, joten heillä ei ole paljoa vankeihin tai isänsä työtehtäviin liittyviä muistikuvia. Kuitenkin jotain muistoja on näiltä ajoilta säilynyt.

Tauno muisteli varovaisesti erästä tilannetta isänsä kuljettaessa vankeja töihin johonkin Voitoisissa sijainneista taloista. Vartija sekä vangit olivat toisilleen niin tuttuja, että August pohdiskeli aseiden tarvetta kuljetusta varten. Kuitenkin säännöt vaativat aseiden pitoa ja myös vangit olivat yhtä mieltä siitä, että vartijalla kuului luonnollisesti olla oma aseensa mukana. Näin ollen August otti aseensa kuljetukseen mukaan hetken pohdinnan jälkeen.

Liisa muistaa kerran olleen isänsä pyörän kyydissä Tuiskulan Tälläriin asti, jonne August oli menossa töihin. Itse työpaikalle Liisa ei mennyt, vaan tuli samaa reittiä kotiin naapurin naisväen pyörän kyydissä. Vangeista Liisalle on jäänyt yksi muisto mieleen. Liisa näki vankien kävelevän jonossa kohti Voitoisissa olevaa majapaikkaa. Yksi vangeista päätti ottaa pienen Liisan syliin, jonka vuoksi Liisa alkoi itkeä. Kuitenkin nykyään Liisan ajatukset tästä muistosta ovat muuttuneet vähemmän pelottaviksi. Liisa epäili vangilla olleen oma lapsi kotonaan, joten vieraankin lapsen syliin ottaminen saattoi lievittää koti-ikävää.

5 Sotavangit

Jatkosodan päättyessä sotavangeja oli Suomessa yhteensä noin 67 000.⁹³ Suurin osa sotavangeista saatiin jo vuoden 1941 joulukuuhun mennessä, jolloin heitä oli jo yhteensä 56 000.⁹⁴ Iso syy vankien suureen määrään oli jatkosodan pitkäkestoisuus. Vankeudessa kuoli yhteensä 19 085 sotavankia, joista useimmat (n. 16 656) kuolivat ennen vuotta 1943.⁹⁵ Näin ollen noin 30 prosenttia sotavangeista kuoli vankeutensa aikana Suomessa. Köyliön

⁹² Köyliö-seura 2008, 118–120.

⁹³ Danielsbacka 2016, 61.

⁹⁴ Junkkari & Kujansuu 1997, 52.

⁹⁵ Danielsbacka 2016, 56.

sotavankileirillä menehtyi yhteensä 121 vankia, joten noin 3,4 prosenttia Köyliössä olleista sotavangeista menehtyivät vankeutensa aikana.⁹⁶

Suurin määrä sotavankeja Köyliön sotavankileirillä oli jatkosodan lopulla, jolloin Köyliössä oli yhteensä yli 3500 sotavankia. Kuitenkin näistä vangeista suurin osa eivät olleet pitkäaikaisia sotavankeja kyseisellä vankileirillä, vaan tähän suureen lukumäärään sisältyy myös palautuskuljetusten yhteydessä Köyliöön sijoitetut sotavangit. Upseerivankien määrä saavutti huippunsa 3.5.1942, jolloin heitä oli yhteensä 1247. Suomessa olleiden sotavankien kokonaismäärään verrattuna, Köyliön vankimäärä palautuskuljetusten aikaan vastasi noin viittä prosenttia. Upseerivankien määrä vastasi alle kahta prosenttia Suomen kaikista sotavangeista.⁹⁷

5.1 Keitä vangit olivat?

Vuoteen 1942 asti Köyliössä oli samanaikaisesti siviili- ja sotavankeja. Nämä siviilivangit enimmäkseen koostuivat turvasäilössä olleista poliittisista vangeista. Sotavangit olivat sotavankiryhmän 1 mukaan upseereita tai heihin verrattavissa olevaa henkilöstöä. Myöhemmin vankilaan perustettiin myös normaali sotavankileiri upseerivankileirin rinnalle, jolloin vankileirillä esiintyi myös muunlaisia sotavankeja. Seuraavissa alakappaleissa (4.1.1, 4.1.2, 4.1.3 ja 4.1.4) tulen selvittämään tarkemmin kaikkia vankityyppejä.

5.1.1 Turvasäilövangit

Turvasäilövangit olivat poliittisia vankeja, jotka jouduttiin tasavallan suojelulakiin nojaten pidättämään ja vangitsemaan sotien aikana.⁹⁸ Suurilta osin nämä poliittiset vangit olivat kommunisteja, joiden olemassaolo nähtiin jollakin tapaa uhkaavaksi. Näitä tekoja oikeutti niin sanottu tasavallan suojelulaki, jonka nojalla presidentillä oli oikeus antaa asetuksia valtakuntaa uhkaavan vaaran tai yleiseen järjestykseen ja turvallisuuteen kohdistuvan uhan torjumiseksi välittämättä kansalaisten perusoikeuksista.⁹⁹ Näitä niin sanottuja pakkotoimia kohdistettiin maanalaista kommunistista liikettä ja sitä tukevia henkilöitä vastaan.¹⁰⁰ Turvasäilövankeiksi lukeutui myös monia ulkomaalaisia, jotka nähtiin Saksan vihollisina ja näin ollen ”epäkelvöllisinä ulkomaalaisina”, kuten esimerkiksi Neuvostoliiton sekä entisen Venäjän kansalaiset.¹⁰¹ Epäkelvöllisiksi ulkomaalaisiksi lukeutui myös muun muassa puolalaiset sekä

⁹⁶ Danielsbacka 2016, 160.

⁹⁷ Junkkari & Kujansuu 1997, 53.

⁹⁸ Junkkari & Kujansuu 1997, 51.

⁹⁹ Ibid., 50.

¹⁰⁰ Sana 2003, 100.

¹⁰¹ Ibid., 131.

englantilaiset.¹⁰² Myös yksi tärkeä yksityiskohta turvasäilövangeissa on se, että osa vangeista eivät olleet missään vaiheessa syylistyneet rikokseen ennen vankeuttaan.¹⁰³ Tällaisiin vankeihin lukeutui esimerkiksi osa ulkomaalaisista vangeista, joiden kansalaisuus tai kansallisuus koettiin uhaksi.

Ennen jatkosodan syttymistä turvasäilövankeja pidätettiin tiuhalla tahdilla. Tarkoituksena oli vähentää kommunistien mahdollista kykyä asettaa Suomi vaaraan kotirintamalta käsin.¹⁰⁴ Turvasäilövankien määrän sekä jo olemassa olevien vankiloiden ahtauden vuoksi Suomen puolustusvoimien edustajat päättivät perustaa turvasäilövangeille oman vankilan Köyliöön, jonne ensimmäiset vangit sijoitettiin 5.5.1941.¹⁰⁵ Köyliön varavankilasta tuli siis turvasäilövankien pääasiallinen säilytyspaikka, jonne sijoitettiin myös muista vankiloista vankeja, esimerkiksi Oulun ja Vaasan lääninvankiloista.¹⁰⁶ Ulkomaalaisia ja suomalaisia turvasäilövankeja ei sijoitettu erillisille vankiloille, joten myös Köyliön varavankilassa säilytettiin sekä suomalaisia että ulkomaalaisia..¹⁰⁷ Turvasäilövankeja Suomessa oli heinäkuussa 1941 yhteensä 434, joista 358 oli sijoitettu Köyliön varavankilaan.¹⁰⁸ Vaikka tähän ryhmään kuuluvat vangit olivatkin sotavankileirin kanssa samanaikaisesti toiminnassa Köyliön varavankilassa, lukeutuivat he silti siviileiksi. Näin ollen heidän olosuhteensa ja käytänteensä poikkesivat sotavangeista. Turvasäilövangit saivat esimerkiksi vastaanottaa vieraita ja heidän tuomaa rahaa ja ruokaa sekä paketteja.¹⁰⁹

5.1.2 Upseerivangit

Neuvostoupseerit ryhmänä oli erittäin moninainen joukko ihmisiä erilaisista taustoista. Perinteisesti upseerit tulevat yhteiskunnan korkeammilta tasoilta, mutta Neuvostoliitossa upseereina toimi myös niin sanottuja tavallisia työnharjoittajia kuten leipureita, opettajia ja maanviljelijöitä. Luonnollisesti tämän kaltainen yksityiskohta johtuu vallankumouksellisen Neuvostoliiton taloudellisesta rakenteesta, jossa korostettiin työläitä ja talonpoikia porvarillisuuden sijaan. Vallankumouksen jälkeen Neuvostoliitossa muokattiin sotilasarvoja siten, että porvarilliseksi katsotut arvot poistettiin ja henkilökohtaisen sotilasarvon tilalle luotiin tehtävänmukaiset arvot. Tällaisia arvoja olivat muun muassa joukkueenjohtaja,

¹⁰² Sana 2003, 131.

¹⁰³ Ibid., 139.

¹⁰⁴ Sana 2003, 121.

¹⁰⁵ Sana 2003, 121 ja Junkkari & Kujansuu 1997, 52.

¹⁰⁶ Junkkari & Kujansuu 1997, 52 ja Sana 2003, 122.

¹⁰⁷ Sana 2003, 137.

¹⁰⁸ Junkkari & Kujansuu 1997, 52.

¹⁰⁹ Sana 2003, 138.

komppaniapäällikkö ja pataljoonankomentaja. Asevelvollisuuden suorittaminen Neuvostoliitossa tapahtui aktiiviarmeijassa kaksi vuotta kestävä kaaderipalveluksen kautta tai territoriaaliarmeijassa kuusi kuukautta kestävä asepalveluksen ja siihen liittyvien kertausharjoitusten avulla. Upseerit sijoitettiin omalle sotavankileirilleen sekä erotettiin muista sotavankiryhmistä vankileirin sisällä, koska heidän sotilasarvoaan arvostettiin Suomessa.¹¹⁰

Toisen maailmansodan aikana Neuvostoliiton armeija joutui todella vaikeaan tilanteeseen Stalinin teloituttaessa suuren osan Neuvostoliiton armeijan päällystöstä. Näin ollen suurin osa uusista johtotehtäviin nimitetyistä henkilöistä oli nuorta ja kokemattonta. Stalinin vainojen aikaan tärkeämpää armeijan johtotehtävässä olevalla henkilöllä oli olla poliittisesti luotettava sotilaallisten taitojen jäädessä toissijaiseksi asiaksi. Talvisodan jälkeen kokemattonta upseeristoa pyrittiin kouluttamaan lisää, mutta välirauhan lyhyiden vuoksi Neuvostoliitto ei kyennyt saavuttamaan suuria parannuksia. Oheisessa taulukossa (Taulukko 1) on listattuna Köyliön sotavankileirillä olleet upseerisotavangit heidän sotilasarvojensa mukaan.¹¹¹

Taulukko 1. Köyliön sotavankileiri 1:n upseerisotavankien jakautuminen sotilasarvojen mukaan 1941–1944

Kenraalimajuri	1	Yliluutnantti	95	Sotilaslääkäri I-III lk	13
Eversti	1	Luutnantti	439	Sotilasinsinööri I-III lk	11
Everstiluutnantti	1	Aliluutnantti	404	Sotilasvälskäri	10
Majuri	7	Intendentti I-III lk	68	Eläinlääkäri	1
Kapteeni	43	Sotilasteknikko I-III lk	58	Sanitääri	1

Lähde: Junkkari & Kujansuu 1997, 64 ja Kujansuu 2008, 26.

5.1.3 Köyliöön siirretyt sotavangit Karvialta ja Mustiosta

Erilaisten siirtojen yhteydessä Köyliön sotavankileirille sijoitettiin myös muita kuin upseerivankeja. Sotavankeja siirrettiin Köyliöön muun muassa Karviasta ja Mustiosta. Karviassa sijainnut sotavankileiri 2 yhdistettiin Köyliön sotavankileiriin 10.10.1942.¹¹² Karviassa sotavankeja oli eniten 26.10.1941, jolloin vankeja oli yhteensä 946, mutta lukumäärä oli laskenut vuoden 1942 heinäkuuhun tultaessa 490 sotavankiin.¹¹³ Karvian sotavangit

¹¹⁰ Kujansuu 2008, 25–26.

¹¹¹ Kujansuu 2008, 26.

¹¹² Westerlund 2008, 56.

¹¹³ Ibid.

koostuivat aliupseereista, miehistöstä ja naissotavangeista.¹¹⁴ Työssä olleet sotavangit jatkoivat työsuhteitaan paikallisille työnantajille siirrosta huolimatta. Naisvangit eivät työskennelleet yksityisillä työnantajilla, joten he asuivat vankileirillä.¹¹⁵ Köyliössä olleet naisvangit siirrettiin myöhemmin tammikuussa 1943 Naarajärven järjestelyleiri 2:een.¹¹⁶

Kun Mustiossa ollut sotavankileiri 7 siirtyi Hankoon 19.1.1943, siirrettiin osa sotavangeista samaan aikaan sotavankileiri 1:n alaisuuteen. Osa Mustiossa olleista sotavangeista työskentelivät osittain sotavankileiri 1:n leiripiirissä, joten sotavankileiri 7:n siirron yhteydessä päätettiin nämä sotavangit siirtää Köyliöön Hangon sijasta.¹¹⁷ Vaihdoista huolimatta myös Mustiossa olleet sotavangit jatkoivat työsuhteitaan yksityisille työnantajilleen, vaikka heidän alaisuutensa siirtyi Köyliöön. Mustiossa olleet sotavangit koostuivat Karvian tapaan aliupseereista ja miehistöstä. Köyliön sotavankileirillä oli siis myös upseerivankien lisäksi valtava kirjo muita sotavankeja. Oheisessa taulukossa (Taulukko 2) on lueteltuna Köyliön sotavankileirillä olleet sotavangit, jotka eivät olleet osana upseeristoa.

Taulukko 2. Köyliön sotavankileiri 1:n muiden sotavankien jakautuminen sotilasarvojen mukaan 1941–1944

Vääpeli	20	Kersantti	122	Korporaali	2	Siviili	13
Ylikersantti	48	Alikersantti	51	Sotamies	2184	Politrunki	6

Lähde: Junkkari & Kujansuu 1997, 64.

5.1.4 Naissotavangit

Tähän lyhyeen kappaleeseen haluan laittaa lisää informaatiota koskien naissotavankeja, joiden olosuhteet ja olemassaolo jää usein muiden sotavankien varjoon pienen lukumääränsä vuoksi. Naissotavangit muodostivat oman erityisryhmänsä, mutta erikoisasemastaan huolimatta heillä ei ollut omaa sotavankileiriä. Naissotavankeja sijoitettiin eri vankileireille eristettynä muista sotavangeista. Heillä oli siis omat asuinparakit leirialueen sisällä. Suurin osa naissotavangeista sijoitettiin aluksi Köyliön upseerisotavankileirille, josta heidät siirrettiin myöhemmin vuonna 1943 Naarajärven järjestelyleiri 2:lle sodan loppuajaksi.¹¹⁸

¹¹⁴ Junkkari & Kujansuu 1997, 65.

¹¹⁵ Ibid., 66.

¹¹⁶ Danielsbacka 2016, 165.

¹¹⁷ Junkkari & Kujansuu 1997, 66.

¹¹⁸ Danielsbacka 2016, 165.

Naissotavangit työskentelivät vankileirialueen sisällä esimerkiksi huoltotöissä ja sairaaloissa. Mitään erityisiä säädöksiä naissotavankeja kohtaan ei ollut Suomessa, mutta joulukuussa 1942 laadittiin ohjesääntö ruumiillisen rangaistuksen ottamisesta pois käytöstä naissotavankien osalta. Tätä ohjesääntöä ennen naissotavankeja saatettiin rankaista raipan iskuilla. Geneven sopimuksessa eritoteen määriteltiin, että naisvankeja kuuluu käsitellä heidän sukupuoltaan kunnioittavalla tavalla ja Suomessa tätä säädöstä enemmässä määrin noudatettiin. Naissotavankien olot verrattuna miehiin oli paljon tasokkaampaa, mikä osittain johtui heidän vähäisestä määrästänsä. Naisilla oli paljon väljemmät oloilat parakeissaan, sillä heitä oli murto-osa miesvankeihin verrattuna.¹¹⁹

Koska naisvangit eivät työskennelleet vankileirin alueen ulkopuolella, ei monilla paikallisilla Köyliössä ole heistä muistikuvia. Esimerkiksi monien haastattelujen perusteella suurin osa köyliöläisistä Köyliöstä 9 -kirjan haastatteluissa muistavat nimenomaan miessotavangit. Kuitenkin naisvangeista mainitsivat Pertti Rantanen sekä Toivo Tuomola haastattelussaan.¹²⁰ Naisvangeista löytyi heiltä myös valokuvia. Olosuhteet huomioon ottaen Rantanen ja Tuomola eivät pystyneet paljoa näistä vangeista kertomaan, sillä heillä ei ollut mitään suoraa yhteyttä heihin.

5.2 Miten vangit jaoteltiin?

Sotavankeja pyrittiin jaottelemaan erilaisten kriteerien avulla omiin ryhmiinsä, jotta järjestys säilyisi vankileirin sisällä. Jaottelut olivat myös erittäin tyypillisiä toisen maailmansodan aikaan, eikä niitä koskien ollut suurta valvontaa. Esimerkiksi vankien jaottelu perustuen kansallisuuteen ja etnisyyteen eivät olleet kiellettyjä Geneven sopimuksessa, mutta nämä asiahaarat eivät saaneet vaikuttaa vankien kohteluun. Kuitenkin tämä kielto oli ilmaistu Geneven sopimuksessa epäsuorasti. Vankeja sai silti kohdella eriarvoisesti heidän sotilasarvonsa, terveytensä, taitojensa tai sukupuolensa perusteella vain vangin hyötyä ajatellen. Jaottelukäytännöt olivat lähes jokaisella sotivalla maalla käytössään eri asteittain. Useimmat maat esimerkiksi jaottelivat vankinsa heidän sotilasarvonsa sekä kansallisuutensa mukaan, osa jaotteli vielä tarkemmin etnisyyden mukaan. Esimerkiksi Saksalla oli käytäntönä jaotella vangit heidän ”rotunsa” mukaan ja osoittaa rankempaa kohtelua niille, jotka he kokivat alempiarvoisemmiksi.¹²¹

¹¹⁹ Danielsbacka 2016, 165.

¹²⁰ Köyliö-seura 2008, 155.

¹²¹ Danielsbacka 2016, 62–63.

Suomessa järjestelyleireissä vangit jaoteltiin jo kappaleessa 2.1 mainittujen viiden sotavankiryhmän mukaan omiin ryhmiinsä, joille oli luotu omat vankileirit.¹²² Näin ollen Suomessa jaottelua harjoitettiin vähintään sotilasarvon mukaan. Myös etnisyyteen perustuvaksi jaotteluksi voidaan laskea sotavankiryhmä 5, jossa jaottelun perusteena on sotavankien lähisukulaisuus suomalaisiin. Tällä sotavankiryhmällä oli muista vankiryhmistä hieman poikkeava tarkoitusperä, joka perustui pääasiassa kielisukulaisuuteen, sen aikaiseen rotuajatteluun ja Suur-Suomi suunnitelmiin.¹²³ Heimosotavangit nähtiin siis yksilöinä, joilla oli suuri mahdollisuus sopeutua suomalaiseen väestöön.¹²⁴ Näihin vähemmistökansalaisiin laskettiin mukaan itäkarjalaiset, inkeriläiset, vepsäläiset, virolaiset, latvialaiset, liettualaiset, valkovenäläiset ja ukrainalaiset.¹²⁵ Myös muut vähemmistökansalaiset erotettiin niin sanotuista isovenäläisistä omiin asuinparakkeihinsa. Näihin vähemmistöihin kuuluivat muun muassa slaavilaiset, turkko-tataarilaiset, suomalais-ugrilaiset ja kaukasialaiset.¹²⁶ Puna-armeija koostui siis erittäin kirjavasta joukosta erilaisia vähemmistökansoja, joista osalla nykymaailmassa on omat valtionsa. Niin sanottuja heimosotavankeja löytyi myös upseerivankien joukosta Köyliössä, mutta heitä ei erikseen eroteltu omiin ryhmiinsä kansalaisuuden mukaan.¹²⁷

Köyliöön tulleet vangit jaoteltiin heti järjestysleirille päästyään sotilasarvonsa mukaan omaan osastoon, sotavankiryhmä 1:een. Varavankilan ollessa vielä toiminnassa, jaettiin siviilivangit sekä sotavangit luonnollisesti omiin osastoihinsa. Sotavankileirin ottaessa haltuun koko varavankilan tilat, tuli tarpeelliseksi jaotella vankeja erilaisin kriteerein sotavankimäärien kasvaessa ja moninaistuessa. Tämän jaottelun tuloksena Sotavankileiri 1 jakautui erikoisvankileiriksi ja tavalliseksi sotavankileiriksi, joiden erottavana tekijänä oli sotavankien sotilasarvo. Osasyynä tähän jakoon oli kansainvälisissä sopimuksissa eriteltyt kohdat, jonka mukaan upseerivankien kuului vastaanottaa erilliset majoitustilat miehistöön verrattuna. Upseerivankien kohteluun kiinnitettiin majoituksen lisäksi myös enemmän huomiota tavallisiin sotavankeihin verrattuna. Heihin esimerkiksi päti eri säädökset koskien työntekoa ja muonitusta. Upseerivankien lisäksi heimosotavangit vastaanottivat paljon suotuisampaa kohtelua vankeudessaan heidän syntyperänsä vuoksi.¹²⁸

Vaikka Köyliössä ei jaoteltu sotavankeja yhtä paljon erilaisiin ryhmiin kuin muilla sotavankileireillä, ilmeni jatkosodan loppuvaiheessa vankileirillä upseereiden kesken

¹²² Danielsbacka 2016, 64–65.

¹²³ Danielsbacka 2016, 183.

¹²⁴ Ibid.

¹²⁵ Danielsbacka 2016, 66.

¹²⁶ Ibid.

¹²⁷ Kujansuu 2008, 30.

¹²⁸ Junkkari & Kujansuu 1997, 66.

mielenkiintoinen jako. Osa työstä kieltäytyneistä upseerisotavangeista pahoinpitelivät työhön vapaaehtoisesti osallistuneita upseerivankeja, mikä aiheutti paljon levottomuutta sotavankien välillä.¹²⁹ Eräiden upseerivankien murhattua toisen upseerisotavangin, vanhemman luutnantti Rakovskij'in, maaliskuussa 1944, päätettiin upseerivangit jakaa kahteen eri osastoon vankileirin sisällä.¹³⁰ Sotavankiupseeriosasto 1 koostui työhön vapaaehtoisesti osallistuneista sotavangeista ja sotavankiupseeriosasto 2 sisälsi työstä kieltäytyneet upseerivangit.¹³¹ Murhan taustalla piili erimielisyyksiä vapaaehtoisen työn vastaanottamisesta vankileirillä, minkä osa upseerivangeista näki erittäin paheksuttavana tekona. Jaon takana piili myös poliittista jakoa. Työstä kieltäytyneet upseerivangit olivat lojaaleja omalle armeijalleen, joten heidät leimattiin ajan määritelmässä ”punaisiksi”.¹³² Luonnollisesti punaisella useimmiten viitataan kommunisteihin. Suomelle myötämieliset ja työhön vapaaehtoisesti osallistuvat upseerivangit nähtiin puolestaan ”valkoisina”.¹³³ Eri sotavankiupseeriosastojen hallitseminen helpottui uusien alaleirien aloittaessa toimintansa ja sotavankien jakaantuessa osittain näihin uusiin tiloihin.

5.3 Työskentely

Tavallisista sotavankileireistä poiketen Köyliössä työnteko oli vapaaehtoista. Tämä järjestely perustui yhteen pykälään Geneven sopimuksessa, jossa kiellettiin upseerien asettamista pakkotyöhön.¹³⁴ Upseerisotavangit saivat siis itse päättää haluavatko he suorittaa töitä vankeutensa aikana. Geneven sopimuksen selkeydestä huolimatta asetus tuotti epäselvyyttä Köyliön sotavankileirillä jatkosodan alussa.¹³⁵ Henkilökunnalla ei ollut täyttä varmuutta siitä saiko esimerkiksi sotavankeja hyödyntää vankileirin siivouksessa riippumatta heidän vapaaehtoisuudestaan. Hankaluuksia myös aiheutti sotavankien satunnainen lakkoilu, mikä oli normaalien sotavankien keskuudessa harvinaista. Upseerivankien vapaaehtoisuuteen perustuva työskentely kuitenkin mahdollisti lakkoilun Köyliössä.¹³⁶ Päämääränä lakoissa oli useimmiten elinolosuhteiden nostaminen ja työtehtävien parantaminen. Työstä kieltäytyneet sotavangit myös painostivat vapaaehtoisia kieltäytymään töistä ja osallistumaan lakkoihin. Useimmiten kieltäytymisen syynä oli heidän aatteelliset arvot eikä niinkään työkyvyttömyys.

¹²⁹ Kujansuu 2008, 47–48.

¹³⁰ Kujansuu 1996, 58 ja Junkkari & Kujansuu 1997, 72.

¹³¹ Junkkari & Kujansuu 1997, 72.

¹³² Kujansuu 1996, 58.

¹³³ Ibid.

¹³⁴ Ulkoasiainministeriö, 1980, 45.

¹³⁵ Kujansuu 2008, 45.

¹³⁶ Junkkari & Kujansuu 1997, 46.

Kieltäytyneiden määrä osoittautui Köyliössä vuosien varrella kuitenkin todella alhaiseksi. Esimerkiksi toukokuussa 1944 työstä kieltäytyneitä upseerisotavankeja oli yhteensä vain 1,8 prosenttia kaikista upseerisotavangeista.¹³⁷

Vaikka vankien keskuudessa esiintyi paheksuntaa työntekoa kohtaan ja vapaaehtoisuus koettiin maanpetturuuden merkinä, monet päätyivät kuitenkin töihin. Esimerkiksi vuoden 1942 marraskuussa yhteensä 101 sotavankia allekirjoittivat sitoumuksen, jossa he lupautuivat työskentelemään heille asetetuissa töissä vapaaehtoisesti.¹³⁸ Myöhemmin vuoden 1943 tammikuun ja kesäkuun välisenä aikana yli 500 sotavankia ilmoittautui vapaaehtoiseksi työhön.¹³⁹ Työntekoa pystyi harjoittamaan vankileirin sisällä tai siihen kuuluvilla alueilla, sekä kevästä 1942 lähtien myös yksityisillä tiloilla maataloustöissä. Tämän lisäksi sotavankeja oli töissä myös erilaisilla työmailla, metsätöissä sekä tehtailla. Maatiloilla työskentelyä varten upseerivangilta vaadittiin allekirjoitettu karkaamattomuuslupaus.¹⁴⁰ Järjestelyt muonituksen, majoituksen ja vartioinnin osalta vaihtelivat sen mukaan missä sotavanki työskenteli. Seuraavissa alakappaleissa (4.3.1, 4.3.2 ja 4.3.3) käsittelen tarkemmin Köyliön sotavankien työskentelystä sekä siitä kieltäytymisestä.

5.3.1 Sotavankien työt sotavankileirillä

Jo jatkosodan alkupuolella upseerisotavangit pystyivät tekemään töitä vankileirin sisällä eri työpisteillä. Näihin työpisteisiin kuuluivat muun muassa puuverstas, koriverstas, saviverstas, leipomo sekä vankilan oma maatila. Sotavankityövoimaa hyödynnettiin myös leirin rakenteellisiin korjauksiin sekä uudisrakennustöihin. Työpisteillä vartiointi oli tasokasta, sillä suurin osa näistä tiloista sijaitsi leirialueella. Sotavankien muonituksesta sekä majoituksesta huolehti sotavankileiri.¹⁴¹

Leirialueella sijainneissa verstaissa valmistettiin erilaista käyttötavaraa. Puuverstaalla sotavangit valmistivat esimerkiksi pöytiä ja lavereita parakkeihin, ikkunan kehyksiä, ja huonekaluja piirustusten mukaan.¹⁴² Siviilit sekä vartiohenkilökunta saivat myös ostaa ja tilata erilaisia töitä sotavankileiriltä. Esimerkiksi puuverstaan kirjuriina toimineella Valto Vaajalalla on kotonaan vangin valmistama keinutuoli.¹⁴³ Saviverstaalla, tai pajalla,

¹³⁷ Kujansuu 1996, 61.

¹³⁸ KA T-19666, Upseerisotavankiluettelovihko.

¹³⁹ Ibid.

¹⁴⁰ Junkkari & Kujansuu 1997, 68.

¹⁴¹ Junkkari & Kujansuu 1997, 72–73.

¹⁴² Köyliö-seura 2008, 198.

¹⁴³ Ibid.

valmistettiin kukkaruukkuja, savivateja ja muuta tarpeellista tavaraa.¹⁴⁴ Näistä saviesineistä tuli eritoteen suosittuja ja niitä alettiinkin helmikuussa 1944 valmistaa kolmessa eri työvuorossa.¹⁴⁵ Muilla vankileireillä ei saviesineitä valmistettu, joten ne ovat ominaisia vain Köyliön sotavankileirille. Koristeglaseerauksia myös luotiin ja siinä käytettiin raaka-aineina niin sanottua ”lyijymönjähauhetta” suoraan Saksasta tilattuna.¹⁴⁶ Näitä tuotteita myös myytiin siviilikäyttöön. Koriverstaalla punottiin pajukoreja koriverstaan vastaavan johdolla. Korien punontaan käytettiin suomalaista punontatyöliä, mutta sotavangit saattoivat punoa koreja myös kotona opittuun tapaan.¹⁴⁷

Sotavankileirin alueella sijainneet navetta, rehusuoja, pellot ja maatalousrakennukset muodostivat yhdessä puolustusministeriön maatilan, jossa kasvatettiin muun muassa perunaa, viljaa ja tupakkaa.¹⁴⁸ Maatila oli siis varavankilan ajoilta pidetty yllä sotavankityövoiman avulla. Myös sotavangeille jaettiin pieniä palstoja näistä maista esimerkiksi juuresten ja tupakan viljelemiseen. Näillä mailla viljeltyjä tarpeita ei luovutettu kuitenkaan puolustusvoimille, vaan niitä hyödynnettiin sotavankien palkitsemisessa. Palkitsemisen arvoisia tekoja oli ahkeruus sekä hyväkäytöksisyys. Leirillä toimi myös oma keittiöpuutarha, jota hoitivat puutarhan hoitoon erikoistuneet sotavangit. Osa sotavangeista pääsi siis harjoittamaan omaan ammattiin verrattavissa olevia töitä. Kuitenkin suurin osa tarjoilla olevista töistä eivät vastanneet kaikkien upseerien ammattitaitoja.¹⁴⁹

5.3.2 Sotavankien työt vankileirin ulkopuolella

Upseerisotavankien työt vankileirin ulkopuolella eivät poikenneet tavallisten sotavankien työstä.¹⁵⁰ Suurimpia työllistäjiä olivat kuntien työvoimalautakunnat, jotka sijoittivat sotavangeja maataloille, teollisuuteen ja metsätyömaille.¹⁵¹ Maatilat esimerkiksi vaihtelivat suurista kartanoista pieniin tiloihin ja työtehtävät niissä vaihtelivat maatöistä metsätöihin. Teollisuudessa erilaiset tehtaat halusivat jatkaa tuotantoaan työvoimapulasta riippumatta, joten he pyysivät työvoimalautakunnilta työvoimaa sotavankien muodossa. Eritoten maaseudulla sotavankien olot paranivat sotavankileiriin verrattuna, sillä valvonta ei ollut tiukkaa ja muonitus oli laadukkaampaa. Kevästä 1942 lähtien sotavankileirillä olleita upseerisotavangeja alettiin

¹⁴⁴ Köyliö-seura 2008, 199.

¹⁴⁵ Kujansuu 2008, 46.

¹⁴⁶ Köyliö-seura 2008, 199.

¹⁴⁷ Junkkari & Kujansuu 1997, 72.

¹⁴⁸ Kujansuu 2008, 46 ja Junkkari & Kujansuu 1997, 73.

¹⁴⁹ Junkkari & Kujansuu 1997, 73.

¹⁵⁰ Kujansuu 2008, 46.

¹⁵¹ Ibid.

sijoittaa paikallisille maatiloille töihin.¹⁵² Sotavangit enimmäkseen työskentelivät Satakunnan ja Varsinais-Suomen pohjoisosan kunnissa tehden maatalous- ja metsätöitä.¹⁵³ Siihen aikaan nämä kyseiset alueet olivat pääsääntöisesti maaseutua. Köyliön sotavankileirin tarjoama työvoima ulottui siis hyvinkin laajalle alueelle Länsi-Suomeen.

Sotavankien työviikon aikana kuului olla vähintään yksi lepopäivä, joka useimmiten oli sunnuntai.¹⁵⁴ Kuitenkin maataloustöissä vapaapäivä saattoi joskus vaihdella, sillä vuodenajasta riippuen maataloustöissä ei ollut täysin säännöllistä työaikaa. Työpäivien mitta vaihteli, mutta normaalisti työt kestivät yhteensä 8-10 tuntia. Maalaistaloissa työtehtäviin kuului muun muassa kyntöjä, kylvöjä, heinätöitä sekä puinteja.¹⁵⁵ Kaikki työt olivat luonnollisesti riippuvaisia siitä, millaisesta tilasta oli kyse. Kuitenkin suurin osa työstä maalaistaloissa liittyi paljolti maanviljelyyn ja maatöihin. Työvoimapulasta huolimatta kaikkialle ei tarvittu tai ei ollut varaa palkata omaa sotavankia töihin, mutta esimerkiksi suuria töitä varten saatettiin niin sanotusti tilata sotavankileiriltä miehiä töihin tarvittavaksi ajaksi. Tällaisia suurempia töitä olivat muun muassa perunannostot sekä tappuripäivät, johon normaaleissa olosuhteissa osallistuisi kyläyhteisön miehet. Kuitenkin heidän ollessa rintamalla hyödynnettiin sotavankien työpanosta. Sotavankeja saattoi tällaisina päivinä olla liki kymmenen samalla tilalla hetkellisesti töissä. Näin ollen monet sotavangit saattoivat käydä useampien tilojen luona tekemässä töitä olematta pysyvästi talonväen palveluksessa. Esimerkiksi Köyliöstä 9 -kirjassa on useita pientilallisia, joille sotavankeja tuli töihin tarpeen tullen vain muutamaksi päiväksi. Osa sotavangeista saattoi myös olla useammalla tilalla töissä samaan aikaan, koska työtä ei välttämättä riittänyt kokoaikaiseen työhön.¹⁵⁶ Maatöiden lisäksi useat sotavangit tekivät myös erilaisia metsätöitä, sillä useammalla tilalla oli myös metsää hoidettavanaan. Esimerkiksi Järvenpään Ylikokilla sijainneet sotavangit suorittivat aluksi vain metsätöitä ennen siirtymistään Vinnarin Vähätalolle.¹⁵⁷ Sotavankien muonituksesta ja osittain myös majoituksesta vastasivat työnantajat itse, mikä luonnollisesti kevensi sotavankileirin taakkaa sotavankien muonituksessa.

¹⁵² Junkkari & Kujansuu 1997, 69.

¹⁵³ Junkkari & Kujansuu 1997, 72.

¹⁵⁴ Vihreälehto 2018, 104.

¹⁵⁵ Ibid., 106.

¹⁵⁶ Köyliö-seura 2008, 152.

¹⁵⁷ Köyliö-seura 2008, 150.

5.3.3 Työstä kieltäytyneen sotavangin arki

Työnteosta kieltäytyneet upseerisotavangit kuluttivat aikaansa suurilta osin vankileirin tiloissa esimerkiksi omissa parakeissaan. Heidän oleilunsa sotavankileirillä oli huomattavasti rajoitetumpaa mitä vapaaehtoistyössä olevilla vangeilla oli. Ulkoilu oli esimerkiksi hyvin rajoitettua, sillä vielä vuoteen 1942 mennessä upseerisotavangeja säilytettiin päivät lukkojen takana parakeissaan.¹⁵⁸ Parakeista sotavangit pääsivät tarpeen tullen kävelytyksille sekä tarpeilleen. Töihin suostuneet sotavangit sitä vastoin viettivät suuren osan päivästään omalla työpisteellään työskennellen. Tällaista vaihtelua ei ollut työstä kieltäytyvillä vangeilla. Monet siirtyivätkin sodan jatkuessa vapaaehtoiseen työnteekoon tuodakseen vaihtelua ja virkistystä vankileirillä oloon, mikä viestii työstä kieltäytyneiden vankien oleskelun yksitoikkoisuudesta mielestäni hyvin.

Täysin toimeettomina sotavangit eivät kuitenkaan olleet. Heillä oli käytössään muun muassa kirjasto, jonka sisältöä he saivat vapaasti lukea läpi. Suurin osa ylemmistä esiupseereista olivat kieltäytyneet työnteosta ja he eritoten kuluttivat paljon aikaa omassa parakissaan kirjojen parissa.¹⁵⁹ Kaikille vangeille myös tarjottiin erilaisia viihdytys- ja valistustoimintaa, johon kuului esimerkiksi opintokerhotoimintaa ja jumalanpalveluksia.¹⁶⁰ Kirjallisuudella, kuten myös muulla viihdytys- ja valistustoiminnalla, pyrittiin esittelemään sotavangeille laajasti länsimaista kulttuuria ja elämäntapaa.

5.4 Oppitunteja, elokuvailtoja ja kirjastotoimintaa – vankien vapaa-aika

Sotavankien oloja vankileirillä pyrittiin keventää erilaisten valistus- ja viihdytystoiminnan avulla. Syksyllä 1942 sotavankimuodostelmiin luotiin oma valistusryhmä, jonka johdossa toimi leirin päällystöön kuulunut venäjää osaava henkilö. Köyliössä valistusryhmään kuului kaksi vankia, joiden tehtävänä oli järjestää bolsevismin vastaista propagandaa, keskusteluja sekä hoitaa leirin kirjastoa. Vankien kuului myös kohottaa muiden sotavankien työnhaluja ja vähentää karkaamisintoa. Myöhemmin keväällä 1943 perustettiin vankimuodostelmiin valistustoimistot, joiden tehtävänä oli johtaa valistustoimintaa sotavankien keskuudessa. Pää- ja alaleireille kuului perustaa viihdytystoiminnasta vastaavia viihdytysryhmiä. Näiden avulla esiteltiin vangeille laajasti länsimaista kulttuuria ja elämäntapaa, jolla pyrittiin heikentää sotavankien kommunistista maailmankatsomusta.¹⁶¹

¹⁵⁸ Kujansuu 2008, 21.

¹⁵⁹ Kujansuu 2008, 46.

¹⁶⁰ Ibid., 43.

¹⁶¹ Kujansuu 2008, 41.

Valistustoimintaa harjoitettiin muun muassa erilaisten oppituntien avulla vähintään kerran kuussa. Osan oppitunneista pitivät esimerkiksi sotavankileirin henkilökuntaan kuuluneet henkilöt, mutta suurta suosiota saivat myös sotavankien pitämät kurssit. Tätä niin sanottua opintokerhotoimintaa hoitivat opettajan ammatissa olleet sotavangit, joiden ansiosta monet vangit saivat oppia uusia taitoja sotavankileirin sisällä. Sotavangit pitivät toinen toisilleen muun muassa kielten, matematiikan, historian, maatalouden ja kirjallisuuden kursseja. Kuitenkin kesäisin tämä toiminta oli lähes seisahtunut, sillä monet opettajina toimineet sotavangit siirtyivät kesän ajaksi työskentelemään työpisteille leirin ulkopuolella. Yhtenä valistustoiminnan suurimmista tukipilareista oli oppituntien lisäksi sotavankileirin oma kirjasto. Kirjat olivat suurilta osin Punaisen Ristin ja yksityisten henkilöiden lahjoittamia. Myös sotasaalina saatiin sotavankileirille käyttöön lisää kirjoja. Kirjallisuus oli luonnollisesti sen ajan sensuurin hyväksymää, jotta järjestys ja yhdenmukaisuus valistustoiminnasta säilyisi sotavankileirillä. Kirjoja kierrätettiin eri leirien ja työpisteiden välillä.¹⁶²

Sotavangeille järjestettiin myös esimerkiksi elokuvailtoja, joita yleensä esitettiin illalla hyvissä ajoin ennen iltahartautta. Kuitenkin joskus elokuvat kestivät niin kauan, että hartautta ei välttämättä pidetty ollenkaan. Tietoa elokuvailtojen järjestämisestä löytyy esimerkiksi päivystävän upseerin pitämästä vihossa vuodelta 1944, jossa mainitaan elokuvailloista.¹⁶³ Itse elokuvien sisällöstä ei ole tässä vihossa avattu, mutta oletettavasti näytetyt elokuvat olivat sen ajan sensuurin hyväksymiä kirjojen tavoin. Elokuvailtojen järjestelyssä ei ollut havaittavissa mitään säännönmukaisuutta ainakaan vuoden 1944 päivystävän upseerin vihon perusteella. Elokuvailtoja saattoi olla vaihtelevasti viikon välein tai harvemmin. Muuta viihdettä sotavangit saivat nauttia esimerkiksi sotavankileirin keskusradion kautta.¹⁶⁴ Viihdettä myös tuotettiin itse sotavankien toimesta muun muassa erilaisten musiikki- ja tanssiesitysten muodossa sotavangeille ja vankileirin henkilökunnalle.¹⁶⁵

Sotavankien hengellisyyteen ja uskonnollisuuteen kiinnitettiin valistustoiminnan yhteydessä myös huomiota. Luonnollisesti sotavankileirillä vieraili pappeja, mutta kaikki sotavangit eivät kuuluneet samaan uskontokuntaan suomalaisten kanssa. Sodan aikana sotavankimuodostelmissa toimi kuitenkin monta sielunhoitajaa, jotka toimivat yleiskristilliseltä pohjalta nojaamatta liikaa yksittäiseen uskontoon ja uskomuksiin. Uskonnollinen toiminta vankileireillä koostui lähetystyöstä, jumalanpalveluksista ja hartaushetkistä. Esimerkiksi

¹⁶² Kujansuu 2008, 41 ja 43.

¹⁶³ KA T-7536.

¹⁶⁴ Junkkari & Kujansuu 1997, 66.

¹⁶⁵ Ibid.

Köyliössä joka ilta yhdeksän aikaan vietettiin iltahartausta ennen hiljaisuuden alkua¹⁶⁶. Toimintaan kiinnitettiin niin paljon huomiota, että pappien tueksi julkaistiin myös venäjänkielistä uskonnollista kirjallisuutta. Sodan loppupuolella julkaistiin myös venäjäksi ortodoksinen rukouskirja. Vaikka sen ajan uskonnollisella valistuksella oli suurilta osin kristillinen pohja, oli kaikilla sotavangeilla mahdollisuus harjoittaa omaa uskontoaan valtauskonnosta riippumatta. Ylipäättään uskonnollinen toiminta sotavankimuodostelmissa oli vapaaehtoista. Uskonnonvapaus ilmeni esimerkiksi juhlapyhien kunnioituksena. Esimerkiksi muslimien ja juutalaisten juhlapyhistä jaettiin vuonna 1943 leireille luetteloita, jotta jokaisen sotavangin uskonnonharjoitus olisi mahdollista.¹⁶⁷

Valistustoimintaan ja sen sisältöön vahvasti vaikutti vallalla olleet sotatilanteet. Tietoja sodasta jaettiin sotavangeille, mutta sen jakaminen oli valikoitua ja usein uusista käänteistä ilmoitettiin paljon tapahtunutta myöhemmin. Tällä tietysti pyrittiin välttämään sitä, että annettaisiin vihollisen puolella taistelleille sotavangeille realistinen kuva sodan tilanteesta. Sotapropaganda pyrki sotavankien sekä siviilien keskuudessa antamaan yleensä positiivista kuvaa Suomen sotatilanteesta, jotta kansa ei vaipuisi epätoivoon ja sotavangit eivät saisi rohkeutta nousta kapinaan. Esimerkiksi Suomelle epäsuotuisina hetkinä sotavangeille ei selostettu mitä rintamalla tapahtui eikä suurista tapahtumista muualla maailmalla tiedotettu kuin vasta paljon tapahtuman jälkeen.¹⁶⁸

5.4.1 Puhdetyöt – sotavankien omaa käsityökulttuuria

Sotavangit saattoivat vankeutensa aikana valmistaa erilaisia esineitä ja tarvikkeita työnsä ulkopuolella esimerkiksi lisätienestin toivossa. Tällaisia puhdetöitä olivat muun muassa olkiset korit ja rasiat, joita sotavangit pystyivät tuottamaan maalaistaloissa työskennellessään. Sotavangit valmistivat myös erilaisia koruja ja käyttöesineitä löytämistään tarvikkeista kuten alumiinista. Näistä erilaisista puhdetöistä on monia eri mainintoja Köyliöstä 9 -kirjan haastatteluissa, jossa useat paikallisista ovat olleet tietoisia sotavankien puhdetöistä. Kuvia näistä puhdetöistä löytyy tutkimuksen liitteistä (Liite 2).

Esko ja Eero Saha muistelivat haastattelussaan sotavankien valmistaneen erilaisia puhdetöitä muun muassa oljista ja alumiinista.¹⁶⁹ Sotavangit saattoivat myös hyödyntää taiteellisia lahjojaan tekemällä erilaisia piirustuksia ja maalauksia. Myös Esko ja Eero kertoivat,

¹⁶⁶ KA T7536/6

¹⁶⁷ Kujansuu 2008, 43–44.

¹⁶⁸ Kujansuu 2008, 43.

¹⁶⁹ Köyliö-seura 2008, 123.

että heidän tutullaan oli vangin tekemä piirros Tuiskulassa sijainneesta myllystä.¹⁷⁰ Kalevi Nieminen muistaa myös sotavankien valmistamat olkirasiat, sillä hän osti aikanaan sellaisen sotavangilta 2,5 markalla.¹⁷¹ Kalevin mukaan puhdetöitä varten sotavangit saattoivat saada jopa puukon lainaksi isännältä, mutta kirveitä heille ei koskaan annettu.¹⁷² Kaino Matomäki muisteli myös, että puhdetöinä esiintyi myös erilaisia leikkikaluja ja pajukoreja, joita saatettiin kaupitella.¹⁷³ Kainonkin kotoa löytyi esimerkiksi puhdetyönä valmistuneita pajukoreja. Toivo Tuomolalta löytyi myös mahdollisesti vangin valmistama alumiininen sormus, joita sotavangit aikanaan valmistivat.¹⁷⁴ Useimmiten erilaisista puhdetöistä palkkioksi haluttiin ruokatarpeita, esimerkiksi leipää.

5.5 Kurinpitokäytännöt sotavankileireillä

Sodan alkupuolella sotavankeihin liittyvien rangaistusten määräysvalta oli sotavankileirin päälliköllä, mutta vuoteen 1942 mennessä määräysvaltaa laajennettiin myös leiripäällikön apulaiselle sekä vartiokomppanian päällikölle. Rangaistusvalta pienemmissä järjestysrikoksissa oli myös vartioupseereilla sekä parakkiupseereilla. Vaarallisimmiksi rikkeiksi koettiin karkaaminen sekä kapinointi, mutta sotavangit syyllistyivät myös muihin pienempiin rikkeisiin kuten varastamiseen. Kurinpitorangaistuksia oli useita. Rangaistukseksi sotavanki saattoi menettää hänelle uskotun erityisen toimeksiannon, sotavanki voitiin asettaa suorittamaan töitä vuorotta enintään kahdeksan kertaa ja sotavanki saatettiin lukita joko valoisaan huoneeseen enintään kolmeksi päiväksi ja vastavuoroisesti pimeään huoneeseen enintään kahdeksaksi vuorokaudeksi kerrallaan. Myös tiettyjen rangaistuksien kohdalla pystyttiin myös koventamaan rangaistusta vähentämällä sotavangin saamaa muona-annosta rangaistuksen ajalta. Tähän ei kuulunut rangaistus, jossa sotavangin kuului työskennellä vuorotta määrätyn ajan. Jos nämä rangaistuskeinot osoittautuivat tehottomiksi, voitiin vangille langettaa enintään 25 iskun raipparangaistus. Kyseinen rangaistusmuoto luokiteltiin viimeiseksi rangaistuskeinoksi kaikkien muiden keinojen jälkeen, mutta kyseistä rangaistumuotoa käytettiin kuitenkin muita keinoja enemmän. Raipparangaistusten käyttö tai edes uhka sen mahdollisuudesta koettiin välttämättömäksi osaksi kurinpitoa sotavankileireillä.¹⁷⁵

¹⁷⁰ Ibid.

¹⁷¹ Köyliö-seura 2008, 100.

¹⁷² Köyliö-seura 2008, 100.

¹⁷³ Köyliö-seura 2008, 149.

¹⁷⁴ Köyliö-seura 2008, 156.

¹⁷⁵ Danielsbacka 2016, 255.

Jatkosodan alussa kovimpana rangaistuksena sotavanki saatettiin tuomita myös kuolemaan. Kunnan käytänteitä kurinpidosta ei vielä ollut, joten kyseistä kurinpitomenetelmää myös käytettiin säädöksistä huolimatta. Perusteluja tälle oli esimerkiksi se, että Suomen lainsäädännön koettiin olevan liian lievä verrattuna Neuvostoliitossa olleisiin oletettuihin käytäntöihin.¹⁷⁶ Sotavankien kovaa ja epäinhimillistä kohtelua perusteltiin siis väittämällä neuvostosotilaiden olleen tottuneita kovaan kohteluun jo kotimaassaan, jolloin Suomessa käytännössä olleet ”kevyet” rangaistukset eivät heihin enää tehonneet. Tässä tietysti ilmenee selkeästi rasistisiin näkemyksiin perustuva mielipide neuvostosotilaiden ansaitsemasta kurinpidosta. Kuolemanrangaistusta ei olisi saanut langettaa sotavangille karkaamisesta, mutta tätä lainsäädäntöä kierrettiin vetoamalla kunniasanakäytäntöön.¹⁷⁷ Sotavangeilta pyydettiin kunniasanaa karkaamattomuudesta ja jos he rikkoivat tätä sopimusta, sai heille langettaa kuolemantuomio vetoamalla sotaväen rikoslakiin 65§. Tämä käytäntö kiellettiin Mannerheimin toimesta 6.9.1942.¹⁷⁸ Keskustelu kuolemantuomion ympärillä oli vaihteleva koko sodan ajan. Monet kaipasivat rangaistuksiin suurempaa kovuutta, mutta ne olisivat olleet täysin ristiriidassa Geneven sopimuksen kanssa. Osittain myös Mannerheimin kiello liittyy kyseisen sopimuksen näennäiseen noudattamiseen.

Koska karkaamisesta ei teoriassa saanut langettaa kuolemantuomiota enää vuodesta 1942 eteenpäin, otettiin näitä sotavankeja varten esille järeämpiä järjestelyjä. Niin sanottuja kurileirejä alettiin perustaa sotavankikarkureita ja vaarallisiksi katsottuja sotavankeja varten. Sotavankileiri 24 perustettiin aluksi Kerimäen Riitasensuolle, josta se siirtyi myöhemmin Vaasan Mustasaareen. Kurileirin avulla saatiin kovennettua sotavankien rangaistuksia. Sen oli tarkoitus helpottaa muita sotavankileirejä olemalla sijoituspaikkana vaikeasti käsiteltäville vangeille. Sotavankeja ei laillisissa puitteissa saanut tappaa, joten seuraavaksi parhain vaihtoehto oli luoda kurileiri todelliseksi pelotteeksi muille sotavangeille. Sotavankileiri 24 on tunnettu raakuudestaan ja kuolemantapauksistaan ja muiden sotavankileirien tavoin myös Köyliöstä saatettiin lähettää upseerisotavankeja Riitasensuolle kärsimään rangaistustaan.¹⁷⁹

¹⁷⁶ Danielsbacka 2016, 259.

¹⁷⁷ Ibid., 260.

¹⁷⁸ Ibid., 261.

¹⁷⁹ Danielsbacka 2016, 267 ja 264.

5.6 Sodan loppu ja palautus Neuvostoliittoon

Pisimmillään neuvostoliittolaiset sotavangit olivat olleet vankeudessa Suomessa liki neljä vuotta elämästään. Stalingradin taistelu, Normandian maihinnousu ja Neuvostoliiton suurhyökkäys Suomeen ovat kaikki tapahtumia monien muiden joukossa, joiden aikana sotavangit olivat vankeudessa lähes kokonaan tietämättöminä maailman tilasta. Tietämättömyys ei liittynyt pelkästään maailmalla vallalla olevaan sotaan, sillä sotavangeilla oli suurilta osin täysi tietämättömyys myös omien perheidensä kohtaloista ja olinpaikasta. Kaiken lisäksi sotavankien olot vankileireillä olivat karut ja paikoittain julmat elintarvikkeiden ja varusteiden ollessa vähissä koko maassa. Jatkosodan päättyminen ja sotavankien paluu Neuvostoliittoon tuntuu ulkopuolisen silmistä pelkästään positiiviselta käänteeltä, kun ottaa huomioon nämä tosiasiat. Kuitenkin todellisuus oli toinen, sillä Stalinin näkemyksen mukaan neuvostoliittolaisia sotavangeja ei voinut olla olemassakaan, koska neuvostosotilaat taistelevat kuolemaan saakka antautumatta viholliselle.¹⁸⁰ Antautuminen ja sotavangiksi joutuminen voitiin siis luokitella yhdeksi pahimmista asioista, mitä neuvostosotilas saattoi tehdä sodan aikana.

Jatkosodan päättyessä neuvostosotavankien tulevaisuutta varjosti välirauhansopimuksen 10. artikla, jonka mukaan Suomen kuului luovuttaa kaikki heillä olleet sotavangit Neuvostoliitolle.¹⁸¹ Vankien palauttaminen Neuvostoliittoon aloitettiin 15. lokakuuta 1944, jolloin sotavangit kuljetettiin eri leireiltä Vainikkalan raja-asemalle lähelle Neuvostoliiton rajaa.¹⁸² Kolmen viikon ajan asemalle saapui kahdesti päivässä junakuljetukset, joissa oli keskimäärin 1080 sotavankia.¹⁸³ Näiden palautuskuljetusten vuoksi Köyliön sotavankileirillä sotavankien määrä saavutti yli 3000 sotavangin rajan, sillä Köyliö toimi alueella niin sanottuna kokoontumispisteenä ennen Vainikkalaan lähettämistä. Seuraavan sivun taulukossa (Taulukko 3) on lueteltuna sotavankien palautuskuljetukset Köyliöstä Vainikkalan asemalle lokakuun ajalta vuonna 1944.

¹⁸⁰ Kujansuu 1996, 64.

¹⁸¹ Pekkarinen & Pohjonen 2005, 13.

¹⁸² Pekkarinen & Pohjonen 2005, 14.

¹⁸³ Ibid.

Taulukko 3. Köyliön sotavankileiri 1:n sotavankien palautuskuljetukset

Lähtöasema	Lähtöaika	Sotavankien lukumäärä	Kulj. numero	Määränpää
Peipohja	19.10. klo 12	1153	sv.401	Vainikkala
Peipohja	24.10. klo12	597	sv.402	Vainikkala
Peipohja	27.10. klo 12	1057	sv.403	Vainikkala
Peipohja	31.10. klo12	752	sv.404	Vainikkala

Lähde: Junkkari & Kujansuu 1997, 76.

Palautuskuljetukset Neuvostoliittoon tapahtuivat todella nopeata tahtia myös Köyliössä, sillä kaikki Peipohjan asemalta lähteneet kuljetukset tapahtuivat kahden viikon sisällä. Sotavangit saivat päällensä suomalaisen sotilasvaatetuksen ja Vainikkalan asemalla heille tarjottiin sekä lämmin ruoka, että päivän tarpeiden verran kuivamuonaa.¹⁸⁴

Neuvostovangit joutuivat kotimaahansa palattuaan vastavakoilujärjestelmä SMERSH:in tutkinnan kohteeksi. Tutkinta saattoi kestää 1-2 kuukautta ja sen tuloksena niin sanotusti ”ei-epäilyttävät” sotilaat lähetettiin täydennykseksi rintamajoukkoihin ja vihollisen kanssa yhteistyössä olleet sotilaat lähetettiin erityisleireille, jossa tutkinta sotavankiajasta jatkui. Sotavankina olleet upseerit sijoitettiin tutkinnan jälkeen rynnäköpataljooniin ja aliupseerit sekä miehistö sijoitettiin rakennustöihin NKVD:n alaisiksi. Neuvostoliitto ei halunnut heittää hukkaan vangeista saatavaa työvoimaa, joten suurin osa entisistä Suomen sotavangeista päätyi erilaisille työleireille. Suomalaisten keskuudessa kiersi paljon huhuja neuvostosotavankien kohtaloista Neuvostoliittoon palatessaan. Esimerkiksi rajalla kuultujen laukausten takia monet epäilivät Köyliössä sotavankina olleen kenraalimajuri Kirpitschnikovin saaneen surmansa heti rajan ylitettyään. Tämä ei kuitenkaan pidä paikkaansa, sillä hänet virallisten tietojen mukaan pidätettiin keväällä 1945 noin puoli vuotta palautuksen jälkeen. Tarkkaa tietoa palautuksen ja pidätyksen välisestä ajasta ei ole. Oletus on, että kenraalimajuri Kirpitschnikov oli jonkinlaisessa arestissa ennen pidätystään. Oikeuden eteen hän päätyi luultavasti saksalaisille joukoille antautuneiden kenraalien jälkeen, joten hänen teloituksensa tapahtui oletettavasti vuoden 1946 puolivälissä.¹⁸⁵ Luonnollisesti kenraalimajurin korkea sotilasarvo on vaikuttanut hänen käsittelyynsä kotimaahansa palattuaan. Kuitenkin tästä tapahtumien kulusta voi saada jonkinlaista kuvaa neuvostosotilaiden elämästä palautuksen

¹⁸⁴ Pekkarinen & Pohjonen 2005, 14.

¹⁸⁵ Manninen 1994, 271–273.

jälkeen. Erilaiset huhut sotavankien kohtaloista eivät ole siis yllättäviä ottaen huomioon, mitä oikeasti tapahtui.

Sotavangit olivat hyvin selvillä siitä, ettei heidän tulevaisuutensa Neuvostoliittoon palatessa ole hyvä. Siksi sotavankisiirtojen sekä palautuskuljetusten yhteydessä monet sotavangit yrittivät karata sotavankileireiltä sekä työpisteiltään ja näin pyrkivät välttämään paluun Neuvostoliittoon. Sotavankien mahdollinen tietoisuus heidän tulevaisuudestaan palautusten jälkeen on nähtävissä myös Köyliössä vuoden 1944 puolivälistä eteenpäin, sillä päiväkäskyjen perusteella karkureiden määrä kasvoi mitä lähempänä sodan päättymistä oltiin¹⁸⁶. Karkaamisia oli jopa niin paljon, että syyskuun aikana päiväkäskyissä eritoten painotettiin sotavankien valvonnan tiukentamisesta ja erityisestä tarkkaavaisuudesta vartioinnin yhteydessä.¹⁸⁷ Selkeästi lämmin vuodenaika koettiin otolliseksi ajaksi karkaamiselle. Kyseisen päiväkäskyn yhteydessä oli lueteltuna yhteensä 11 upseerisotavankia, jotka karkasivat heinäkuun ja elokuun aikana joko vankileiriltä tai eri työpisteiltä. Myöhemmin lokakuussa samana vuonna karanneita sotavankeja oli yhteensä 26, joista upseerisotavankeja oli yhteensä 11.¹⁸⁸ Osa karkureista saatiin pidätettyä lähes välittömästi, mutta selkeästi kaikkia karkureita ei saatu heti kiinni, jos ollenkaan.

Luonnollisesti karannut sotavanki oli sotavankileirille suuri ongelma, sillä vankeudessa olevat vangit eivät olisi missään tapauksessa saaneet päästä vapauteen ennen heidän vankeutensa päättymistä. Karkurit olivat myös turvallisuusriski sotavankileirien henkilökunnalle sekä paikallisille siviileille, sillä karannut vanki saattoi syyllistyä erilaisiin rikoksiin karkumatkallaan. Karkaaminen asetti myös itse sotavangin vaaraan, sillä kiinniottotilanteissa saattoi tapahtua pahoja tapaturmia. Näitä kaikkia uhkia ilmeni esimerkiksi 19.4.1943 tehdyssä kuulustelupöytäkirjassa, jossa selvitettiin karanneen sotavangin kiinniottoa ja hänen kuolemaansa kiinniotonyhteydessä saadun ampumahaavan johdosta.¹⁸⁹ Luutnantti Mihail Glatkov karkasi Järvenpään metsätyömaalta 11.4. ja takaa-ajo jatkui 17.4. saakka, jolloin hänet saatiin lopulta kiinni. Karkumatkansa aikana luutnantti Glatkov oli murtautunut useisiin taloihin alueella ja varastanut muun muassa vaatteita sekä erilaisia ruokatarpeita. Kiinnijäämisen yhteydessä hän sai luodista osuman ja kuoli saamiinsa vammoihin päivä kiinnioton jälkeen. Tilanteessa mukana olleet henkilökunnan jäsenet eivät tästä kuolemantapauksesta joutuneet vastuuseen, sillä heidän nähtiin toimineen ohjeita noudattaen.

¹⁸⁶ KA T-19655.

¹⁸⁷ KA T-19655.

¹⁸⁸ Ibid.

¹⁸⁹ KA T-19666, Kuulustelupöytäkirjat.

Tämän kaltaisia karkaamistapauksia esiintyi Köyliössä ja sen lähialueilla, mutta luutnantti Glatkovin kohdalla karkumatka päättyi kuolemaan. Sotavankikarkurien epätoivo oli karkaamisen yhteydessä luultavasti todella suuri, jonka vuoksi monet varastivat esimerkiksi ruokaa ja tarvikkeita paikallisista kodeista.

5.7 Pelko tulevaisuudesta – anomukset Suomeen jäämisestä

Köyliön sotavankileirin kuulustelupöytäkirjoissa vuosilta 1942-1944 löytyy useita anomuksia, joissa sotavanki pyysi lupaa jäädä Suomeen.¹⁹⁰ Useimmat näistä anomuksista on käsin kirjoitettuna erilaisille papereille tai paperilapuille, joista osaan on liitetty mukaan koneella kirjoitettu suomennos. Osa anomuksista oli myös kirjoitettu suomeksi, mikä osoittaa sotavankien joukossa olleen kielitaitoisia sotilaita. Kirjeet on osoitettu suurilta osin sotavankileiri 1:n leiripäällikölle kapteeni Mustoselle, mutta osa kirjeistä on osoitettu myös suoraan sotavankikomentaja eversti Malmille. Näiden anomusten yhteydessä oli myös erilaisia työtodistuksia ja lausuntoja työnantajilta, jotka luonnollisesti olivat anomusten yhteydessä vakuutuksena sotavankien hyvästä työmoraalista. Osa työnantajista myös lupasivat tarjota sotavangille töitä, jos he saisivat luvan jäädä Suomeen. Tämä osoittaa myös sen, että moni paikallinen työnantaja mahdollisesti ymmärsi sotavankien ahdinkoa ja olivat sen vuoksi valmiita tarjoamaan heille työpaikkaa. Toisaalta työnantajat ovat saattaneet vain arvostaa laadukasta työvoimaa, eivätkä siksi halunneet menettää hyvää työmiestä.

Anomusten sisältö vaihteli lyhyistä muodollisista kirjeistä pitkiin selostuksiin, jossa sotavangit perustelivat tunteisiin vetoavasti oikeuttaan jäädä Suomeen. Esimerkiksi monissa suomeksi kirjoitetuissa anomuksissa mainitaan suomalaisista sukujuurista ja mahdollisista perheenjäsenistä, joita asui ja työskenteli Suomessa. Osalla sotavangeista oli omat vanhemmat tai vaimo ja lapset Suomessa, joista nämä he eivät halunneet erota. Kaikki kirjeet eivät kuitenkaan olleet niin sanottujen heimokansalaisten kirjoittamia, joten he eivät pystyneet vetoamaan Suomessa asuviin sukulaisiin ja heimokansalaisuuteen anoessaan lupaa jäädä Suomeen. Sotavangeja esimerkiksi Puolasta ja Ukrainasta vetosivat omien aatteidensa olevan ristiriidassa Neuvostoliitossa vallalla olleiden aatteiden kanssa, mikä saattaisi asettaa heidät palautusten yhteydessä vaaralliseen asemaan. Osassa anomuksista selostettiin myös sotavankien taivalta rintamalla ennen sotavangiksi joutumista, joka monilla saattoi tapahtua tietoisesti ja tahallisesti. Oli sotavangiksi joutuminen tarkoituksellista tai ei, oli monilla pelko oman henkensä puolesta mahdollisten palautusten tapahtuessa. Monissa anomuksissa

¹⁹⁰ KA T-19666, Kuulustelupöytäkirjat.

käytettiin samankaltaisia ilmaisuja, jossa sotavanki kuvasi häntä odottavan ”varma kidutuskoulu”, jos heidät palautettaisiin takaisin Neuvostoliittoon.

Aatteellisuuden vetoamista ei esiintynyt pelkästään näissä edellä mainituissa anomuksissa. Samankaltaista kieltä käytettiin myös upseerisotavankien lähettämässä kirjeessä presidentille, jossa allekirjoittaneet sotavangit anoivat turvaa ja eristettyjä tiloja muista sotavangeista sotavankileirillä. Kirje presidentille (Liite 1) lähetettiin sotavankien pyynnöstä sen jälkeen, kun niin sanotut punaiset sotavangit murhasivat 4.3.1944 yhden valkoisista sotavangeista. Murha herätti levottomuutta ja pelkoa sotavankien keskuudessa. Kirjeessä vedottiin anomusten tyyllisesti turvattomuuteen niin sotavankileirillä kuin sen ulkopuolella aatteisiin perustuvan vainon takia. Kirjeessä pyydetään myös poliittista suojaa Suomessa tai mahdollisuutta matkustaa puolueettomaan maahan.

Näiden eri anomuksien perusteella neuvostosotavangit todella pelkäsivät kohtaloaan vankeutensa jälkeen. Osalle Neuvostoliittoon palaaminen ei tullut kysymykseenkään, toisilla ei taas ollut mitään mihin palata. Ei ole siis ihme, että karkaamistapaukset lisääntyivät sodan loppuun tultaessa ja levottomuudet sotavankileirien sisällä kasvoivat. Sotavankileirien vartioinnissa ja palautuskuljetusten vartioinnissa oli havaittavissa myös rakoilua suomalaisten sotilaiden toimesta, jonka johdosta monet sotavangit saivat mahdollisuuden karata ennen Vainikkalan raja-asemaa.¹⁹¹ Saman aineiston seasta löytyi vihko, johon oli listattu kaikki anomuksen jättäneet sotavangit. Nimiä oli vihossa noin 127. Kaikkia näitä anomuksia ei löytynyt aineistosta kuitenkaan kirjallisena, mutta oletettavasti kaikki listassa olleet sotavangit olivat laatineet oman anomuksensa. Anomukset ja niiden suuri määrä saa uutta merkitystä, kun tiedetään sotavankien kohtalosta sodan päättyessä. Väli rauhasopimuksen 10. artikla ja sen toimeenpano oli monelle sotavangille kohtalokas. Suomen kannalta tilannetta ei voinut muuttaa, sillä Suomi oli altavastaajana Neuvostoliiton vaatimuksien edessä. Vaikka Suomi vain noudatti annettuja vaatimuksia, oli mielestäni sotavankien palautukset moraalisesti harmaalla alueella, sillä osa palautuksista tapahtui vasten sotavankien omaa tahtoa samalla asettaen heidät mahdollisesti turvattomaan tilanteeseen.

¹⁹¹ Pekkarinen & Pohjonen 2005, 15.

5.7 Sotavankina Köyliössä

Tähän lyhyeen kappaleosioon olen halunnut kerätä muutaman haastattelun ja tietoja vankien kokemuksista Köyliön sotavankileirillä. Tarkoituksena on kuvata vankien olosuhteita Köyliössä.

5.7.1 Aleksei Samuel Tirkeltaubin taival sotavankina Suomessa

Alkuperäisen Aleksei Samuel Tirkeltaubin haastattelun on laatinut Elina Sana (2003) teokseensa ”Luovutetut: Suomen ihmislouvatukset Gestapolle”.¹⁹² Haastattelu suoritettiin 24.7.1991. Haastattelukysymykset esittivät Pekka Silvast ja venäjän kielen tulkkina toimi Kristiina Karvonen. Tirkeltaub oli osan ajan vankeudestaan Köyliön sotavankileirillä. Tiivistelmän haastattelusta on laatinut Elina Parkkila.

Tirkeltaub joutui loppusyksystä 1941 sotavangiksi. Sotilasarvoltaan Tirkeltaub oli alikersantti ja alkuperäiseltä ammatiltaan hän oli puhelinmies. Tirkeltaub joutui sotavangiksi heidän laivan, Josef Stalinin, upottua Suomenlahteen 2. joulukuuta 1941. Laivan miehistö joutui saksalaisten vangeiksi ja päätyivät Paldiskiin. Siellä Tirkeltaub ja muut miehet olivat kolme viikkoa lumitöissä. Joulukuun puolessa välissä joukko jaettiin kahteen ryhmään. Yksi ryhmä miehiä lähetettiin Helsinkiin ja toinen ryhmä jäi saksalaisten haltuun. Tirkeltaub oli Suomeen lähetettävässä ryhmässä. Helsinkiin saavuttiin 25. joulukuuta ja siellä heidät lähetettiin junalla kohti seuraavaa sijoituspaikkaa. Kolmeen päivään junavaunujen ovia ei avattu ja vettä ei ollut lainkaan tarjolla. Asemalle saapuessa heidät lastattiin kuorma-autoihin ja kuljetettiin Hankoon, jonka sotavankileirillä Tirkeltaub oli ensin. Muistikuvia kyseisestä leiristä ei ole paljoa.

Tirkeltaub erotettiin muiden joukosta, koska hänen luultiin olevan politrukki¹⁹³. Tämä ei kuitenkaan ollut totta. Siitä huolimatta Tirkeltaub lähetettiin politrukkien leirille Mustioon. Leirillä oli yhteensä 12 politrukkivankia. Tirkeltaub oli leirillä viikon ajan, kunnes hänet siirrettiin upseerileirille. Siellä hänet majoitettiin politrukeille tarkoitettuun parakkiin, mutta myöhemmin hänet sijoitettiin juutalaisten parakkiin. Työtä tehtiin myös tällä leirillä, jota Tirkeltaub kuvaa seuraavasti: ”Työ oli joutavanpäiväistä. Räjäytimme kaivon, tyhjensimme ja täytimme taas. Meidät laitettiin hakemaan tynnyrillä vettä, kaadettiin se pois, laitettiin hakemaan uusi tynnyri. Ihan tyhjäänpäiväistä touhua.” Tirkeltaub kuvaa myös muonitusta sanoin: ”Meillä oli nälkä, koska meille annettiin vain reikäleipää. Se oli jaettuna kuuteen osaan.

¹⁹² Sana 2003, 346–349.

¹⁹³ *Politrukki* tarkoittaa komppaniaportaan poliittista valvojaa Neuvostoliiton armeijassa vuoteen 1942 asti. Heidän vastuullaan oli kommunistisen puolueen määräysten ja ohjeiden toimeenpano Neuvostoliiton armeijassa.

Jokaiselle annettiin kuudesta palasta neljä palaa ja puoli mukillista lämmintä vettä. Siinä oli koko päivän ruoka-annos.” Upseerileirillä kuoli Tirkeltaubin mukaan joka päivä lähes 40 vankia. Talvi 1941-1942 oli kaikkein vaikeinta aikaa.

Keväällä sään lämmitessä osa sotavangeista siirrettiin muualle. Tirkeltaub päätyi Turun lähellä olleelle leirille, jossa heidän työvoimaansa käytettiin tien rakentamiseen. Rankat olot varjostivat työntekoa. ”Eipä meistä ollut paljon apua, olimme luurangonlaihoja ja nälkiintyneitä. [...]. Eipä työstämme tullut juuri mitään, koska olimme niin heikkoja.” Leirillä olleet vartijat kohtelivat vankeja myös huonosti. Turusta hänen taipaleensa sotavankina vei kohti Kemiä ja Kemiyhtiön leiriä. Siinä vaiheessa Tirkeltaub oli laihtunut yhteensä 22 kiloa. Kemiyhtiön toimesta hänet vietiin Rovaniemelle hiihtostadionin rakennusta varten. Muonitus oli aikaisempaa parempaa. ”Koska he halusivat, että olisimme tehneet hyvin työtä, he myös ruokkivat meitä hyvin”, toteaa Tirkeltaub. Rovaniemellä hän oli yhteensä kolme viikkoa. Sen aikana Tirkeltaub myös yritti muutaman kerran karata siinä epäonnistuen. Rangaistukseksi hänelle annettiin ensimmäisen karkausyrityksen yhteydessä 15 kepiniskua, seuraavan kerran määrä nousi 20 iskuun.

Maaliskuussa vuonna 1944 alettiin vankeja kuljettaa takaisin etelään. Heidät jaettiin eri maatiloille töihin. Tirkeltaub itse päätyi Teuvalle, jossa Toivo Kenttä oli hänen isäntänsä. Tirkeltaub työskenteli maatilalla puolen vuoden ajan ja oppi tuntemaan talon väen hyvin. Myöhemmin sodan loputtua sotavangit kerättiin ja lähetettiin takaisin Venäjälle. Tirkeltaub oli ensin Viipurin leirillä, josta hänet siirrettiin Uralin leirille kivihiilityöhön puoleksi vuodeksi. Tirkeltaubin lisäksi 10 muuta miestä olivat myös laiva Josef Stalinista kiinniotettuja sotavangeja. Heidät vapautettiin Uralilta ensimmäisenä. Sotavankina olon vuoksi heidät katsottiin Neuvostoliitossa pettureiksi ja siitä syystä päätyivät vankilaan. Vankilasta vapautumisen yhteydessä heille ei annettu passeja tai muuta henkilökohtaisia papereita, mikä esti heitä lähtemästä pois. ”Niinpä meidät vaan siirrettiin yhdestä parakista toiseen, se oli vapautus”, toteaa Tirkeltaub. Hänet päästettiin menemään vasta maaliskuun loppuvaiheissa, kun hän sai sukulaiseltaan kutsun töihin tehtaalleen. Kotiin päästyään Tirkeltaub jatkoi keskeytynyttä opiskeluaan sähköteknisessä instituutissa Leningradissa. Vuonna 1989 hän lähetti kirjeen Toivo Kentälle suomen kieltä opiskelevan ystävänsä avustuksella. Vajaan kolmen viikon kuluttua Kenttä soitti Tirkeltaubille ja näin yhteys entiseen isäntäperheeseen löytyi.

5.7.2 Kenraalimajuri Vladimir Vasiljevitsh Kirpitschnikovin arki

Kenraalimajuri Kirpitsnikov oli Suomen korkea-arvoisin sotavanki, joka vietti vankeutensa Köyliön upseerisotavankileirillä. Säskylän talvi- ja jatkosotamuseon museonhoitaja Ilpo Nurmi on Huittisissa 70-luvulla haastatellut kenraalimajurin henkilökohtaisena vartijana toiminutta vänrikki Korhosta. Vänrikki Korhonen pystyi hyvin kertomaan, millaista arkea Suomen korkea-arvoisimmalla sotavangilla oli. Otteeseen on myös lisätty kenraalimajurin taival rintamalta Köyliön sotavankileirille. Kuva kenraalimajurista löytyy tutkimuksen liitteistä (Liite 4).

Kenraalimajuri Kirpitsnikov jäi sotavangiksi keväällä 1941 joutuessaan kuuluisaan Porlamin mottiin. Aluetta tutkineet suomalaiset sotilaat huomasivat ojassa makaavan kaksi liikkumatonta neuvostosotilasta, joiden kasvot oli peitetty sadetakilla. Gunnar Bergström, jalkaväkirykmentti 24:n toisen pataljoonan joukkosidontapaikan lääkintämies, lähestyi ojassa makaavia sotilaita. Vetäessään sadetakin syrjään makaavan neuvostosotilaan yltä, lääkintämies Bergström huomasi sotilaan tuijottaneen häntä suoraan silmiin. Makaavalla sotilaalla oli kauluksessaan kenraalimajurin arvomerkit. Antautuessaan kenraalimajuri luovutti muun muassa aseenaan olleen Mauser-pistoolin, karttalaukun ja puukon. Sotavangiksi joutunut kenraalimajuri vietiin kuulusteltavaksi ja hän kertoi sotatilanteen kehittyneen niin epätoivoiseksi, että hän katsoi taistelun jatkamisen täysin hyödyttömäksi. Kenraalimajuri oli yhteistyöhaluinen ja jakoikin myönteisiä lausuntoja suomalaisten kohtelusta. Kenraalimajuri Kirpitsnikov siirrettiin Köyliön upseerisotavankilaan, jossa hänellä oli henkilökohtainen vartija, vänrikki Korhonen. Kenraalimajuri Kirpitsnikov palautettiin Neuvostoliittoon syksyllä 1944 muiden neuvostosotilaiden tavoin. Hänet pidätettiin ja asetettiin myöhemmin oikeuden eteen maanpetturuudesta muiden sotavangiksi joutuneiden kenraalien tavoin.

Haastattelussa Korhonen kertoi kenraalimajurin kesäpäivästä Köyliön sotavankileirillä. Kenraalimajuri Kirpitsnikov oli majoitettuna omassa sellihuoneessaan eristettynä muista sotavangeista. Aamulla Kirpitsnikoville tarjoiltiin aamupala hänen yksityiseen selliinsä. Sen jälkeen hänen yksityisenä vartijana toiminut vänrikki Korhonen tiedusteli, mitä Kirpitsnikov haluaisi päivän ohjelmaksi. Sinä päivänä Kirpitsnikov toivoi pääsevänsä kalastamaan, ja hänen toiveensa myös toteutettiin. Vänrikki Korhonen valjasti heille hevosen ja kärryt valmiiksi ja matka johti Köyliönjärven rantaan, jossa odotti vankilan käytössä ollut vene. Vänrikki Korhonen vastasi soutamisesta, ja Kirpitsnikov sai keskittyä kalastamiseen. Mitään suurta keskustelua miesten välillä ei tämän matkan aikana ollut, mutta vänrikin mukaan Kirpitsnikov vaikutti murheelliselta. Vänrikki oletti vangen mahdollisesti surevan kohtaloaan. Illan suussa he palasivat takaisin sotavankileirille pienen kalasaaliin

kanssa. Vankeutensa aikana hänelle toimitettiin myös kirjoja luettavaksi ja hän myös kirjoitti ylös omista kokemuksistaan sotavankina.

6 Köyliön sotavankileirin vaikutukset paikallisiin

Kuten moneen otteeseen jo tekstissä on mainittu, sotavankileirin olemassaololla oli paljon vaikutusta myös paikalliseen väestöön sotavankien työskentelyn vuoksi. Heikon ja monin paikoin ammattitaidottoman vartioston ansiosta monet sotavangit saivat yllättävänkin vapaasti liikkua lähiseudun alueilla työtään tehdessä. Köyliöst 9 -kirjassa muun muassa monet paikalliset pystyivät muistamaan tarkasti missä sotavankien majapaikat sijaitsivat ja missä eri taloissa sotavankeja oli maataloustöissä.¹⁹⁴ Tässä kappaleessa käsittelen erilaisia seikkoja, jotka ovat vaikuttaneet paikallisten näkemyksiin sotavangeista ja miten käytännössä sotavankien olemassaolo näkyi paikallisten elämässä Köyliössä ja sen lähialueilla. Olen hyödyntänyt tämän kappaleen aihetta käsitellessäni Köyliöst 9 -kirjasta löytyviä haastatteluja, muualta löytyneitä haastatteluja ja tutkimusta varten käytyjä haastatteluja, sekä aiheesta löytyvää tutkimuskirjallisuutta.

6.1 Vihollisesta ihmiseksi

Näkemykset neuvostoliittolaisista ja venäläisistä negatiivisessa valossa juurtaa juurensa paljon toista maailmansotaa kauemmaksi. Niin sanottua russofobiaa, eli venäläisvihaa, oli esillä ympäri Eurooppaa jo paljon ennen 1900-lukua.¹⁹⁵ Monien kansojen osalta kyseessä oli ”me vastaan he” ajattelu, jota myös vahvistettiin luomalla negatiivisia konnotaatioita epäsuotuisista kansoista. Ei ole siis yllättävää, että toisen maailmansodan aikana valtioiden asettuessa toisiaan vastaan luotiin myös negatiivisia ja rasistisia kuvia neuvostoliittolaisista muun muassa propagandan avulla. Suomalaisten suhde Venäjään ja Neuvostoliittoon on vaihdellut eri ajanjaksojen aikana, mutta useat sodat ja taloudelliset päämäärät ovat värittäneet suomalaisten kuvaa venäläisistä jo kauan erinäisiin suuntiin. Vaikka ajatukset venäläisistä eivät välttämättä ole aina olleet negatiivisia, niin venäläisvihaa on eri asteilla ollut aina olemassa niin Euroopassa kuin Suomessa.¹⁹⁶

Sota-ajan Suomessa erilaisia propagandan keinoja hyödynnettiin neuvostoliittolaisten negatiivisen kuvan luomiseen. Talvisotaan verrattuna propagandaa

¹⁹⁴ Köyliö-seura 2008, 97–220.

¹⁹⁵ Kaarenmaa 1998, 12.

¹⁹⁶ Kaarenmaa 1998, 18–20.

hyödynnettiin paljon enemmän jatkosodan aikana.¹⁹⁷ Talvisodassa viholliskuva kansalaisten keskuudessa muodostui itsestään Neuvostoliiton hyökätessä Suomeen, mutta jatkosotaan tultaessa mielialat sotaa kohtaan olivat jakautuneet.¹⁹⁸ Erilaisten kielikuvien avulla pystyttiin luomaan negatiivisia asenteita ja osittain myös pelkoa ja epäluuloa, mutta myös vastavuoroisesti ylimielisyyttä. Päämääränä oli viestiä kansalaisille vastenmielistä kuvaa vihollisesta.¹⁹⁹ Neuvostoliittolaisia usein epäinhimillistettiin kuvailemalla heitä eläimen tasoiseksi tai käyttämällä muita inhon tunnetta herättäviä sanoja, kuten saastainen tai likainen.²⁰⁰ Varsinkin siivottomuuteen vedottiin usein, esimerkiksi kuvailemalla neuvostoliittolaisia haiseviksi ja epäsiisteiksi verrattuna suomalaisiin.²⁰¹ Neuvostoliittolaisten negatiivisissa kuvauksissa oli kaksi ääripäätä, jotka omalla tavallaan loi kansalle valheellista ja epäinhimillistä kuvaa heistä ihmisinä. Venäläinen oli vaarallinen, saastainen ja inhottava tai sitten vastapuolisesti naurettava ja vaaraton.²⁰² Toinen ääripää vetosi vahvaan epäinhimillistämiseen ja toinen taas turvautui kuvaamaan venäläiset kehitystasoltaan suomalaisia alempiarvoiseksi yksilöiksi.²⁰³ Neuvostoliittolaisten mitätöinti sotavastuksena oli yksi isoimmista propagandastrategioista, jonka avulla haluttiin luoda Suomelle myötämielinen kuva maan sotamenestyksestä.²⁰⁴ Neuvostoliittolaisista käytettiin myös useita eri nimiä, kuten esimerkiksi ryssä, iivana, bolsevikki tai vanja²⁰⁵, joiden avulla negatiiviset ja rasistiset asenteet neuvostoliittolaisista kiteytettiin yksittäisiin sanoihin.

Jo sodan alusta alkaen suomalaisissa sanomalehdissä esiintyi kritiikkiä suomalaisten suhtautumisesta sotavankeihin. Muun muassa sotavankien hyvä kohtelu sotilaiden toimesta sekä erityisesti naisten suotuista kohtelu sotavankeja kohtaan aiheutti keskustelua ja kritiikkiä artikkelien ja mielipidekirjoitusten muodossa. Sotavankeja usein kuvailtiin suomalaisia alempiarvoiseksi, joiden kanssa ei kuuluisi olla missään tekemisissä. Myös alentavaa termiä ”kotiryssä” käytettiin näiden keskustelujen yhteydessä. Tietysti pitää ottaa huomioon, että osa näistä artikkeleista ja mielipiteen ilmaisuista heijastivat enemmän viranomaisten pelkoja tulevasta kuin paikallisten asenteista. Kyseessä saattoi olla suunniteltua propagandaa, jolla pyrittiin vaikuttamaan siviilien asenteisiin. Näitä mielipiteitä myös esiintyi puolustusvoimien piirissä. Esimerkiksi sotavankitarkastaja M. H. A. Spåre kommentoi

¹⁹⁷ Kirves 2008, 17.

¹⁹⁸ Ibid.

¹⁹⁹ Kirves 2008, 39.

²⁰⁰ Danielsbacka 2016, 133.

²⁰¹ Kirves 2008, 42.

²⁰² Danielsbacka 2016, 134.

²⁰³ Danielsbacka 2016, 134.

²⁰⁴ Kirves 2008, 22.

²⁰⁵ Danielsbacka 2016, 134.

negatiiviseen sävyyn sotavankien liian myötämielistä käsittelyä. Kuitenkin asenteet paikallistasolla eivät välttämättä vastanneet täysin näitä mediassa sekä puolustusvoimien keskuudessa esiintyneitä asenteita.²⁰⁶

Paikallisten kokemuksia ja asenteita sotavankeja kohtaan on hyvin esillä Köyliöstä 9 -kirjassa, johon haastateltiin paikallisia Köyliöstä ja sen lähialueilta. Näiden haastattelujen perusteella monien asenteet sotavankeja kohtaan poikkeavat paljon sanomalehdissä esiintyvistä negatiivisista kielikuvista ja vihasta. Kuitenkin epäluulo oli esillä monien mielissä tavatessaan ensi kertaa sotavankeja. Esimerkiksi ajatukset samassa pöydässä syömisestä herätti epäluuloa, kunnes vankien läsnäoloon totuttiin.²⁰⁷ Myös paikalliset lapset aluksi vieroksuivat sotavankeja ja olivat epäileväisiä, mutta samalla uteliaita. Esimerkiksi eräät lapset pohtivat, mikä se ”ryssä” edes oli, ennen kuin havaitsivat niiden olevan ihmisiä siinä missä hekin.²⁰⁸ Tämä toteamus on miltei suora heijastus sen ajan propagandaan, jolla neuvostoliittolaisia verrattiin eläimen kaltaisiksi olennoiksi. Kuitenkin totuus osoittautui toiseksi. Paikallisten varauksellinen asenne sotavankeja kohtaan on mahdollisesti muodostunut sen ajan propagandan kautta, sillä iso osa epäilyistä juuri kohdistui neuvostovankien luotettavuuteen sekä ihmisyyteen.

6.2 Rikollista toimintaa

Sodan alkuajoista lähtien sotavankien ja siviilien välinen kanssakäynti oli kiellettyä sakon tai peräti vankeustuomion uhalla.²⁰⁹ Toukokuun 13. päivä 1942 annettiin asetus, joka kielsi siviilien ja sotavankien välisen kanssakäynnin (sv269). Tämän asetuksen puitteissa pisin vankeustuomio oli kuusi kuukautta, mutta tämä raja poistettiin myöhemmin tammikuussa 1943.²¹⁰ Elokuun 20. päivänä vuonna 1942 rikoslakiin tehtiin myös muutos, joka mahdollisti mahdollisen kuolemantuomion sotavangin karkaamisen avustamisesta sekä karanteenin sotavangin suojelusta tai piilottelusta.²¹¹ Tuomio oli siis verrattavissa maanpetturuudesta saataviin tuomioihin. Asetukset siis kielsivät sotavankien kanssa kosketuksessa olemisen, mutta tarkkaa määritelmää rangaistuksen veroisesta kanssakäymisestä ei ollut. Asetuksen noudatusta ei myöskään pystytty maaseudulla valvomaan yhtä tarkasti kuin sotavankileireillä. Vankileirien tavoin myös maaseudulla olisi vartioinnin kuulunut olla niin järjestelmällistä, että sotavangit eivät olisi kyenneet minkäänlaiseen kosketukseen siviiliväestön kanssa.

²⁰⁶ Danielsbacka 2016, 132–133, 135 ja 140.

²⁰⁷ Köyliö-seura 2008, 108.

²⁰⁸ Köyliö-seura 2008, 124.

²⁰⁹ Vihreäpelto 2018, 38.

²¹⁰ Ibid.

²¹¹ Danielsbacka 2016, 269.

Todellisuudessa tämä oli miltei mahdotonta toteuttaa, sillä maalaistalossa työskennellessä sotavanki oli tekemisissä muun muassa kaikkien talossa asuvien ihmisten kanssa. Myös heidän vapaan liikkumisensa ansiosta sotavangeilla oli mahdollisuus tavata paikallisia siviilejä. Sotavankien majoituspaikat eivät myöskään olleet mikään salaisuus, mikä mahdollisti siviilien vierailut sotavankien luona heidän ollessa vapaalla. Kuitenkin Suomen valtion virallisten tahojen mukaan, kyseessä oli rikos.

Vaikka sotavankien kanssa seurustelu oli rikos, ei sitä köyliöläisten muistelmien perusteella vältetty sotavankien työskennellessä maataloilla. Työvoimapula siihen aikaa oli niin suuri, että sotavankien työvoimalla oli suuri apu tilojen ylläpitoon. Näin ollen monille sotavankien saapuminen työvoimaksi oli positiivinen järjestely. Työvoiman tarvetta esiintyi laajalla alueella Köyliön alueella, joita olivat muun muassa Tuiskula, Voitoinen, Ehtamo, Järvenpää, Vinnari, Paavila, Pajula, Kepola, Yttilä sekä Kankaanpää. Kyseiset alueet olivat sodan aikaan harvaan asuttua maaseutua, joten tieto sotavankien olemassaolosta oli alueen asukkailla tiedossa. Eri henkilöiden muistelmissa saattoi jopa esiintyä samoja sotavankeja, jotka siirtyivät eri taloista toiseen työn perässä vankeutensa aikana.

6.3 Sotavangit paikallisten asukkaiden työmiehinä

Köyliöläisten haastatteluissa ilmeni paljon samanlaisia mielipiteitä sotavankien läsnäolosta Köyliössä. Esimerkiksi Esko ja Eero Sahan haastattelussa ilmeni, että monilla suhde sotavankeihin ei ollut vihamielinen, sillä heidät koettiin työmieheksi siinä missä suomalaiset siviilitkin.²¹² Samankaltaista ajatusmaailmaa ilmeni myös Toini Valikon sekä Eila ja Aimo Laineen haastatteluissa, joissa mainittiin sotavankien saaneen samaa kohtelua kuin ketä tahansa muu perheenjäsen.²¹³ Kuitenkin Pentti Lepola mainitsi paikallisten suhtautuneen sotavankien läsnäoloon kahdella eri tavalla.²¹⁴ Toiset kohtelivat vankeja kuin ketä tahansa työmiestä, mutta toiset ihmettelivät miksi sotavankeja ”hyysättiin” niin paljon, kun ”ampua ne pitäisi”.²¹⁵ Ryssävihasta huolimatta monissa taloissa myös kunnioitettiin sotavankeja, eikä heitä esimerkiksi välttämättä kutsuttu ”ryssiksi” heidän ollessa läsnä. Esimerkiksi Pentti Ketolan kodissa sanaa ”ryssä” ei saanut käyttää, sillä se oli sotavankeja loukkaavaa.²¹⁶

²¹² Köyliö-seura 2008, 123.

²¹³ Köyliö-seura 2008, 139 ja 124–125.

²¹⁴ Köyliö-seura 2008, 168.

²¹⁵ Ibid.

²¹⁶ Köyliö-seura 2008, 104.

Työnteossa vaadittiin paikallisilta myös kärsivällisyyttä, sillä työvoimaksi tulleilla sotavangeilla ei välttämättä ollut kokemusta maataloustöistä. Esimerkiksi Pentti Kotiranta muisteli, että kokemattomat sotavangit opettelivat uusia työtehtäviään isäntien ja työnjohtajien ohjeistuksen mukaan.²¹⁷ Työnjohtajina saattoi toimia isäntien lisäksi paikkakunnan vanhemmat miehet vartioiden läsnä ollessa.²¹⁸ Olosuhteet huomioon ottaen osa vangeista olivat motivoituneempia oppimaan uusia työtehtäviään kuin toiset. Niin sanotusti ahkerat sotavangit jäivät paikallisille positiivisesti mieleen, mutta monissa haastatteluissa myös mainittiin tiettyjen sotavankien laiskuudesta ja niskuroinnista. Aino Karhu ja Olavi Tanner muistelivat haastattelussaan, että Kustaa Parkkilalla työssä ollut sotavanki oli piiloutunut välttääkseen päivän raskaat työt.²¹⁹ Aimo Kalmeenoja myös haastattelussaan totesi sotavangeilla olleen ongelmana ennemminkin saamattomuus kuin laiskuus.²²⁰ Aimo totesi haastattelussaan osuvasti, että: ”toisten kättee sovei tarikko ja hanko paremmin ko toiste”. Tässä yhteydessä pitää kuitenkin muistaa, että vankeutensa aikana työskentelevän sotavangin laiskuus ei välttämättä viesti heidän todellisesta työmoraalista. Sana kuitenkin kantautui työnantajille, jos sotavanki oli jossain talossa työstä lipsunut. Esimerkiksi Aino Karhu ja Olavi Tanner kertoivat, että paikalliset nopeasti oppivat muistamaan kuka sotavangeista oli ahkera työntekijä.²²¹ Vastavuoroisesti myös sotavangit muistivat kenen talossa pääsi vähemmällä työllä ja mistä sai parhaimmat ruuat.²²² Sotavankien suhde työnantajiinsa toimi suurelta osin tavallisen työsuhteen tavoin. Eri työnantajilla oli omat standardinsa hyvästä työstä ja jotkut sotavangit olivat ahkerampia ja työintoisempia kuin toiset. Huonosta työstä valitettiin ja vanki saatettiin sen takia siirtää toiselle tilalle tai takaisin vankileirille.

Sotavangit saattoivat hyödyntää omaa ammattiosaamistaan maatiloilla työskennellessään. Paikalliset saattoivat erilaisista palveluista antaa palkaksi esimerkiksi elintarvikkeita, mutta sotavangit saattoivat myös tarjota apuaan omakätisesti. Esimerkiksi Tuiskulassa Heikki Rautamaan mukaan eräs eläinlääkärinä toiminut vanki oli auttanut paikallisten eläinten hoidossa 130.²²³ Luultavasti Heikin mainitsema sotavanki on sama henkilö, joka mainitaan myös Salme Miettisen haastattelussa. Salmen kotiin kutsuttiin eläinlääkärinä toiminut sotavanki, joka hoiti heidän perheen hevosen kipeän jalan kuntoon.²²⁴

²¹⁷ Köyliö-seura 2008, 144–145.

²¹⁸ Köyliö-seura 2008, 167.

²¹⁹ Köyliö-seura 2008, 115.

²²⁰ Köyliö-seura 2008, 116.

²²¹ Köyliö-seura 2008, 116.

²²² Ibid.

²²³ Köyliö-seura 2008, 130.

²²⁴ Köyliö-seura 2008, 133.

Salme kertoi sotavangin saaneen myös kahvitarjoilun, sillä hän oli siinä vaiheessa ensisijaisesti eläinlääkäri eikä vanki.²²⁵ Eläinten hoidon lisäksi sotavangit saattoivat auttaa paikallisia heidän sairauksien hoidossa. Eräs sotavankina ollut lääkäri hoiti pääsääntöisesti vankeja Järvenpään Ylikokilla, mutta hoiti myös nuoren Kaino Matomäen kuntoon hänen sairastuttuaan.²²⁶ Kainon mukaan hoito oli hyvää, ja lääkäri kävi kaksi kertaa päivässä Kainoa katsomassa, kunnes hän lopulta toipui. Myös suutarin ammattia harjoittanut sotavanki hyödynsi taitojaan tehdessään nuorelle Pentti Rantaselle omat monokengät, jolla hän pystyi hyvin hiihtämään.²²⁷ Sama sotavanki toimi kenkien huoltajana Järvenpään Ylikokilla, jossa majoitettiin paljon sotavankeja. Pajulasta kotoisin oleva Yrjö Ruohonen myös kertoi, kuinka heillä töissä ollut sähkömiehenä toiminut sotavanki veti heidän kanalaan sähköt.²²⁸ Vastavuoroisesti Yrjö opetti vangille maataloustöitä, sillä Moskovasta kotoisin olleella sotavangilla ei sellaisesta työstä ollut aikaisempaa kokemusta.²²⁹

Vartioinnin puutteesta maaseudulla on jo aikaisemminkin mainittu, ja samankaltaista ilmiötä myös kuvattiin monien köyliöläisten haastatteluissa. Vartiointia kyllä oli, ja monilla paikallisilla oli tiedossa paikallisten majapaikkojen vartijat jopa nimeltä. Kuitenkin monien paikallisten kokemuksia läpi käydessä, ilmeni monta esimerkkiä sotavankien erittäin vapaista oloista maaseudulla työskennellessään. Esimerkiksi Järvenpään Ylikokilla oli asianmukaisesti piikkilankaa ikkunoissa, mutta valvonta vankien vapaa-ajalla ei ollut kovinkaan tiukkaa.²³⁰ Kaino Matomäen mukaan alueella työskennelleet sotavangit liikkuvat aika vapaasti, mutta kuria oli kuitenkin tarpeeksi.²³¹ Tuiskulassa asunut Heikki Rantamaan haastattelussa ilmeni samanlaista tietoa vankien käsittelystä.²³² Heikin kotona oli ollut parin päivän ajan sotavankeja ojatöissä, ja päivän päätteeksi sotavangit suuntasivat itsenäisesti kohti heidän majapaikkaansa Myllykylän Tällärille.²³³ Luottamus sotavankeja kohtaan oli korkealla. Osa vangeista saatettiin aluksi saattaa töihinsä sääntöjen mukaisesti, mutta sotavankien tutustuttua talon väkeen kulkivat he omatoimisesti työpaikan ja majapaikan välillä. Esimerkiksi Järvenpään Ylikokilla Heidi Varhon kotona olleet sotavangit aluksi saatettiin töihin, mutta matkan tullessa tutuksi he alkoivat liikkua sinne omatoimisesti.²³⁴ Joskus mahdollisille

²²⁵ Ibid.

²²⁶ Köyliö-seura 2008, 148–149.

²²⁷ Köyliö-seura 2008, 153.

²²⁸ Köyliö-seura 2008, 182.

²²⁹ Köyliö-seura 2008, 183.

²³⁰ Köyliö-seura 2008, 149.

²³¹ Ibid.

²³² Köyliö-seura 2008, 130.

²³³ Ibid.

²³⁴ Köyliö-seura 2008, 158.

sotavankien hakureissulle lähetettiin perheen lapsia. Tapani Ehtamo esimerkiksi kymmenvuotiaana sai isältään tehtäväksi kuljettaa eräs päivä kymmenen sotavankia takaisin heidän majapaikalleen Kakkuriin.²³⁵ Matkasta suoriuduttiin hyvin ja Tapani sai määränpäässä jopa limonadia palkaksi.

6.3.1 Sanoin, elein ja viittomalla

Neuvostoliiton armeijan joukkoihin kuului valtava kirjo ihmisiä eri puolelta Neuvostoliittoa, mikä myös tarkoitti erilaisten kulttuurien ja kielten läsnäoloa sotavankien keskuudessa. Luonnollisesti venäjän kieli oli heillä yleisessä käytössä, mutta haastattelujen perusteella yllättävän moni osasi jollakin tasoa suomea jo ennen Köyliöön tuloa. Sotavankien joukossa oli myös niin sanottuja heimokansalaisia, jotka olivat oppineet suomea jo varhaisessa iässä. Vankeutensa aikana osa sotavangeista osoitti paljon kiinnostusta oppia suomea. Kielitaidon avulla työskentely oli vaivattomampaa, ja luonnollisesti kielitaitoinen työmies nähtiin parempana vaihtoehtona kielitaidottomaan verraten. Kuitenkin kaikille sotavangeille uuden kielen opettelu ei ollut prioriteettina. Vastavuoroisesti paikalliset oppivat myös erilaisia ilmaisuja ja sanoja venäjäksi.

Monien köyliöläisten haastatteluissa ilmeni, että osa sotavangeista oli kiinnostuneita oppimaan suomea. Esimerkiksi Kaino Matomäki muistaa heillä työskennelleiden sotavankien olleen kiinnostuneita oppimaan maan kieltä.²³⁶ Vastavuoroisesti Kaino oppi erilaisia sanoja venäjäksi, joista osa on jäänyt mieleen aikuisikään asti. Hänen isänsä myös keskusteli paljon heillä olleiden vankien kanssa muun muassa talvisodasta. Järvenpäässä asunut Pauli Vuorinen muistelee, että monet vangeista puhuivat sujuvaa suomea.²³⁷ Pauli myös arveli kieltä osaavia olleen mahdollisesti enemmänkin, mutta osa vangeista eivät välttämättä uskaltaneet puhua paikallisille.²³⁸ Sotavangit saattoivat pelätä liiallisen ”veljeilyn” johtavan vakaviin seurauksiin Neuvostoliittoon palatessa. Pajulasta kotoisin oleva Irma Mäntylä kertoi myös, että yksi heillä töissä ollut vanki oli hyvästä kielitaidostaan huolimatta hyvin vähäpuheinen.²³⁹ On siis hyvä muistaa, että sotavangin hiljainen olemus ei välttämättä suoraan tarkoita kielitaidottomuutta. Hiljaisuudesta huolimatta monet vangit pystyivät siis kommunikoimaan paikallisten kanssa suomen kielellä. Kuitenkin osa sotavangeista ei välttämättä osannut ollenkaan talon väen käyttämää kieltä. Esimerkiksi Tapani Ehtamon kotona

²³⁵ Köyliö-seura 2008, 171.

²³⁶ Köyliö-seura 2008, 150.

²³⁷ Köyliö-seura 2008, 175.

²³⁸ Ibid.

²³⁹ Köyliö-seura 2008, 180.

ollut vanki ei koskaan oppinut suomea, mikä loi paljon jännitystä ohjeistusten antoon työmaalla.²⁴⁰

6.3.2 Luvattomia vieraita, laulua ja musiikkia – ajanvietteitä vapaa-ajalla

Sotavankien majoituspaikat olivat kylien asukkailla hyvin tiedossa, sillä heidänhän oli tarkoitus saattaa vangit sinne työpäivän jälkeen. Paikalliset saattoivat jopa käydä vierailemassa sotavankien luona ja viettää heidän kanssa aikaa. Salaa ei kuitenkaan vankien luo menty, vaan vartijat säännöistä poiketen päästivät paikallisia vankien vieraisi. Pääsy majapaikkoihin oli hieman myös sen varassa, kuinka hyvin kaikki tunsivat vartijat. Esimerkiksi Yrjö Ruohonen kertoi, että vartioiden kanssa läheiset välit auttoivat häntä pääsemään Työväentalolle vierailemaan.²⁴¹ Työväentalolla ollessa Yrjö sai kuulla sotavankien kaunista laulua, ja kerran he jopa viettivät aikaa nuotion ääressä jutellen. Sotavangit saattoivat myös tanssia ripaskaa ja laulaa.

Heikki Rantamaa myös kuvaili vierailujen olleen välillä hyvin eläväistä.²⁴² Vierailujen yhteydessä saatettiin laulaa, soittaa ja tanssia ajan kuluksi. Joskus myös nautittiin alkoholia kaiken hivin keskellä. Musisoinnin mahdollisti vankien valmistamat soittimet. Ruohosen Yrjö muisteli vankien valmistaneen esimerkiksi balalaikkoja.²⁴³ Vuorisen Pauli taas muisti vankien luoman pullo-orkesterin.²⁴⁴ Pulloissa oli eri määrä vettä ja kepillä napauttaen näistä pulloista saatiin kuulumaan eri korkuisia ääniä. Näillä erilaisilla soittimilla vangit saivat siis aikaan paljon erilaista musiikkia. Virallisia tansseja ei siihen aikaan pidetty missään, joten monien tarve sosialisoitua paikallisten kanssa oli varmasti osasyynä vierailuihin. Sotavankien musikaalisuudesta on useita mainintoja eri ihmisten haastatteluissa. Monien haastattelujen perusteella musisointi sotavankien majapaikoissa oli jopa niin äänekkästä, että siitä sai nauttia lähiseudunkin pitäjät.²⁴⁵

6.3.3 Karkaamistapauksia paikallisten muistissa

Karkaamisia tapahtui Köyliön lähialueilla siinä missä muuallakin, ja karkaamisen halua lisäsi varmasti sodan loppuun tultaessa pelko Neuvostoliittoon palaamisesta. Kaino Orre esimerkiksi muistaa sekä paikallisten että sotavankien olleen huolissaan sotavankien kohtalosta palautusten

²⁴⁰ Köyliö-seura 2008, 172.

²⁴¹ Köyliö-seura 2008, 184.

²⁴² Köyliö-seura 2008, 130.

²⁴³ Köyliö-seura 2008, 184.

²⁴⁴ Köyliö-seura 2008, 176.

²⁴⁵ Köyliö-seura 2008, 154.

jälkeen.²⁴⁶ Urho Pyysalo myös muistaa heidän naapurissa olleen sotavangin tulleen pelokkaaksi ja totiseksi tiedostaessaan kotiinpaluun lähestyvän.²⁴⁷ Ajatus kuolemasta heti rajalla ei ollut vain suomalaisten itse keksimä huhu, vaan sotavangit itse myös uskoivat kohtalonsa päättyvän äkisti heti rajan ylitettyään. Salme Miettinen Tuiskulasta muistaa myös sotavangin, joka pelkäsi Neuvostoliittoon paluuta.²⁴⁸ Sotavanki perusteli pelkoaan sanoin: ”heti rajalla pum-pum”.²⁴⁹ Ilmaisus heijastaa paljon sitä pelkoa ja epäluuloa, mitä monilla sotavangeilla oli sodan loppuessa.

Sotavangin karkaamisesta kertoi muun muassa Tapani Ehtamo, joka nuorena lapsena todisti heillä töissä olleen sotavangin karkaamisen.²⁵⁰ Tapani oli ollut vanhan Ehtamon jokisillalla leikkimässä, kunnes vanki käveli hänen ohitseensa todeten ”Nyt minä lähdän menemään”. Tapani tervehti vankia takaisin ja jatkoi leikkejään vangin jatkaessa matkaansa kohti Hakamäkeä. Myöhemmin Tapani on oivaltanut, että vanki oli luultavasti matkalla kohti länttä. Hetken päästä hänelle tuli olo, että asiasta pitäisi jollekin kertoa. Tapanilla oli olo, ettei isä ottanut tilannetta vakavasti eikä edes aseiden kanssa lähtenyt karkurin perään. Tapanin isä oli vastuussa heillä töissä olleesta vangista. Luonnollisesti karkaustapauksesta ilmoitettiin ja kuulusteluihin joutui Tapanin isän lisäksi myös vartija Aku Ketola sekä Vähätalon isäntä. Sotavangin pakomatkaan suhtauduttiin Tapanin mukaan erittäin rauhallisesti. Vanki saatiin Tapanin muistikuvien mukaan Aurassa kiinni parin päivän päästä. Paikallisten hiljainen myötätunto karkuria kohtaan saattoi hänen mukaansa johtua siitä yhteisestä käsityksestä, joka kaikilla oli Neuvostoliittoon palaavien sotavankien kohtalosta.

6.4 Sotavangit paikallisten lasten näkökulmasta

Maaseudulla työskennelleet sotavangit olivat paikallisten aikuisten lisäksi myös läsnä lasten elämässä. Haastattelujen perusteella sotavangit suhtautuivat suurilta osin lämpimästi lapsiin eri alueilla, jonne Köyliöstä vankeja lähetettiin.²⁵¹ Kaino Matomäki esimerkiksi muisteli, että Järvenpään Ylikokilla oli paljon sotavangeja, jotka pitivät lapsista.²⁵² Sotavangit saattoivat esimerkiksi tarjoilla lapsille kanttiinista saatuja tai itse tehtyjä herkuja lapsille. Tuiskulassa Eero Saha muistaa, kuinka sotavangit hakivat heidän talostaan jäitä jäätelön valmistukseen ja

²⁴⁶ Köyliö-seura 2008, 166.

²⁴⁷ Köyliö-seura 2008, 129.

²⁴⁸ Köyliö-seura 2008, 134.

²⁴⁹ Ibid.

²⁵⁰ Köyliö-seura 2008, 173.

²⁵¹ Köyliö-seura 2008, 123, 140 ja 150.

²⁵² Köyliö-seura 2008, 147.

samalla antoivat nuorelle Eerolle myös maistiaisista.²⁵³ Seurojentalolla vangit ottivat mielellään uteliaat lapset vastaan ja tarjoilivat heillekin joskus makeisia.²⁵⁴ Lapsiin kohdistuva ystävällisyys saattoi osittain johtua siitä, että monet sotavangit kaipasivat omia lapsiaan. Esimerkiksi Tuiskulassa Eila Sarin kotona ollut sotavanki oli todella murheissaan ja kaipaasi perhettään.²⁵⁵

Monien haastattelujen perusteella sotavangit herättivät paljon uteliaisuutta lapsissa. Useat paikalliset ovat kertoneet käyneensä tervehtimässä sotavankeja heidän majapaikallaan tai käyneet salaa vakoilemassa vankeja työn touhussa. Voin vain itse kuvitella kuinka jännittävää on mahdollisesti ollut vakoilla työskenteleviä vankeja tai mennä tervehtimään heitä, sillä sehän ei olisi lapsilta tietysti pitänyt olla sallittua. Esimerkiksi Tuiskulassa Eero Saha oli vierailut lapsena Tällärillä ja Reijo sekä Raimo Kuusisto olivat heidän sukulaisensa mukaan käyneet Tuiskulan Seurojentalolla tapaamassa vankeja.²⁵⁶ Pertti Rantanen saattoi ystävänsä Eskon kanssa käydä jopa 2-3 kertaa viikossa tervehtimässä vankeja heidän kotiaan lähellä olevassa majapaikassa.²⁵⁷ Pojat saattoivat välillä viedä jopa kessua vangeille.²⁵⁸

Lapset toimivat paljon sotavankien omina juoksupoikina ja elintarvikkeiden tuojina. Esimerkiksi Tuiskulasta kotoisin oleva Teuvo Varpula muisteli lapsena kerran käyneen ostamassa sotavangille lähikioskista kaljaa.²⁵⁹ Sotavanki oli huolehtinut vankityövoiman käytössä ollutta hevosta Teuvon kodissa sijainneella tallilla. Sotavanki oli antanut pojalle rahaa kaljaa varten, ja Teuvo kävikin ne sitten ostamassa. Maria Erkkilä myös muisti, että hänen isoveljensä Urpo oli käynyt jossakin Pajulan talossa ostamassa heidän sotavangilleen kessua, kun mahorkkaa ei ollut saatavilla.²⁶⁰ Ostosreissujen lisäksi lapset saattoivat hyvää hyvyttään viedä sotavangeille erilaisia elintarvikkeita, joita vastaan he saattoivat saada erilaisia puhdetöitä. Pertti Rantanen ja Toivo Tuomela muistelivat, että he esimerkiksi saattoivat viedä leipää vangeille ja saada siitä vastineeksi esimerkiksi puukon tuppeja.²⁶¹ Kuitenkaan vaihtokauppaa ei läheskään aina käyty, sillä heille leivän vienti ei ollut lisätienestintä hankintaa. Myös siihen aikaan teini-ikäinen Irma Mäntylä kävi ystävänsä Irenen kanssa heittämässä Vanhankartanon sivutilalla Pajulan kartanossa olleille vangeille omenia piikkilanka-aidan

²⁵³ Köyliö-seura 2008, 123.

²⁵⁴ Köyliö-seura 2008, 140.

²⁵⁵ Köyliö-seura 2008, 132.

²⁵⁶ Köyliö-seura 2008, 123 ja 140.

²⁵⁷ Köyliö-seura 2008, 152.

²⁵⁸ Ibid.

²⁵⁹ Köyliö-seura 2008, 135.

²⁶⁰ Köyliö-seura 2008, 144.

²⁶¹ Köyliö-seura 2008, 154.

ylitse.²⁶² Omenat olivat maistuneet nälkäisille vangeille hyvin. Pauli Vuorinen myös kertoi, kuinka kylän ”vanhemmat pojat” toivat vangeille pilsneriä jopa kerran viikkoon.²⁶³ Juomien nauttimisen jälkeen kelpasi musisoida.

Sotavangit osasivat myös viihdyttää paikallisia lapsia tekemällä heille erilaisia jäyniä. Järvenpään Ylikokilla sotavangit muun muassa huiputtivat lapsia esittämällä, että heillä oli lintu kädessään. Vangit saivat tuohen ja kämmeniensä avulla muodostettua lintumaisia ääniä ja lapset seurasivatkin vankeja kauan ennen kuin tajusivat tulleen huiputetuiksi.²⁶⁴ Pauli Vuorinen kertoi myös yhdestä pilasta, jonka kohteeksi hän ja Kaino Matomäki joutuivat.²⁶⁵ Sotavangit olivat houkutelleet pojat heidän majapaikkaansa sisälle juuri ennen ovien lukitsemista yöksi. Portit laitettiin kiinni ja nuorille tuli kova hätä päästä ulos, etteivät olisi jääneet sinne koko yöksi. Vangit kolistelivat ja pelottelivat poikia ennen kuin vartijat tulivat päästämään heidät ulos. Pauli ei ollut varma oliko jäynä pelkästään sotavankien käsialaa, vai oliko vartijatkin olleet kenties juonessa mukana.

Sotavangit saattoivat omia lapsiaan kaivatessa myös nostella paikallisia lapsia syliin, kantaa heitä harteillaan ja kuljettaa heitä myös esimerkiksi pyörän kyydissä tarpeen tullen. Impi Marttila kertoi, kuinka heidän talossa työssä ollut sotavanki saattoi itkeä pitäessään heidän nuorimmaista lasta, Liisiä, sylissään.²⁶⁶ Uteliaisuuden viedessä voiton Impi sai kysyttyä venäjää osaavan tuttavansa avulla syytä tähän tunteikkaaseen reaktioon. Impi sai kuulla, että vangilla oli juuri Liisin ikäinen lapsi kotona. He olivat vaimonsa kanssa juuri hiljattain menneet naimisiin ja olivat myös saaneet pienen tyttölapsen. Liisi muistutti häntä paljon omasta lapsestaan ja siksi hän oli myös hyvin kiintynyt lapseen. Sotavanki usein puhui paljon Liisille. Kolmevuotias Liisi tuli hyvin toimeen uuden tulokkaan kanssa ja hän jopa juoksi aina vangin luokse hänet nähdessään.

6.5 Kielletty rakkaus

Sotavankien läsnäolo paikallisten elämässä mahdollisti myös ystävyyttä syvemmät seurustelusuhteet, jotka johtivat myös mahdollisesti lapsien syntymään. Monien muistelmien perusteella Köyliön alueella tämä ei ollut poikkeus.²⁶⁷ Seurustelu eri maiden sotilaiden kanssa herätti vaihtelevia asenteita suomalaisissa siviilien ja viranomaisten keskuudessa. Esimerkiksi

²⁶² Köyliö-seura 2008, 181.

²⁶³ Köyliö-seura 2008, 176.

²⁶⁴ Köyliö-seura 2008, 150.

²⁶⁵ Köyliö-seura 2008, 177.

²⁶⁶ Köyliö-seura 2008, 138–139.

²⁶⁷ Köyliö-seura 2008, 97–220.

saksalaisten sotilaiden kanssa seurustelua ei voitu virallisella taholla täysin tuomita Suomen ja Saksan välisten suhteiden takia.²⁶⁸ Saksalaisen sotilaan kanssa tapailu herätti paheksuntaa, mutta sitä ei missään vaiheessa kielletty eikä sen johdosta ketään rankaistu. Tilanne oli neuvostoliittolaisten sotilaiden kohdalla toinen. Seurustelu neuvostoliittolaisen sotilaan ja esimerkiksi neuvostosotavangin kanssa nähtiin rangaistavana tekona.²⁶⁹ Rangaistuksiin kuului sakko tai mahdollisesti jopa vankeustuomio. Kuitenkin siitä huolimatta erilaisten tahojen kautta on saatu selville, että seurustelua sotavankien kanssa on silti tapahtunut. Maatiloille sijoitettujen vankien kanssakäyminen siviilien kanssa oli ajoittain hyvinkin aktiivista, mikä mahdollisti syvempien suhteiden syntymisen.

Ajatus suomalaisten naisten seurustelusta neuvostosotilaiden kanssa herätti paheksuntaa muun muassa rotuajattelun näkökulmasta. Pelko suomalaisen ”rodun” sekoittumisesta nähtiin omana uhkakuvanaan sodan aikana.²⁷⁰ Näissä yhteyksissä usein sekoittuminen ilmaistaan saastumisena, mikä osoittaa hyvin sen ajan käsitykset neuvostoliittolaisista alempiarvoisena ja likaisena kansana. Tämä pelko ulottui armeijaan asti, sillä marraskuussa 1941 everstiluutnantti V. A. Kotilainen esitti ehdotuksen yleisesikunnan päällikölle, jossa kiinnitettiin huomiota sotavankien ja lottien majoitusten eristämiseen sekä sairaalahenkilökunnan ikään.²⁷¹ Tämän ehdotuksen myötä sotavankeja hoitavien sairaanhoitajien ja apulaishenkilökunnan vähimmäisikä olisi mahdollisuuksien mukaan yli 30 vuotta.²⁷² Tällä toimenpiteellä pyrittiin siis vähentämään armeijan sisällä sotavankien ja naisten välistä seurustelua. Luonnollisesti seurustelu sodan vastapuolen kanssa nähtiin paheksuttavana tekona, mutta sen ajan rotuajattelun myötä ajatusmaailma kiinnittyi eritoten neuvostoliittolaisten alempiarvoisuuteen ja saastaisuuteen enemmän kuin vihollisuuteen.

Tätä aihetta tutkiessani myönnän ajatusmaailmani olleen hyvinkin vanhanaikainen. Mielikuva sotavankien ja paikallisten naisten välisestä seurustelusta nostatti mieleeni ajatuksen siitä, että aloitteen tekijä olisi aina ollut sotavanki. Näkemykseni luultavasti heijastuu yhä edelleen paljon vallalla olevaan ajatukseen siitä, että heterosuhteissa aloitteen tekijä on aina mies. Tietenkään tilanne ei ole koskaan ollut näin mustavalkoinen. Hellyydenosoitukset eivät ole myöskään aina saaneet vastakaikua. Esimerkiksi Ira Vihreälehto tutkimuksissaan oli löytänyt Köyliön sotavankileirin aineistoja tutkiessaan sotavangin tekemän

²⁶⁸ Westerlund 2011, 11–12.

²⁶⁹ Ibid., 65–66.

²⁷⁰ Danielsbacka 2016, 134.

²⁷¹ Ibid.

²⁷² Danielsbacka 2016, 135.

valituksen.²⁷³ Valituksessa Köyliön sotavankileirin piiriin kuulunut vanki oli kertonut poliiseille työnantajansa tyttärestä, joka on ilmeisesti seurustellut talossa työskennelleen toisen sotavangin kanssa. Sotavankitarkastajan käynnin yhteydessä isäntä oli myös tästä asiasta valehdellut. Vanki vihjaili myös tyttären käyneen mahdollisesti Porissa suorittamassa abortin tämän suhteen takia. Valituksen tehnyt sotavanki kääntyi poliisin puoleen, sillä kyseinen tytär oli myös ahdistellut häntä tulemalla keskellä yötä kutsumatta vangin huoneeseen. Sotavanki pyysi myös siirtoa toiseen maalaistaloon töihin, sillä ei halunnut syyllistyä aviorikokseen talon tyttären kanssa. Vangilla itsellään oli vaimo ja lapsia kotona Neuvostoliitossa. Tämän esimerkin avulla haluan tuoda esille omien käsityksieni ristiriitaisuuden todellisuuden kanssa, sillä sodan aikaan naiset olivat yhtä lailla aktiivisesti aloitteen tekijöitä eivätkä passiivisia vastaanottajia erilaisille hellyydenosoituksille. On myös hyvä huomioda, ettei kaikki naisten osoittama huomio ole ollut tervetullutta ja vastavuoroisesti kaikki sotavankien osoittama huomio ei ole välttämättä ollut soveliaista.

6.6 Enemmän kuin ystävyyttä

Köyliössä oli usean ihmisen tiedossa paikallisten naisten varsin aktiivinenkin kanssakäyminen sotavankien kanssa. Esimerkiksi sotavankien majapaikassa Tällärillä naisia kävi miesten tavoin tervehtimässä sotavankeja, ja samassa yhteydessä aikaa vietettiin muun muassa tanssien.²⁷⁴ Naiset siis osallistuivat yhtä lailla illanviettoihin paikallisten miesten rinnalla. Reino Ehtamo esimerkiksi muistaa kuullensa sekä nähneensä paikallisten tyttöjen saattaneen sotavankeja majapaikkoihinsa.²⁷⁵ Reino myös arvelee lähes kymmenkunta lasta syntyneen Köyliössä tällaisten saattoreissujen tuloksena.²⁷⁶ Kepolasta kotoisin oleva Eevi Silvola myös muistaa, kuinka sotavangit ”kävivät flikoilla”.²⁷⁷ Sotavankien majapaikat eivät olleet siis ainut kohtaamispaikka, vaan sotavangit saattoivat vierailla myös naisten luona. Eevin mukaan heidän lähiseudulle ei kuitenkaan syntynyt lapsia näiden suhteiden myötä. Säännöt sotavankien tapaamisesta oli kyllä tiedossa, mutta niitä kierrettiin usein paikallisten ja vartijoiden toimesta. Ruohosen Yrjön mukaan Kepolan Työväentalolla ei olisi esimerkiksi saanut kuin ”pojanklopit” käydä, mutta saattoi sielläkin joskus naisiakin välillä vierailla.²⁷⁸ Yrjö kommentoi asiaa haastattelussaan sanoin: ”Rakkaus on suuri voima”.

²⁷³ Vihreälehto 2018, 181.

²⁷⁴ Köyliö-seura 2008, 135.

²⁷⁵ Köyliö-seura 2008, 114.

²⁷⁶ Ibid.

²⁷⁷ Köyliö-seura 2008, 191.

²⁷⁸ Köyliö-seura 2008, 184.

Naisten vierailut sotavankien luona eivät aina kuitenkaan olleet romanttisia, vaan osa naisista saattoi vierailla sotavankien majapaikoissa myös muista syistä. Esimerkiksi Pajulasta kotoisin oleva Irene Suokanto muistaa käyneensä vierailemassa sotavankeja heidän majapaikassaan, koska oli kiinnostunut kielistä. Irene yhdessä sotavankien kanssa esimerkiksi käänsivät erilaisia tekstejä kieleltä toiselle. Irenelle kertyi näiden vierailujen myötä paljon erilaisia käännöstekstejä ja muistiinpanoja tulevaisuutta varten. Jotkut paikallisista ihmettelivät Irenen rohkeutta käydä sotavankien vieraana. ”Silloin en osannut pelätä, nyt jo itsekin ihmettelen rohkeuttani”, toteaa Irene.²⁷⁹ Kuitenkin ihastuksen tunteita esiintyi, vaikka Irenen vierailut eivät olleetkaan romanttisia. Esimerkiksi Irma Mäntylä myöntää olleensa ihastunut heillä töissä olleeseen sotavankiin Michailiin.²⁸⁰ Iloinen, pitkä ja vaalea 24-vuotias nuori mies olisi varmasti herättänyt ihastusta kenessä tahansa 16-vuotiaassa nuoressa tytössä, eikä Irma ollutkaan alueella ainut Michailiin ihastunut. ”Kun oli nuori, ei pohtinut sen enempää sitä, kuka oli vanki ja kuka ei”, toteaa Irma osuvasti haastattelussaan.

Mainintoja jälkikasvun synnystä seurustelun ohella esiintyi monien haastattelujen yhteydessä. Monet siis epäilivät paikallisten naisten saaneen lapsia sotavankien kanssa. Kaino Orre esimerkiksi haastattelussaan kertoi Köyliöön syntyneen vajaa kymmenen sotavangin lasta, mutta luku on ennemminkin arvio kuin varmaa tietoa.²⁸¹ Mahdollisten sotavankien lasten määrä vaihtelee haastatteluissa yhden ja kymmenen välillä. Joillain haastateltavista arviot ovat varmempia kuin toisilla. Veikko Lähtenmäki esimerkiksi tiesi Pyhäjoella syntyneen kolme sotavangin lasta.²⁸² Toisilla tieto sotavankien lapsista on saattanut kantautua heidän korviin monien välikäsien kautta, mutta osalla tieto perustuu omiin havaintoihin. Pajulasta kotoisin oleva Irma Mäntylä esimerkiksi muistaa lapsen syntyneen yhteen Pajulan taloista.²⁸³ Lapsen isäksi epäiltiin Irmankin talossa töissä ollutta sotavankia, mutta talon isäntä kuitenkin epäilyistä välittämättä tunnusti lapsen omakseen. Omiin havaintoihin perustuvaa tietoa löytyy myös Reino Ehtamolta, joka tiesi yhden talon majoittavan välillä sotavankiaan talon tiloissa luvatta.²⁸⁴ Talo sijaitsi kaukana sotavankien majoituspaikasta, joten he kokivat käytännöllisemmäksi joskus majoittaa vankia heidän tiloissaan yön yli. Myöhemmin talon tytär tuli raskaaksi ja lapsen oletettu isä oli talossa töissä ollut sotavanki. Tästä todistaa sotavangin pelko mahdollisista rangaistuksista, jos isyys saataisiin selvitettyä.

²⁷⁹ Köyliö-seura 2008, 188.

²⁸⁰ Köyliö-seura 2008, 179.

²⁸¹ Köyliö-seura 2008, 166.

²⁸² Köyliö-seura 2008, 194.

²⁸³ Köyliö-seura 2008, 179.

²⁸⁴ Köyliö-seura 2008, 115.

Haastatteluista löytyneiden kommenttien perusteella naisten ja sotavankien välinen kanssakäynti ei ollut siis mikään salaisuus monelle paikalliselle. Kuitenkin huomiota herättävä asia on se, ettei melkein missään haastattelussa ole mainittu näitä sotavankeja tai naisia nimeltä. Joissain kertomuksissa kyllä saatetaan mainita alue tai lähin sotavankien majapaikka, mutta tarkempia tietoja ei näistä kertomuksista löydy. Aihe ei myöskään välttämättä paikallisella tasolla noussut pinnalle usein, koska asiasta vaiettiin systemaattisesti. Vaikenemisen syitä on monia, ja luonnollisesti jokaisen naisen kokemukset vaihtelevat yksilöittäin. Kuitenkin sen aikaisten käsitysten mukaan avioliiton ulkopuoliset suhteet nähtiin paheksuttavana tekona. Enemmän paheksuntaa aiheutti myös tällaisten suhteitten yhteydessä syntyvät lapset, joiden tulevaisuutta tulisi myös varjostamaan nämä asenteet esiaviollisia suhteita kohtaan. Jos tiedettiin naisen olleen suhteessa neuvostosotavankiin, olisi tilanne vielä vaikeampi naiselle, sillä teko oli kriminalisoitu jo sodan alkuvaiheissa. Paheksunnan kohteeksi joutui näissä suhteissa nainen ja mahdollisesti suhteesta syntynyt lapsi. Näiden asenteiden takia luultavasti moni on halunnut pitää havaintonsa naisten seurustelusta ja mahdollisista lapsista omana tietonaan. Esimerkiksi Voitto Niemisen mukaan Kepolassa sotavankien ja naisten välisestä seurustelusta kyllä tiedettiin, mutta aiheesta ei pahemmin puhuttu.²⁸⁵

6.6.1 Yöllisiä tapaamisia, rakkauden tunnustuksia ja ilmiantoja – Kiukaissa sattunut tapaus

Ira Vihreäpelto on kirjassaan ”Kunnes rauha heidät erotti: Neuvostosotavankien ja suomalaisten suhteet jatkosodan aikana” kuvannut taitavasti neuvostovankien ja paikallisten naisten välillä olleita suhteita sodan aikana haastattelujen ja arkistoaineistojen avulla. Kirjassa silmäni osui eräs Vihreäpellon löytämä tapahtumaketju, johon mitä luultavimmin liittyy sotavankileiri 1:n alaisuudessa olleita sotavankeja ja paikallisia naisia. Kiukaisten Satana-hka Oy:llä oli töissä sotavankityövoimaa jatkosodan aikana.

Vuonna 1944 paljastui, että eräässä Kiukaisten pitäjässä oltiin järjestetty luvattomia tapaamisia sotavankien ja paikallisten naisten välillä. Useita ihmisiä kuulusteltiin asian tiimoilta, ja kuulustelujen aikana ilmiannettiin muita henkilöitä osallisiksi tähän toimintaan. Näin kuulusteltavien määrä kasvoi sitä mukaan, kun edellistä asiaan osallistunutta oli jututeltu. Kuulusteluista selviää, että yhden paikallisen naisen asuntoa oli pidetty niin sanottuna kokoontumispaikkana, jonne parakin vartija toi sotavankeja öisille vierailuille. Sitä mukaa kun kiinnostuneita naisia oli, toi parakin vartija sotavankeja pyynnöstä asuntoon

²⁸⁵ Köyliö-seura 2008, 189.

tapaamisia varten. Näihin vierailuihin osallistui vaihteleva määrä sotavankeja sekä paikallisia naisia, mutta tapahtumissa oli selkeästi oma ydinporukka mukana toiminnassa alusta alkaen.²⁸⁶

Alkuun tapaamisissa oli mukana kolme naista, parakin vartija Ville sekä kaksi sotavankia, ”luutnantti” ja ”kokki”. Kohtaamispaikkana toimi kulkukauppiaan vaimon Alman asunto, sillä hänen aviomiehensä oli näinä aikoina poissa ja näin välttyttiin kiinnijäämiseltä. Alma ei kuitenkaan ollut tapaamisten alkuperäinen järjestäjä, vaan ehdotuksen toi ilmoille hänen ystävänsä, työmiehen vaimo Fanni. Kaikista tapahtumavyyhdyksissä mukana olleista henkilöistä Fanni oli jo ennestään tuomittu sotavankien kanssa seurustelusta. Kuulustelujen perusteella hän oli myös kaikista naisista aktiivisin tapailun suhteen. Fannilla oli tiedettävästi erittäin omistushaluinen aviomies, jonka vuoksi naista ei kaikkiiin tapaamisiin kuitenkaan kutsuttu. Muut henkilöt kokivat Fannin riskiksi, sillä he olisivat saattaneet jäädä kiinni hänen aviomiehen vahtiessa alituisen vaimonsa liikkeitä kylällä. Tapaamisten rikollisuus siis oli joukolla tiedossa. Kolmas nainen osana tätä ydinporukkaa oli Fannin ja Alman ystävä, nahkatehtaalla työskennellyt Miina. Myöhemmin joukkoon liittyi mukaan työmiehen vaimo Marjatta, joka pyysi vartijaa tuomaan hänen seuraksi oman sotavangin. Vartija saapuikin seuraavalla kerralla uusi sotavanki ”vääpeli” mukanaan. Kutsutut sotavangit vaihtelivat myös kutsuttujen naisten mukaan. Esimerkiksi kun Fanni jäi kutsumatta, ei myöskään luutnantti ollut mukana. Ilmeisesti luutnantti oli Fannin mielitietty, joten hänen ollessa poissa ei sotavankia otettu tapaamiseen mukaan.²⁸⁷

Näissä öisissä tapaamisissa kuulustelujen mukaan paikalliset naiset ja mukaan tuodut sotavangit saivat rauhassa tutustua toisiinsa. Yhdessäoloon kuului keskustelua, halailua ja myös intohimoisempaakin kanssakäymistä. Kuitenkin vain yksi tapaamisiin osallistuneista naisista myönsi harrastaneensa seksiä sotavangin kanssa. Monilla siis tapaamiset rajoituivat vain halauksiin ja muihin hellyydenosoituksiin keskustelun rinnalla. Tapaamisten yhteydessä saatettiin nauttia alkoholia tai esimerkiksi alkoholille korvikkeena toiminutta denaturoitua spriitä. Monien kuulustelujen perusteella alkoholia tarjottiin avokätisesti vierailijoille. Osa vangeista ja naisista saattoivat myös viettää kahdenkeskistä aikaa. Kuulustelujen perusteella jokaisella tapaamisiin osallistuneilla oli selkeästi oma mielitiettynsä, kenen kanssa halusi viettää aikaa näissä salaisissa tapaamisissa.²⁸⁸

Yhteydenpitoon sotavankien kanssa liittyi myös pakettien ja kirjeiden lähettelyä sotavangeille, luonnollisesti luvattomasti. Tämän tapahtumavyyhdyksinkin Vihreäpelto sai

²⁸⁶ Vihreälehto 2018, 172.

²⁸⁷ Vihreälehto 2018, 172–173.

²⁸⁸ Vihreälehto 2018, 175–177.

selville, kun hän aineiston joukosta löysi vuolaan rakkauskirjeen yhdelle paikalliselle naiselle, johon sotavanki oli palavasti rakastunut. Kuitenkaan tunteet eivät aina olleet molemmin puoleiset näissäkään piireissä. Esimerkiksi rakkauskirjeessä suosionosoituksen saanut nainen näki heidän kanssakäymisen enemmänkin pinnallisena tapailuna, kuin rakkaussuhteena. Tämän tapahtumavyyhdin seurauksena kaksi ihmistä pidätettiin ja kymmenkunta ihmistä kuulusteltiin asian tiimoilta.

6.7 Neuvostovankien jälkeläiset

Tähän kappaleeseen olen koonnut erilaisia haastatteluja ihmisiltä, jotka ovat jakaneet kokemuksistaan sotavangin jälkeläisenä maailmalle. Osa haastatteluista on otettu muualla julkaistuista lehtijutuista tai kirjoista, ja yksi haastattelu on tätä tutkimusta varten laadittu. Suunnitteilla oli haastatella useampaa henkilöä tutkimusta varten, mutta ongelmaksi osoittautui aiheen arkaluontoisuus. Vaikka tutkimusta tehdessä oli tieto lähialueilla haastateltavista ihmisistä, ei moni ollut halukas keskustelemaan aiheesta syvällisesti. Näin ollen haastatteluosiomme tutkimuksessa jää valitettavan tyngäksi. Haluan myös painottaa, että haastattelusta kieltäytyminen on täysin heidän oikeutensa enkä halua tätä päätöstä tuomita. Minä en ole koskaan yksilönä joutunut taistelemaan identiteettini kanssa, koska minä olen ollut tietoinen sukujuuristani ja vanhemmistani. Näin ollen en voi tuomita ketään siitä, että he eivät näin arkaluontoisesta asiasta halua keskustella.

Tämän kappaleen tarkoituksena on luoda kuvaa siitä, millaisen jäljen sotavangit ovat jättäneet jälkeensä sodan aikana. Mielestäni on tärkeätä ottaa huomioon suhteissa syntyneet lapset, sillä heidän kokemuksensa sodan jälkeen heijastavat hyvin myös sen aikaista ajattelua sotavankien lapsista. Iso kiitos kaikille kappaleessa esiintyville ihmisille, jotka ovat pystyneet kertomaan omasta taustastaan ja lapsuudestaan. Ilman näitä kertomuksia olisi lähes mahdotonta ymmärtää toisen maailmansodan jälkiä seuraavissa sukupolvissa.

6.7.1 Irmeli Mannelöfin kokemukset sotavangin lapsena

Haastattelimme 2.6.2020 yhdessä Elina Parkkilan ja sotakamreeri Ilpo Nurmen kanssa Irmeli Mannelöfiä, joka halusi kertoa omista kokemuksistaan sotavangin jälkeläisenä. Hänen isänsä oli upseerivankina töissä Mellilässä maatilalla. Irmelin kokemukset eivät suoraan heijasta sitä yleistä käsitystä sotavankien jälkeläisten kohtelusta ja kokemuksista, vaan tuo esille hieman poikkeavaa näkökantaa. Tutkimuksen liitteistä löytyy myös haastattelun yhteydessä otettu kuva Irmelistä (Liite 8). Seuraava osio on koottu haastattelun aikana kertyneistä muistiinpanoista.

Irmeli syntyi 20.6.1944 Loimaalla, jossa hän on myös lähes koko elämänsä varttunut. Ennen syntymäänsä Irmelin äiti, Hilma, asui sodalta paossa Mellilän ratapihan läheisyydessä olevassa vuokra-asunnossa. Yhdessä Hilman kanssa asui myös Irmelin isovelji, joka oli syntynyt vuonna -38. Hilma mahdollisesti hyödynsi leipurin taitojaan läheisellä maalaistalolla Mellilässä, mutta mitään varmaa tietoa maalaistalossa työskentelystä ei Irmelillä ole. Hilman aviomies, Viljo, oli suurimman osan tästä ajasta rintamalla. Loimaalle perhe muutti vasta hieman ennen Irmelin syntymää.

Tietoa omasta isästään Irmeli on saanut nuorena äidiltään, sekä aikuisiällä venäläisiltä sukulaisiltaan heidän ottaessa Irmeliin yhteyttä. Irmelin isä, luutnantti Shafik Sharifovits Viktagirov, oli kotoisin Orenburgista Neuvostoliitosta. Hänen vangitsemisajankohtansa oli jatkosodan alussa 19.10.1941. Hänet oli sijoitettu Köyliön sotavankileirin kautta Mellilään maalaistaloon töihin. Irmeli ei pystynyt varmaksi sanomaan isänsä ammattia eriävien tietojen vuoksi, mutta oletettu ammatti oli opettaja. Shafikilla oli myös vaimo ja perhe Neuvostoliitossa. Jatkosodan loppuessa vuonna 1944 Shafik palautettiin takaisin Neuvostoliittoon, jonka jälkeen hän joutui takaisin rintamalle vuodeksi. Myöhemmin Shafik menehtyi neuvostoliittolaisella vankileirillä jouduttuaan vangituksi oletetusti maanpetturuudesta

Vanhempiensa tapaamisesta ja yhteiselosta Irmelillä ei ole kovinkaan paljon tietoa. Hän olettaa vanhempiensa tavanneen Mellilässä, jossa molemmat yhteen aikaan asuivat. Esimerkiksi kysymys yhteisestä kielestä oli Irmelille arvoitus, koska hän tiesi äitinsä osanneen vain suomea. Kuitenkin Hilma omisti venäjän sanakirjan. Mielenkiintoinen yksityiskohta on myös vanhempien eriävät uskonnot, Hilma oli kristitty ja Shafik oli muslimi. Nuorempana Irmeli ei nähnyt tarvetta kysellä sen enempää isästään, joten moniin kysymyksiin ei valitettavasti ole vastauksia. ”Olisi ollut asioita, mitä olisi voinut kysyä”, Irmeli toteaa, ”kuitenkaan ei tullut tilaisuutta tai hetkeä, jolloin kysyä”. Yhteistä elämää oli myös harkittu sodan jälkeen, mutta se ei erinäisistä syistä onnistunut. Shafikilla oli kaipuu palata takaisin Suomeen Hilman sekä Irmelin takia.

Isyyden lisäksi Irmeli ei nuorempana tiennyt paljoa isästään. Tietoja isän oleskelusta Suomessa oli rajallisesti, mutta kuitenkin olemassa. Isän elämä sotavankeuden jälkeen oli täysin Irmeliltä pimennossa. Vähäisestä informaatiosta huolimatta Irmelillä on aina ollut kiinnostusta selvittää omat juurensa. Tilanteeseen tuli muutos, kun Irmelin sukulaiset Venäjältä löysivät hänet. Hänen olemassaolonsa on ollut tiedossa isän puolen suvulla pitkään ja heillä oli kiinnostus löytää kadonnut sukuhaara. Venäjällä asuvan suvun kautta Irmeli on

myöhemmin saanut lisää tietoa isästään ja venäläisestä suvustaan. Irmeli on säännöllisesti yhteydessä heihin muun muassa kuvia ja viestejä lähettämällä.

Jo kouluikäisenä Irmeli oli tietoinen isästään. Hilma oli Irmelille asiasta kertonut hänen ollessa todella nuori. Irmeli haastattelun alkuvaiheissa heti totesikin: ”Asia on tiedetty aina”. Viljon palatessa takaisin rintamalta oli perheen sisällä tiedossa, että lapsi ei ollut hänen. Irmeli kuvasi tiedon olleen itsestäänselvyys. Perheessä asiasta oltiin avoimia eikä sitä häneltä salattu. Eriarvoista kohtelua ei ollut perheen sisällä eikä lähipiirissä. Irmeli arveli tämän johtuneen siitä, ettei lähipiirissä niin sanotusti osattu epäillä isyyttä. Lapsen oletettiin olleen perheen isännän. Irmeli totesikin haastattelun aikana, että Hilman ja Viljon avioliitto Irmelin syntymän aikaan niin sanotusti pelasti hänet pahalta kiusaamiselta ja epäilyiltä. Hankalasta tilanteesta huolimatta Viljo, Hilman aviomies, ei osoittanut Irmeliä kohtaan eriarvoista kohtelua. Sodasta kotiuduttaan oli hänen vaikea käsitellä sodassa tapahtuneita asioita, jonka vuoksi hän alkoholisoitui pahasti. Tämä oli yksi isoimmista syistä avioparin eroon pari vuotta sodan jälkeen. Erosta huolimatta Viljo piti perheeseen kuitenkin yhteyttä Irmelin isoveljen takia. Avioparin vaikeasta tilanteesta huolimatta Viljo ei kohdistanut Irmeliin vihaa, mutta ei sinänsä häneen hirveästi kiinnittänyt myöskään ylimääräistä huomiota. Vaikka Irmelin syntyperää ei niin sanotusti epäilty, on hänen tummiin piirteisiin kiinnitetty huomiota vanhemmalla iällä. Monet ovat esimerkiksi luulleet Irmelin olevan romanitaustainen tummien hiustensa vuoksi. Irmeli useaan otteeseen haastattelun aikana totesi, ettei häneen ole kohdistunut syntyperänsä vuoksi eriarvoista kohtelua perheen sisällä kuin lähipiirissäkään. Irmelille tieto isänsä henkilöllisyydestä ei ole koskaan ollut hänelle vaikea asia, mutta tarve puhua asiasta on noussut myöhemmällä iällä enemmän esille.

6.7.2 Elämä sotavangin jälkeläisenä – Lilja Rönkkö ja Veikko Immonen

Lilja Rönkkö sekä Veikko Immonen kertoivat kokemuksistaan sotavankien lapsina Apu-lehdessä vuonna 2018.²⁸⁹ Tämä osio on tiivistelmä Juha Heiskanen luomasta artikkelista, jolla haluamme tuoda esille eriäviä kokemuksia sotavankien lasten kokemuksista. Tiivistelmän artikkelista on luonut Elina Parkkila.

Lilja Rönkön vanhemmat tapasivat toisensa jatkosodan aikana maatilalla työskennellessään. He kuuluivat samaan ikäluokkaan, joten tutustumiselta oli vaikea välttyä. Liljan isä, Jaakko, saapui

²⁸⁹ Heiskanen 2018, 24–29.

Suomeen sotavankina Virosta. Jaakko työskenteli sodan aikana Leningradin sotilaslentokentällä, kunnes saksalaiset valtasivat Viron ja osia Leningradin alueesta. Jaakko taisteli inkeriläisistä kootussa Erillinen pataljoona 6:ssa. Suomeen hän päätyi kertomansa mukaan Suomen ja Saksan välisten sotavankivaihdosten kautta. Suomessa espoolaisella maatilalla työskennellessään Jaakko tapasi Liljan äidin, Ainon. Pari rakastui toisiinsa tulisesti ja ei kestänyt kauaa, että Aino oli raskaana. Pari vihittiin 10. kesäkuuta 1945. Jaakko oli inkerinsuomalainen ja häneltä löytyi sukua myös Suomesta. Näiden kytköksien avulla Jaakko oli varma siitä, että saisi jäädä Suomeen sodan päätyttyä. Kuitenkin sodan loppuessa sotavankeja alettiin palauttaa Neuvostoliittoon ja tämä myös koski Jaakkoa. Neuvostoliittoon palatessaan hän joutui kymmeneksi vuodeksi vankileirille Uralille, jossa hän oppi muurarin ammatin.

Lilja tapasi isänsä ensimmäisen kerran vasta 35-vuotiaana. Sitä ennen hänen lapsuutensa oli raskas. Ensimmäiset kuusi vuotta Lilja eli enonsa luona hyvissä oloissa. Kuitenkin äidin mennessä naimisiin suomalaisen miehen kanssa, tilanne muuttui. Jos Liljan isän henkilöllisyys tuli puheeksi, asiasta vaiettiin ja siirryttiin muihin keskustelunaiheisiin. Vaikkei Aino koskaan kertonut Liljalle hänen isästään, osasi Lilja aavistaa jotain jo lapsena. Nuorena Lilja sai kuulla nimittelyä. ”Minua kutsuttiin ryssän pennuksi, häpesin ja vaikenin”, kuvaa Lilja kohtaamaansa eriarvoista kohtelua. ”Elin omassa maailmassani ja yritin olla huomaamaton.” Perheen sisällä Liljan isäpuoli kohteli lasta julmasti muun muassa nimittelemällä ja uhkailemalla. Lilja kertoi, ettei ole ollut missään yhteyksissä äidinpuoleiseen sukuun. Jaakon olemassaolosta tuli varmistus vasta 70-luvulla, jolloin Liljan äiti sai kirjeen Jaakolta. ”Sun isäs on elossa”, kertoi Aino puhelimesta tyttärelleen. Kirje herätti Liljassa paljon tunteita. Myöhemmin Lilja lähti tapaamaan isäänsä Ukrainaan, johon hän perheensä kanssa oli asettunut. Ensitapaaminen oli Liljalle tunteita herättävä positiivinen kokemus. Tyhjä tunne Liljan sydämessä täyttyi tavattuään isän puolesta sukua. Lilja tunsu kuuluvansa ensimmäistä kertaa joukkoon.

Veikko Immosella heräsi kiinnostus sukujuuriaan kohtaan vasta vanhemmalla iällä vuonna 2012. Veikolla ei ollut isästään aikaisempaa tietoa. Suvulta tiedustelun jälkeen hänelle selvisi, että hänen äidillään oli ollut suhde maalaistalossa työskennelleen sotavangin kanssa. Monen auttavan ihmisen kautta Veikko löysi Kansallisarkistosta isänsä vankikortin. Myöhemmin sosiaalisen median avulla Veikko onnistui saamaan yhteyden mahdolliseen sukulaiseensa, jonka kanssa selviteltiin mahdollista sukuyhteyttä. Veikko pystyi tunnistamaan samoja piirteitä itsestään sekä sukulaisistaan. Vuonna 2014 Veikko lähti tapaamaan sukulaisiaan Venäjälle Kamen-na-Obin kaupunkiin. Venäjällä oleva suku otti hänet avosylin

vastaan, ja vierailu Venäjällä osoittautui todella positiiviseksi kokemukseksi. Kuvien ja kertomusten perusteella Veikko on varma isänsä henkilöllisyydestä, eikä tunne asiasta häpeää. ”Mieluummin olen venäläisen sotavangin poika kuin jonkun peräkammarin pojan jälkeläinen”, toteaa Veikko.

Veikon isän henkilöllisyydestä vaiettiin, eikä hän koskaan saanut tietää paljoakaan isästään. Vaikka keskustelua isästä oltaisiin käyty, ei Veikko lapsena olisi siihen välttämättä osannut kiinnittää huomiota. Kuitenkin jotain Veikon alitajuntaan jäi isästään. Vuosien aikana Veikon äiti antoi hänelle huomaamattomia vihjeitä, mutta suurempaa keskustelua isästä ei käyty. Kiinnostusta isää kohtaan on kuitenkin ollut. ”Päätin sata kertaa kysyä hänestä, mutta en sitten kysynyt”, toteaa Veikko. Lapsuudessaan Veikko koki eriarvoista kohtelua muilta. Kuitenkaan kiusaaminen ei kohdistunut Veikon venäläisiin juuriin, vaan hänen isättömyyteensä. Hän ei siis kokenut ryssittelyä, vaikka joutuikin kiusaamisen kohteeksi. Suhdetta isäpuoleensa Veikko kuvasi välttäväksi. Kiusaaminen ja tietämättömyys isän henkilöllisyydestä olivat hänellä jäänyt lapsuudesta muistiin.

6.7.3 Enemmän kysymyksiä kuin vastauksia – Marjatan kokemukset sotavangin lapsena

Ira Vihreäpelto haastatteli Marjattaa, jonka äiti Irma työskenteli sodan aikana karjakkona Mynämäen Mietoisissa sijainneella kartanolla. Marjatan isä on tiedettävästi ollut kartanossa tai lähiseudulla maalaistalossa työssä ollut sotavanki. Tällä alueella työskennelleet sotavangit olivat Köyliön sotavankileiri 1:n alaisuudessa. Haastattelu löytyy kokonaisuudessaan Ira Vihreäpellon teoksesta ”Kunnes rauha heidät erotti: Neuvostosotavankien ja suomalaisten suhteet jatkosodan aikana”.²⁹⁰ Tiivistelmän osiosta on laatinut Elina Parkkila.

Haastattelussaan Marjatta kertoo äitinsä Irman työskennelleen sota-aikana karjakkona Lehtisen kartanossa Mynämäellä. Irmalla oli suhde alueella olleeseen sotavankiin alkuvuodesta 1944, ja Marjatta syntyi myöhemmin saman vuoden marraskuussa. On todennäköistä, että Marjatan isä on lähetetty palautuskuljetusten yhteydessä takaisin Neuvostoliittoon ennen lapsen syntymää. Raskauden havaittuaan Irma on kääntynyt vanhempiensa puoleen, mutta heidän reaktio lapsensa raskauteen oli torjuva. Irma oli kertomuksen mukaan kävellyt kymmenen kilometriä naapuriin, koska hänen äitinsä ei ollut antanut Irman jäädä kotiin totuuden paljastuttua. Marjatan suhde äidin puolen perheeseen on ollut aina kylmä ja etäinen. Isästä hänellä on vain äidiltään saadut muutamat tiedot. Marjatta on kyllä vuosia myöhemmin tavannut Irman äidin,

²⁹⁰ Vihreälehto 2018, 159–169.

hänen isoäitinsä, joka ei Marjatan kanssa halunnut vaihtaa sanaakaan. Marjatta kuvaili isoäitiään sanoin: ”Kolkko nainen”.

Marjatan lapsuus kului kasvattiperheessä, sillä Irma antoi lapsensa pois vähän hänen syntymänsä jälkeen. Marjatta kyllä tapasi biologista äitiään aika ajoin, mutta heidän välilleen ei syntynyt lämmintä suhdetta. Irman perustelu adoptiolle oli, ettei hän halunnut Marjatan joutuvan elämään hyljeksittyinä ”emäntien jaloissa”. Irma ei kertonut läheisilleen Marjatan olemassaolosta. Ainoastaan naimisiin mennessään Irma mainitsi lapsesta puolisolleen, mutta ei maininnut lapsen isästä mitään. Itseasiassa vasta Irman hautajaisissa monet sukulaiset saivat tietää tyttären olemassaolosta. Salailu johtui Marjatan sanojen mukaan siitä, että hänen syntymänsä oli ”kauhein asia”, mitä hänen äidilleen oli tapahtunut. Salaisuudet isän henkilöllisyydestä tuhosivat äidin ja tyttären suhteen.

Marjatta yritti saada selville isänsä identiteettiä vuosien ajan ja hän lähettikin äidilleen useita kirjeitä asiaan liittyen. Asia oli painanut Marjatan mieltä jo teini-ikäisestä asti ja epätietoisuus isän identiteetistä oli hänelle paljon kipua tuottava asia. Marjatta kaipasi konkreettista tietoa isästään ja siitä, miten vanhemmat olivat sodan aikana tavanneet. Irma lopulta ennen kuolemaansa kertoi Marjatalle, että venäläinen sotavanki nimeltä Aleksei olisi raiskannut hänet. Muuta ei Irma sanonut muistavansa ja hän tunsi itsensä täysin voipuneeksi näiden tunnustusten jälkeen. Salaisuus oli kulkenut pitkään mukana Irman elämässä ja tunnustuksen jälkeen Marjatta ei ollut yhtään sen varmempi totuudesta kuin ennen.

Tunnustuksen todenmukaisuutta hämärtää Irman pitämä päiväkirja sota-ajalta, jossa ei ole minkäänlaisia merkintöjä sotavangista tai raiskauksesta. Päiväkirjoista kyllä selviää suuri palava rakkaus erästä sotilasta kohtaan, jonka kanssa suhde ei kuitenkaan edennyt raskauden paljastumisen jälkeen. Irma pitkään yritti uskotella monelle, että lapsi olisi kuitenkin ollut sotilaan. Häpeä ja pelko tulevasta on myös läsnä Irman tunteikkaissa päiväkirjamerkinnöissä, mutta mitään mainintaa Marjatan isästä ei löytynyt. Irma tosiaan kirjoitti merkintöjään todella tunteikkaasti. Lapseen liittyvät tunteet ja ajatukset olivat häpeän, syyllisyyden tunnon ja itseinhon värittämiä. Marjatta löysi päiväkirjan vasta Irman kuoleman jälkeen, joten päiväkirjan sisältö ja siihen liittyvät lisäkysymykset jäivät vaille selitystä.

Marjatta on päätellyt, että hänen äitinsä oli rakastunut suomalaiseen sotilaaseen, jonka kanssa suhde on epäonnistunut. Samoihin aikoihin hän on tavalla tai toisella ollut yhdessä sotavangin kanssa. Kuitenkaan Lehtisen kartanossa ei ole tietojen mukaan ollut Aleksei nimistä sotavankia, mutta kartanossa työtyttönä ollut Lilli muistaa Irman ja hänen suhteensa kartanossa olleeseen sotavankiin. Lilli oli Irman kanssa samaan aikaan kartanolla töissä, mutta ei valitettavasti muista Irman kanssa seurustellutta sotavankia. Päiväkirjamerkintöjen mukaan

Irma on myös tarkastuskarjakkona työskennellyt useilla eri maatiloilla vaihtelevasti. Kenties sotavanki on ollut töissä joissain näistä maatiloista, joissa Irma on työnsä puolesta joutunut vierailemaan. On myös mahdollista, että Irman tunnustus raiskauksesta on merkinnöistä ja eriävistä tiedoista huolimatta totta. Päiväkirjamerkinnöissään hän syyttää lähinnä itseään ahdingostaan. Ira Vihreälehto pohtii yhdessä Marjatan kanssa, että naiset yhä tänäkin päivänä syyttävät raiskauksesta ja seksuaalisesta häirinnästä usein itseään. On siis mahdollista, että syyllistämisen ja häpeän takana piilee tarina hyväksikäytöstä. Marjattakaan ei ole varma, mikä on totta ja mikä ei. Hän kuvaa äitinsä kirjoituksia ”vahtopäiksi”. Kirjoitukset eivät aina ole totuudellisia, mutta ne ovat aina tunteellisia.

Salailusta ja epätietoisuudesta huolimatta Marjatta toteaa: ”Äidin ja sotavangin suhde ei hävetä minua, eikä se määritä minua. Enemmän minuun on vaikuttanut huonot välit äidin kanssa”. Isän etsinnän avuksi Marjatta on teettänyt itsestään DNA-testin. Tulokset vahvistavat Marjatan epäilyjä ja antavat varmuuden moniin havaintoihin. Irma ei ollut valehdellut sotavangista, sillä Marjatta on vain puoliksi suomalainen. Testitulosten mukaan isän puolen sukujuuret ovat peräisin idästä. Isän sukujuuret ovat erityisesti Valko-Venäjän, Ukrainan ja Puolan alueilta. Marjatta on laajentanut etsintöjään nyt Mietoisten kylään toivoen jonkun muistavan hänen isänsä sota-ajalta. Haasteista huolimatta isän etsintä jatkuu yhä.

7 Yhteenveto

Sotavankileiri 1:n toimintaan jatkosodan aikana liittyy paljon erilaisia käänteitä, jotka ovat vaikuttaneet sotavankien ja paikallisten oloihin sota-ajan Köyliössä. Sotavankileirien toimintaan vaikuttivat tiukasti maailmalla voimassa olleet kansainväliset sopimukset. Muun muassa Geneven ja Haagin sopimuksissa käsiteltiin sodankäyntiin liittyviä säädöksiä, joita eri maat noudattivat parhaansa mukaan. Sodan aikana kansainvälisiä sopimuksia ei siis noudatettu oikeaoppisesti melkein yhdenkään sotivan maan toimesta, mutta monet maat Suomen ohella pyrkivät toimimaan sopimusten hengessä. Näissä sopimuksissa huomiota kohdistettiin myös sotavankien olosuhteisiin, mikä luonnollisesti vaikutti paljon Köyliön sotavankileirin toimintaan. Sotavankien keskuudessa erityistä kohtelua vastaanottivat upseeristoon kuuluneet sotavangit, joihin kohdistui erilaiset säädökset tavallisiin sotavankeihin verrattuna. Erilaisten poikkeusten avulla upseerisotavangit saivat esimerkiksi suuremmat ruoka-annokset ja eristetyt majoitustilat. He saivat myös itse päättää töihin osallistumisestaan.

Sotavankileiri 1 oli Suomen ainoa upseerisotavankileiri jatkosodan aikana. Kuitenkaan sotavankileirin historia ei ole näin suorasukainen, sillä vankileirin toimintaan

sisältyy paljon erilaisia vaihteita. Alun perin turvasäilövangeille tarkoitettu varavankilasta muodostui jatkosodan edetessä sekä siviili-, että upseerisotavankien sijoituspaikka. Varavankilan olemassaolo sotavankileirin rinnalla oli haasteellinen, sillä organisointia vaikeutti epäselvyys johtajuudesta, epäselvyys henkilökunnan jakautumisesta varavankilan ja vankileirin välillä, sekä turvasäilövankien luoma epäjärjestys sotavankien keskuudessa. Tilanteeseen tuli muutos, kun varavankilan tilat luovutettiin täysin puolustusvoimien käyttöön turvasäilövankien siirtyessä Karvialle. Vastavuoroisesti Karvian sotavankileiri 2:lta siirrettiin sotavangit Köyliön sotavankileirille. Muutoksen myötä Köyliössä ei ollut enää pelkästään upseerisotavankeja, niin kuin oli alun perin suunniteltu. Sotavankien moninaistuessa Köyliön sotavankileirille perustettiin kaksi eri osastoa, jotka jakautuivat upseerisotavankeihin sekä aliupseeristoon ja miehistöön kuuluvien sotavankeihin.

Suurimpia haasteita Köyliössä oli riittävien tilojen luominen sotavangeille. Kansainvälisten sopimuksien vaatimukset eivät toteutuneet jatkosodan alkupuolella, sillä sotavankileirin majoituskapasiteetti ei vastannut leirille tuotavien sotavankien määrää. Näin ollen osalle sotavangeista luotiin väliaikaisia majoitustiloja, jotka olivat kaukana ideaalista majoituksesta. Epävakaita oloja pahensi vuosien 1941-1942 elintarvikepula, jonka johdosta monet sotavangit kärsivät nälkää ruuan ollessa vähäistä. Köyliön sotavankileirillä kuolikin talvella 1941-1942 eniten sotavankeja koko jatkosodan ajalta. Kuolinsyyt useimmiten liittyivät aliravitsemukseen sekä alkeellisten majoitustilojen tuomiin rasitteisiin. Köyliön sotavankileirin muonituksen laadusta esimerkiksi löytyi kommenttia eri paikallisten haastatteluissa, joissa sotavankileirin muonituksen oletettiin olleen huonoa. Sitä se myös osittain olikin, sillä jatkosodan alkupuolella muona-annosten koot eivät vastanneet ihmisten tarvitsemää päivittäistä kalorimäärää. Kuitenkin sodan edetessä muona-annoksia muutettiin ja kalorimäärää lisättiin.

Sotavankien oloihin vaikutti myös henkilökunnan keskinkertainen laatu. Köyliössä kyllä pyrittiin kiinnittämään erityistä huomiota henkilökunnan tasokkuuteen, mutta laadukkaan henkilöstön saaminen sota-aikaan oli vaikeaa. Laadukkaalla henkilöstöllä haluttiin luoda vankempaa auktoriteettia upseerisotavankeja käsitellessä. Kuitenkaan Köyliössä ei välttytty kelvottoman henkilökunnan palkkaukselta, sillä vuosien varrelle mahtuu merkintöjä sotavankeihin kohdistuneista pahoinpitelyistä, varastamisesta sekä juopumisesta työpaikalla. Väkivaltaisuudet ja epävakait otot tasoittuivat vuodesta 1942 eteenpäin, mutta erilaisia rikkomuksia tapahtui edelleen henkilökunnan keskuudessa. Vartioston painetta helpotti uusien alaleirien synty sekä sotavankien lähettäminen töihin yksityisille työnantajille. Tilanteesta hyötyivät myös itse sotavangit, joiden olosuhteet sotavankileirillä ja eri alaleireillä eivät olleet kovinkaan korkealaatuiset. Sotavankien oloja pyrittiin keventämään valistus- ja

viihdytystoiminnalla, mutta luonnollisesti tällainen toiminta toi vain hetkellistä helpotusta ja irtiottoa sotavankileirillä olleeseen harmaaseen arkeen. Työhön osallistuneet upseerisotavangit pääsivät leirialueen työpisteille arkena suorittamaan vapaaehtoistyötä, kun taas tavallisilla sotavangeilla ei ollut mahdollisuuksia kieltäytyä heille määrätyistä töistä. Jos upseerisotavanki ei suostunut työhön, tuli hänen viettää kaikki aikansa vankileirin sisätiloissa omassa parakissaan esimerkiksi kirjoja lukien. Ulos pääsi ainoastaan valvotun ulkoilun yhteydessä.

Helpotusta sotavankien elämään tuli, kun vankeja alettiin hyödyntämään työvoimana paikallisilla työmailla ja maatiloilla. Työvoimapulan nujertamiseen hyödynnettiin sotavangeilta saatua työvoimaa, koska kaikkein parhaimmassa kunnossa olevat miehet olivat taistelemassa rintamalla. Näiden sotavankien ansiosta monet paikallisista kykenivät pitämään huolta maistaan ja saavuttamaan jokavuotiset tavoitteet satojensa osalta, vaikka tätä aikakautta onkin hankaloittanut kylmät talvet ja pula raaka-aineista. Sotavankien tulo paikallisten elämään ei herättänyt monissa suuriakaan tunteita haastattelujen perusteella. Kuitenkin sen ajan propagandan myötä useilla paikallisilla ilmeni aluksi epäluuloa ja pelkoa tuntemattomia sotavankia kohtaan. Ryssävihaa oli havaittavissa, mutta suurilta osin monet paikalliset osasivat arvostaa sotavankien kautta saatavaa apua. Sotavankien ja työnantajien välille syntyneiden luottamussuhteiden kautta sotavangit elivät erittäin vapaata elämää vankileirin ulkopuolella. Vartioinnista ja muonituksesta vastasi itse työnantaja, joten näissä asioissa ei useimmiten toimittu sotavankileirien standardien mukaisesti. Tavallisen työnantajan oli miltei mahdotonta noudattaa sotavankileirien sääntöjä vartioinnista, sillä työnantajat itse myös osallistuivat täysaikaisesti töihin. Monilla ei ollut siis aikaa eikä jaksamista vartioida sotavankia kokoaikaisesti, niin kuin oli käsketty.

Sotavankien elämää maaseudulla elävöittivät suhteet paikallisiin asukkaisiin, joiden kanssa sotavangit saattoivat viettää aikaa esimerkiksi heidän majoituspaikoissaan. Monet paikalliset kokoontuivat sotavankien luokse esimerkiksi musisointia ja tanssimista varten. Sotavankien läsnäolo herätti monissa myös paljon uteliaisuutta, esimerkiksi lapsissa. Monien haastattelujen perusteella sotavangit olivat suurilta osin erittäin lapsiystävällisiä, ja sallivat lasten tulla tervehtimään heitä heidän majapaikoilleen. Osasyynä lasten kanssa leikkimiseen ja jutteluun oli mahdollisesti kaippu omien lasten luokse, jotka olivat jääneet sotaa pakoon jonnekin päin Neuvostoliittoa. Erilaisia vierailuja varjosti maassa yleisesti tiedossa olleet säännöt ja kiellot sotavankien kanssa seurustelusta, mikä omalla tavallaan saattoi myös herättää vielä enemmän mielenkiintoa näitä ulkomaalaisia sotilaita kohtaan. Mielenkiintoa oli myös havaittavissa paikallisten naisten keskuudessa, ja monilla paikallisilla onkin tiedossa näistä suhteista syntyneitä lapsia. Salailu, pelko ja häpeä kuitenkin on vaikuttanut monen

kykyyn jakaa tietojaan sotavangeista ja suhteista paikallisiin naisiin. Esimerkiksi köyliöläisten haastatteluissa naisten tai mahdollisten sotavankien lasten nimiä ei mainittu, vaikka heidän olemassaolo olikin monella tiedossa.

Mahdollisia tulevaisuuden tutkimusaiheita voisi keksiä sotavankileirien kohdalla paljon, mutta mielestäni tärkeitä tutkimuskohteita olisivat sotavankien olosuhteet ja kokemukset sotavankileireillä Suomessa, sekä eritoten naissotavankien kokemukset Suomen sotavankileireillä jatkosodan aikana. Kaikkea ei voi kuitenkaan yhden tutkimuksen aikana selvittää, joten jätän nämä ideat kytemään muille asiasta kiinnostuneille. Sotavankien ja paikallisten väliset suhteet Köyliössä osoittavat mielestäni paljolti siitä, että inhimillisyyttä esiintyy ihmisissä vaikeinakin hetkinä. Jatkosodan aikaan Suomea oli vastassa Neuvostoliitto, mutta siitä huolimatta suurin osa sotavangeista sai kohdata hyvää kohtelua paikallisella tasolla niin vapaamuotoisemman oleskelun suhteen kuin myös tasokkaamman muonituksen avulla. Monet paikallisista näkivät sotavangit sodan kiemuroihin päätyneinä yksilöinä, eivätkä he syyllistäneet heitä tilanteestaan. Monilla oli jopa tiedossa Neuvostoliitossa vallalla olleet olosuhteet sotavankien suhteen, jonka vuoksi monet ymmärsivät sotavankien huolen palautuskuljetusten lähestyessä. Tutkimuksen teon aikana olen saanut paljon uutta tietoa sodan aikaisesta Suomesta ja varsinkin paljon avartavamman kuvan kotirintamasta ja niiden oloista. Mielestäni Köyliön sotavankileirin läheisyydessä asuneet paikalliset ja heidän kokemukset sotavankien läsnäolosta ovat olosuhteisiin nähden erittäin positiivinen katsaus siihen, millä tavalla sotavankileirit ovat vaikuttaneet paikallistasolla siviilien elämään.

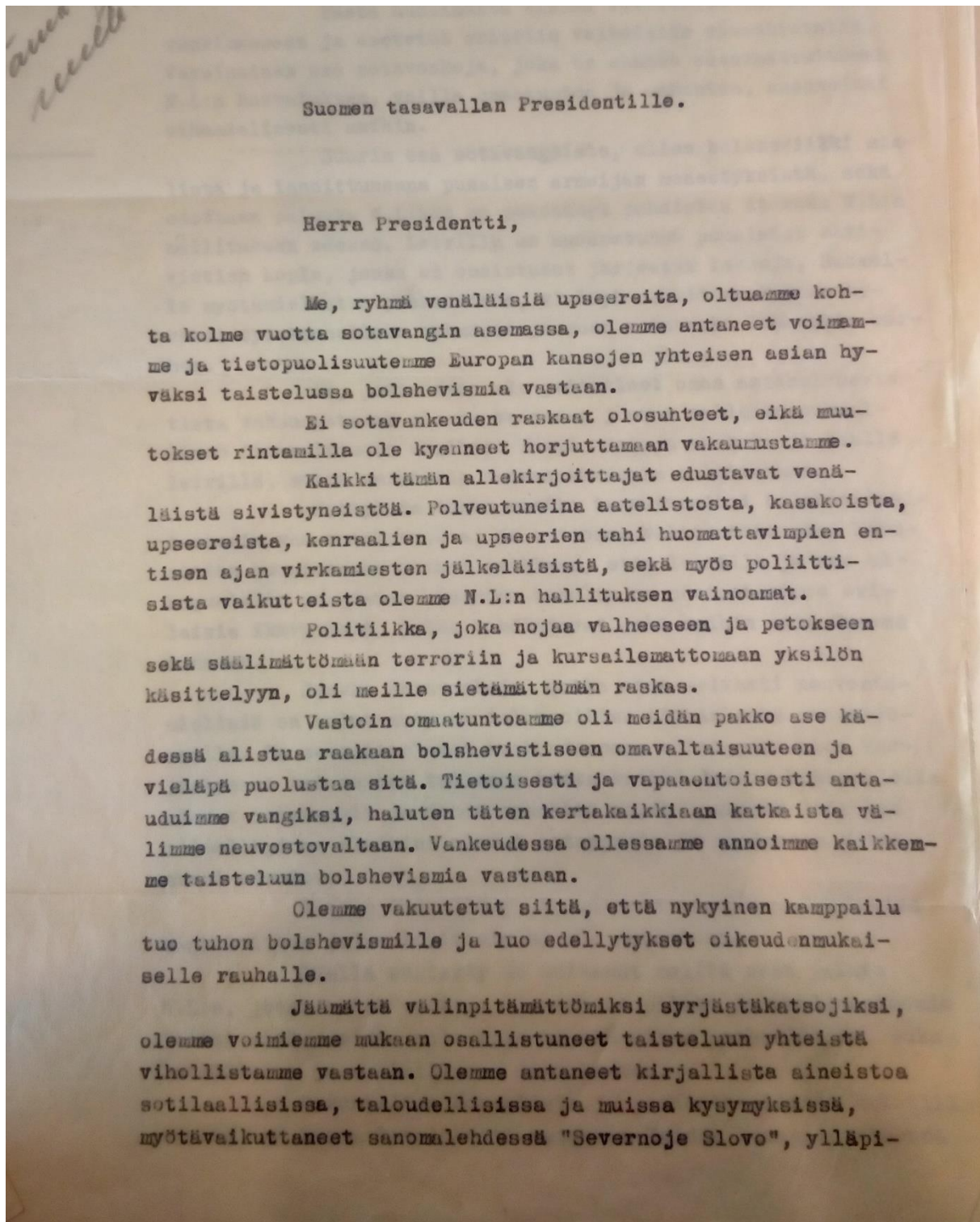
Lähdeluettelo

- Borg, Erkki. 1980. *Rahan väarti: Finnish Numismatics, Russian Bonistics*. Jyväskylä: K.J. Gummerus Oy.
- Danielsbacka, Mirkka. 2016. *Sotavankikohtalot: Neuvostovangit Suomessa 1941-1944*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Heiskanen, Juha, Kielletyt romanssit. Kuopiolaiset Lilja Rönkkö ja Veikko Immonen löysivät sotavanki-isänsä vasta aikuisina, *Apu* 21.6.2018.
- Junkkari, Tuomo ja Juha Kujansuu. 1997. *Köyliön varavankila – suovankilasta ja sotavankileiristä teollistuneeksi avovankilaksi*. Vammalan Kirjapaino Oy.
- Järfors, Leena. 2008. ”Vangit ja rahankäyttö”. Teoksessa: *Köyliist 9: ”Se on niinko ihmene” – Sotavankileiri n:ro 1 – Köyliö* s.70–72, toimittanut Köyliö-seura. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Kaarenmaa, Outi. 1998. *Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä: Venäläisviha Suomessa 1917-1923*. Helsinki: Hakapaino Oy.
- Kansallisarkisto:
- T-19655. 33 Päiväkäsky. Sotavankileirien päiväkäsky. Sotavankijärjestysleiri 1 ja 2 sekä sotavankileiri 1.
- T-19666. 5 Kuulustelupöytäkirjat liitteineen. Kuulustelupöytäkirjat sotavankien Suomeen jäämisaikamuksista. 1942–1944.
- T-19666. 4 Upseerisotavankiluettelovihko. Nimiluettelo vapaaehtoisesti töihin lähteneistä upseerisotavangeista 1943.
- T-7536. 14 Päivystävän upseerin päivystyskirjat 1944.
- Kirves, Jenni 2008. ””Päivittäinen myrkkyannoksemme” – sensuuria ja propagandaa jatkosodassa”. Teoksessa: *Ruma sota: Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*, toimittanut Sari Näre ja Jenni Kirves. Helsinki: WS Bookwell Oy
- Kujansuu, Juha. 1996. ”Neuvostoupseerit sotavankeina Suomessa 1941–1944: Ankeita oloja, työntekeä ja eriseuraisuutta”. *Sotilasaikakauslehti* 11/96 s.56–64.
- Kujansuu, Juha. 2008. ”Jatkosodan sotavankiorganisaatio”. Teoksessa: *Köyliist 9: ”Se on niinko ihmene” – Sotavankileiri n:ro 1 – Köyliö*, toimittanut Köyliö-seura. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Köyliö-seura. 2008. *Köyliist 9: ”Se on niinko ihmene” – Sotavankileiri n:ro 1 – Köyliö*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Manninen, Ohto. 1994. *Molotovin cocktail – Hitlerin sateenvarjo*. Helsinki: Painatuskeskus Oy.
- Pekkarinen, Jussi ja Juha Pohjonen. 2005. *Ei armoa Suomen selkänahasta: Ihmisluovutukset Neuvostoliittoon 1944-1981*. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.

- Sana, Elina. 2003. *Luovutetut: Suomen ihmisluovutukset Gestapolle*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Siltala.
- Ulkoasiainministeriö. 1980. *Kansainvälisiä ihmisoikeusasiakirjoja. 2, Sodan oikeussäännöt*. Helsinki: Ulkoasiainministeriö.
- Vihreälehto, Ira. 2018. *Kunnes rauha heidät erotti: Neuvostovankien ja suomalaisten suhteet jatkosodan aikana*. Atena Kustannus Oy.
- Westerlund, Lars. 2008. *Talvi-, jatko-, ja Lapin sodan sotavanki- ja siviilileirit 1939-1944: Käsikirja*. Helsinki: Oy Nord Print Ab.
- Westerlund, Lars. 2011 ”Neuvostosotavankien suomalaiset naisystävät ja heidän lapsensa 1942–1945”. Teoksesta: *Saksalaisten ja neuvostosotilaiden lapset Suomessa, Norjassa, Tanskassa, Itävallassa, Puolassa ja Itä-Karjalassa Ulkomaalasten sotilaiden lapset Suomessa 1940–1948 Osa II*, toimittanut Lars Westerlund. Helsinki: Nordprint.

Liitteet:

Liite 1: Kirje presidentille (kolmessa osassa)

täneet propakandaa sotavankien keskuudessa, esiintyneet radiossa kehoittaen taisteluun N.L:oa vastaan.

Suomen valtiovallan edustajat ovat varmaankin olleet tilaisuudessa toteamaan myötätuntomme Suomea kohtaan ja leppymättömyyttä vihaa bolshevismia vastaan.

Kaikki tämä, kuin myös se hyöty jonka olemme antaneet Suomelle, antoivat meille erinäisiä toiveita saada osaksemme huomaavaisuutta.

Tästä huolimatta olemme sekoitetut muihin sotavankimassaan ja asetetut erittäin vaikeisiin olosuhteisiin. Varsinainen osa sotavangeja, joka on saanut edesvastuuttoman N.L:n kasvatuksen, vailla omaatuntoa ja uskontoa, asennoitui vihamielisesti meihin.

Suurin osa sotavangeista, ollen bolsheviikki mielistä ja innoittuneena punaisen armeijan menestyksistä, sekä odottaen paluuta N.L:hän on päättänyt puhdistaa itseään N.L:n hallituksen edessä. Leirillä on muodostunut punaisten aktivistien kopla, jonka on onnistunut järjestää lakkoja, Suomalaisille myötämielisten pieksämisestä, vieläpä suorittaa Suomen hyväksi työskennelleen ryhmämme jäsenen sotavanki Rakovskin murhan.

Me, jotka emme ole peitelleet omaa antibolshevistista vakaumustamme olemme vaarassa joutua vallankumouksellisen itsevaltiuden uhriksi. Meitä uhataan murhata jo täällä leirillä, mutta varsinkin sotavankeudesta palattuamme.

Jäätyämme tähän saakka turvattomiksi bolsheviikki-terrorin yhä voimistuessa, me katsomme välttämättömäksi kiinnittää huomiotaan siihen seikkaan, että leirillä ja sen ulkopuolella punaisten aineiden taholta on odotettavissa erilaisia ikävyyksiä, jotka kohdistuvat sekä meihin että Suomen kansaan.

Joukko sotavangeja, jotka ovat selvästi neuvostomielisiä on soluttautunut talonpoikien töihin sekä metsätyömaille. He suunnittelevat keskuudessaan sotatapahtumien kärsityssä tai rauhan tullessa koota kaikki leirin ulkopuolella olevat sotavangit ja tehdä rynnäkkö vapauttaakseen leiriltä silmälläpidon alaisina olevat sotavangit ja muodostaa partiisaani osasto.

Kapina leirillä ja valkoiseen ainekseen kuuluvien henkilöitten julma käsittely ei ole mahdotonta.

Edellä esitetty on sulkenut meiltä ovet palata N.L:n, jossa meitä odottaa ainoastaan pilkka ja kuolemantuomio. Paitsi sitä, meidän palaamisemme aiheuttaa perheillemme, sukulaisillemme ja omaisillemme raan koston.

Perustellen moraalista ja periaatteellista kristillisyyttä, me Herra Presidentti vetoamme Teidän humanisuuteenne

olla jättämättä meitä uhkaavassa onnettomuudessa ja pyydämme tulla eristetyksi mausta sotavankimassasta, odottamatta sodan päättymistä.

Me pyydämme saada poliittista suojaa Suomessa, tai tilaisuuden saada matkustaa johonkin puolueettomaan maahan.

Omasta puolestamme pidämme moraalisena velvollisuutenamme olla aina ja joka paikassa todellisia vapautta rakastavan Suomen kansan ja sen ansioittuneitten johtajien ystäviä.

Herra Presidentti, sallinette toivoa pikaista ja meille suotuisaa ratkaisua.

Upseerileiri 6642:n sotavangit

<u>Jemtshenko</u> ✓ Jemtshenko-Rybko, P.P.	<u>Parnikelj</u> ✓ Parnikelj, N. V.	<u>Perfiljev</u> ✓ Perfiljev, M.T.
<u>Miroshnitshenko</u> ✓ Miroshnitshenko, V.J.	<u>B. Litvinov</u> ✓ Litvinov, V. A.	<u>Nikiforov</u> ✓ Nikiforov, A.S.
<u>Bushelenkov</u> ✓ Bushelenkov, I.A.	<u>Shtshenjov</u> ✓ Shtshenjov, T. F.	<u>Ivanov</u> ✓ Ivanov, I.M.
<u>Dotsenko</u> ✓ Dotsenko, N.A.	<u>Zelenkov</u> ✓ Zelenkov, D. V.	<u>Utkin</u> ✓ Utkin, L. N.
<u>Kushelj</u> ✓ Kushelj, L. D.	<u>Plahotin</u> ✓ Plahotin, G. P.	<u>Prohanin</u> ✓ Prohanin, A.A.
<u>Gorizontov</u> ✓ Gorizontov, F. M.	<u>Pevtsov</u> ✓ Pevtsov, I. N.	<u>Bagotskij</u> ✓ Bagotskij, V.V.
<u>Meljnikov</u> ✓ Meljnikov, I.A.	<u>Andrejev</u> ✓ Andrejev, B. N.	<u>Novikov</u> ✓ Novikov, A. P.
<u>Matvejev</u> ✓ Matvejev, N. I.	<u>Gribanov</u> ✓ Gribanov, M.S.	<u>Tihonov</u> ✓ Tihonov, A. N.
<u>Zimenkov</u> ✓ Zimenkov, J. V.	<u>Sherstenjov</u> ✓ Sherstenjov, I.A.	<u>Trofimov</u> ✓ Trofimov, M. I.
<u>Fannushev</u> ✓	<u>Rebitva</u> ✓ Rebitva, I. I.	<u>Zemljanyan</u> ✓

Liite 2: Sotavankien puhdetöitä – olkirasiat ja -korit

Liite 3: Sotavankileirin väkeä leiritoimiston portailla

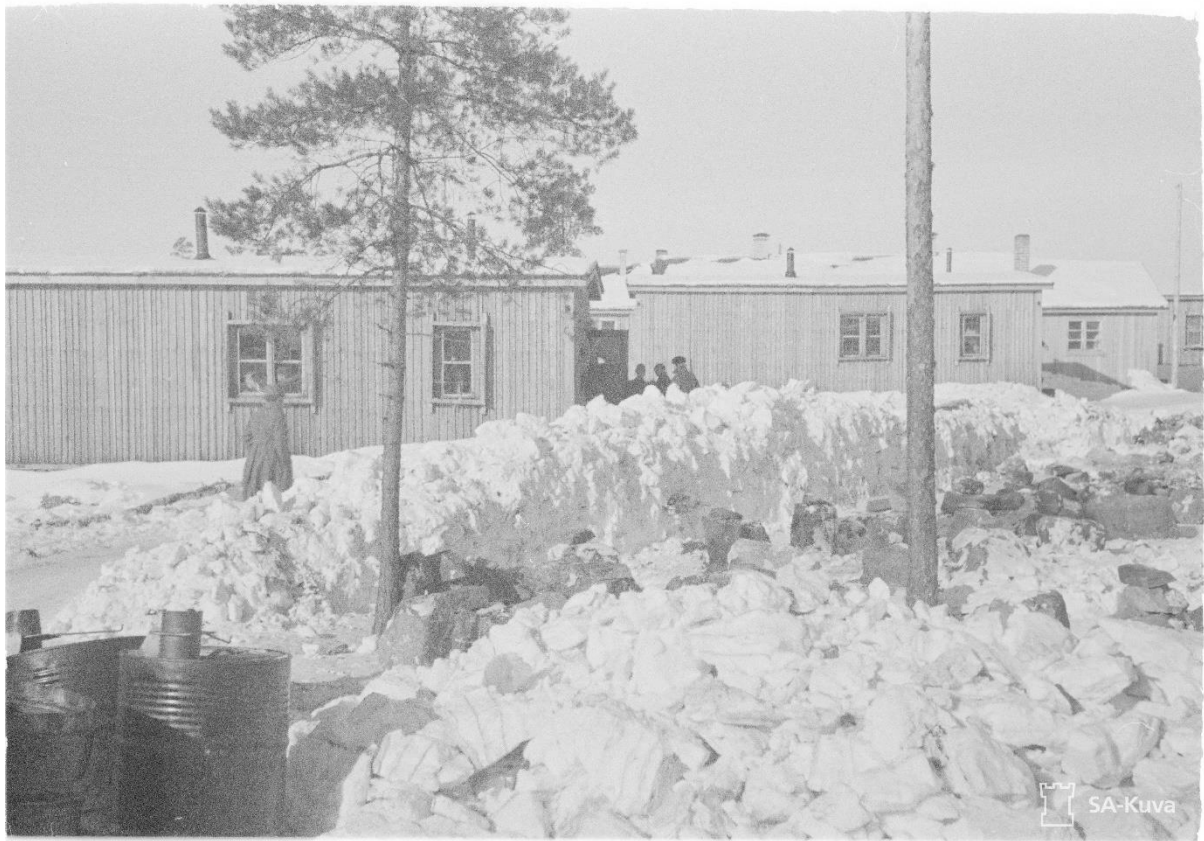
Liite 4: Kenraalimajuri Kirpitsnikov (SA-kuva)

Liite 5: Sotavankeja pakollisella kävelyllä Köyliössä (SA-Kuva)

Liite 6: Parakkeja ja edustalla kenraalimajuri Kirpitsnikov kävelyllä (SA-Kuva)

Liite 7: Ruukkujen valmistusta Köyliön sotavankileirillä (SA-Kuva)

Liite 8: Sotavangin lapsi Irmeli Mannelöf poseeraa neuvostoliittolaisen luutnantin asetakin kanssa

